

ZÎMANÊ DUYEM

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Zimanê duyem@
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2020-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar*

.
ISBN 968-4-940996-99-0

Pêşgotin:

Zimanê duyem wê weke têgînek ku wê bi zimanê wê piştî zimanê pêşî ê mirov û ankû weke zimanê zikmakî ku wê were pênasin wê were fêrbûn bibê. Di wê çerçoveyê de wê di nava pêvajoyên wê fêrbûna û girtinê de wê li ser temen û çerçoveyek pêvajoyî a bi şopandinê û an çavdêriyê re wê, were lê hizirkirin. Stephan krashen wê di wê temenê de wê, mijare zimanê duyem ku ew dihilde li dest wê ji aliyekê ve wê, di çerçoveya têgîna 'rêzimaniya gerdûnî' a chomsky ve jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê li wê bihizirê.

Di çerçoveya pêvajoyên wê yên zimanên teorikî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Zimanê duyem wê di rengekê de wê weke rewşek teybet a ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di pêvajoyên pêşketina zimanê pêşî de wê dema ku em li wê dihizirin wê dibînin ku wê bi berheviyek dîrokî re wê di hebûn û xêva mirovê de wê bibê û wê temenê wê biafirê. Piştî wê li ser wê çerçoveyê re wê êdî wê fahmkirin, têgihîştin, hiş û zanin û gihiştina li wê di şewayekê de wê bibê.

Wê dema ku em zimanekê din ê duyem wê fêrdibin em pêvajoyek nû wê didina destpêkirin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ew pêvajoya zimanê duyem ê bi fêrbûnê wê bo kesê ku ew fêrdibê wê li rex ya xêva zimanê pêşî wê pêvajoyek xwe ya xêvî wê direngêkê û şîwayekê de wê weke ku wê biafirênê. Wê bi gotinek din wê xêva xwe wê biafirênê.

Di wê demê de wê çendî fêr û azmûnên me hebin wê di rengekê de wê bi wê re wê bibê. Di wê nûqtayê de Krashen wê, ji azmûnên zimanê pêşî wê çawa wê zimanê duyem wê were fêrkirin wê di rengekê de wê bixwezê ku ew bigihijê fêrsek fahmkirinê. Di çerçoveya pêvajoyên wê yên weke bi hipotezî ên weke bi fahmkirin û girtinê, hêz û rewşa montorîkî a modelî ku wê çawa wê pergale wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê were û pêşkeve wê li ser wê bisekinê.

Di awayekê de wê çerçoveya xabatên Krashen bin û an yên butzkamm bin wê di rengekê de wê, çawa wê di wê pêvajoya fêrbûnê û têgînên têkiliyê ên weke bi fêrs, hêst û hwd wê bi wê re wê bibê wê di rengekê de

wê li ser wê were sekin in. Di awayekê de wê, kesekê ku ew zimanê duyem wê fêr dibê wê çawa wê li rex zimanê pêşî wê weke fêdeyekê û an wê astengiyekê wê ku ew hebin wê çawa wê hebin wê li ser wê were sekin in. Lê em dikarin wê bibêjin ku zimanê duyem ku wê di rengekê de wê weke zimanê yekem wê were bikarhanîn û wê bi wê zimanê yekem wê weke ku wê di rewşa kurdan de wê were dîtin ji yê fahmkirinê û pêşketinê wê were derxistin wê çawa wê bi pirsgirêkên fahmkirinê û hwd re wê bi wê ji wê dûrketinê re wê bijî re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Xalatî û şaşîyek di wê rengê de wê bi wê re wê were ser ziman ku ew kesek ji temen ve bi zimanê duyem ew mazin bû û zimanê pêşî weke yê kurdî û hwd bi rêyên weke bişavtinê û hwd ew were ji holê rakirin wê pêşketina xwe wê weke were kirin bê. Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê pêvajoyên ziman wê nikaribê bi destpêka kesekê ku ew dibê re wê werênê ser ziman û bikesekê ku ew dimirê re wê bi dawîya wê re wê fahmbikê. Di awayekê de wê bi awayekê din jî wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê zimanê wê Derek bickerton ku wê werênê ser ziman wê, di rengekê de wê weke 'şaxekê biolojîyê' wê pênasabikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê lêkolîn û fahmkirinên ku wê bi wê li ser ziman dihên kirin wê bi me didina fahmkirin ku em zimên weke bi çerçoveyek biolojîkî û newrolojîkî wê di şêwayekê de wê ji temen ve wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Bi teybetî xabatên li ser xêvê dihên kirin wê di wan de wê bi ziman re wê were dîtin ku wê gotinên ziman wê bi aliyên wan ên bi hiş ên fonolojîkî, morfolojîkî û sintaksî û hwd re wê ji temen ve wê bi wê aliyê ve wê bi pêvajoyên fahmkirinê wê pêwîst bê ku wê fahmbikê. Wekî din wê her pêvajo wê li ser temenê xwe wê bi temenê xwe hiş û xêvî bi hebûnê re wê bi temenî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ji bilî gotin û kirde û fahmkirinên wê û hwd wê salixkirinên weke bi kodkirinên xêvî û hwd re wê aliyên wê yên din wê bi awayên monstrekirî wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were dîtin ku wê hebê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê (çav: Ellis, N. (2002). "Frequency effects in language processing". Studies in Second Language Acquisition).

Di wê çerçoveyê de xabatên li ser ziman wê weke ku em bi ya Derek bickerton, Stephan krashen û Wolfgang Butzkamm û hwd re ku mirov wê karibê ser bisekinê wê mijare ziman û bi aliyên wê yên pêvajoyên fahmkirinê re wê giringiyek mazin wê bi ziman pêşî re wê bidina

nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve jî wê pêvajoyên ji zimanê pêşî dîrketinê wê di mijarên zêhnî û fahmkirinên bi zimanî û hwd ên bi yê duyem re jî wê çawa wê di wê de wê kêmbibê û wê binkeve wê bi hinek lêkolînan jî wê piştrastbikin. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê li rex wê ku wê yê pêşî wê weke zimanê serwer û fahmkirin û têgihiştinê û jîyanê bê li rex wê fêrbûna yê din wê bi xabatên krashen re wê were dîtin ku wê baştirin wê bi wê encamê wê were bidest xistin.

Bi rêyên weke bişavtinê wê wê ji holê rakirina zimanekê wê bi wê rengê xabatên ku ew di wê temenê de hatina kirin wê ne tenê wê weke ji holê rakirina zimanekê bê. Wê bi temenî wê weke xêvekê û ji holê rakirina wê û deriyê wê bi pêvajoyên wê yê pêşketinê ku ew hean û bûna li em were girtin jî bê.

Zimanê duyem li gorî Xabatên krashen wê di pêvajoya dest pêsketina wê dikê de wê xêva xwe bidest afirandina xwe wê bikê. Lê wê di rengekê de wê zimanê pêşî û xêva wê jî wê hin bi hin wê li şûn bimênê û ew jibîrkirinê wê, çawa wê di awayekê din de wê weke bi pirsgerêkên din ên zêhnî wê karibê xwe bide dîyarkirin wê karibê bi van xabatan wê piştrast jî bikê.

Di wê çerçoveyê de wê, jî wê di rengekê û awayekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê zimanî wê giring bin. Wê di wê temenê de wê, li ser zimanê pêşî re ku mirov wê bibêjê wê weke ku wê bi zimanê pêşî re wê têkiliya wê bi fahmkirinê me yê xêvî re wê bê danin. Lê zimanê duyem wê di wê temenê de wê karibê li wê bihizirê bê. Weke ku wê chomsky jî wê bi xabate xwe ya 'Cartesian Linguistics' bi wate 'bi zimanê ji dayikê bûyî' re wê hebûna ziman wê weke têgînek çandî wê herê nekê û wê weke bi temenekê biolojikî ê bi hebûna me re pêşketî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de lêkolînên zimanî di wê temenê de wê didina dîyarkirin ku wê bi temenê xêvî wê di wê temenê de wê bi giringiya wê re wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê zimanê pêşî wê bi pêvajoyên wê bi yê bi hezaran salan wê çawa wê di temenê xêvî de wê li ser bingehê biolojikî wê were dîtin.

Pêvajoyên ziman û fahmkirinê bi zêhnî wê di wê çerçoveyê de wê di fahmkirinekê de wê were ser ziman. Gotina 'zimanê kûr' ku wê chomsky wê werênê ser ziman wê hinekê jî wê li ser wê temenê wê avabê. Di rengekê din de jî Krashen wê lêkolînên ku ew li ser zimanê duyem û pêvajoyên wê yê fêrbûnê û hipotezên wê kirina wê bide dîyarkirin ku wê, gotinên zimanê duyem bi girtinê wê re wê, bi fahmkirinê wê çawa

wê bi sînor bê. Di wê temenê de wê mijare têr û netêrîyê ku wê çerçoveya xwendin û pêvajoyên wê de wê hilde li dest wê, li ser wê bisekinê. Butzkamm wê di wê temenê de ku ew şîroveyê li ser teoriya zimanê duyem a krashen wê bikê wê bênê ser ziman ku wê «pêwîst bê ku ew hipoteza fahmkirinê û an ya girtinê li ser fahmkirinê re were pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê hipoteza hêstê wê di rengekê din de wê lêbipirsê û wê bixwezê ku ew di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser temenê zanina zimanê bi strûktûra hevokê ku wê li ser têngîna minimalismê a chomsky re wê li wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê, bi hinek aliyên wê yên din re wê, di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê. Encamên ku wê di aslê xwe de wê hem krashen, hem Butzkamm û zimanzanên din wê di wê warê de wê li wê bigihijin wê di wê çerçoveyê de wê, ziman wê tenê wê bi gotinên wê û tenê bi sînoren wê re wê weke nikaribê bê fahmkirin wê diwê temenê de wê bi têngihîştinekê wê were dîtin ku wê were dîyarkirin. Bi têngîna modelî a monitorê wê pergâlên navxweyî ên zimanî di zikhev de wê çawa wê xwediyê erk û kar ûxabatekê bin wê bikin ku ew bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikin. Di awayekê din de wê, krashen wê ji aliyê dem, sehêt û makanismayên rast dîtinê û fêrsên wê ku ew bi hipotezên zimanî ên teorikî re wê dikê wê werênê ser ziman wê, bi pêvajoyek çavdêrî û pêşketinê re wê pêşketina wê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de krashen wê li ser hipotezên ketinê, derketinê, fahmkirinê, bandûrê, şîrovekirinê, farqkirinê, girêdanê û hwd wê di rengekê de wê bi hinek aliyên din re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di çerçoveya pêvajoya giştî û heta ku mirov wê fahmkirinekê wê dikê û wê dide dîyarkirin wê di kijan pêvajo û pergâlên wê de wê derbas bibê wê di wê çerçoveyê de wê bi temenekê wê werênê ser ziman. Butzkamm wê dihênê ser ziman ku wê bi zimanê duyem re wê gelek ji wan pêvajo û fêrsên fahmkirinê wê bi zimanê duyem re wê, weke ji holê rabin wê bênê ser ziman. Ew wê, van aliyan wê hilberînê û afrînerîya wan bi zimanê pêşî re wê di dîmenekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman (çav: Bialystok, E. (1994). "Analysis and control in the development of second language proficiency". Studies in Second Language Acquisition).

Di pêvajoya ketina hipoteza ziman de bê, rewşa hilberînê a bi fahmkirinê û hilberendina wê ya hundurîn re bê wê direngê de wê li wê bihizirin. Di awayekê de wê di temenê ji aliyê jêhatîyên mirovî ên zimanî ve ku mirov wê li wê bihizirê wê, pêvajoyek zêde komplike ku wê

xwediye makanismayen xwe yen bi his ku ew diafirene be we bi we re we li we were le hizirkirin. Di rewşen bi pevajoji we, bi astkirin u fahmkirina we bi pevajoja xevi re we li we bihizire be. Di awayeke de we girtinen bi zimen re we bi pesketina temene e bi pevajoja xeva demkort re we hin bi hin we bibe. Le di hemu lekolan de we wer ditiin ku we ziman we ji pevajojen xevi u fahmkirine en bi ya demdirej u dem we ji we dur we di reneke de we bibe.

Hinek lekolan we di we nuqtaye de we bo ku ew cerçoveyek fahmkirine a bi jehatiye re we fahmbikin u we werenina ser ziman we, bi teginer deruni di cerçoveya mijare de we ragihandin ku ew dihen kirin we çawa we preseduren we bi we re we bikarbenin we benina ser ziman. Di pevajojen dubarekirine de we, pevajoja preseduri çawa we li pevajoja demdirej u an demkort a xevi li gihiştina we de we were bikarhanin li ser we bisekin in. Di reneke de we, çawa ku we xwendavanek we regezek we dema ku ew bikarhani we di ragihandine de we lez u rastiya we zedetiri we di reneke de we xwe bide diyarkirin (çav: DeKeyser, R. M. (1997). "Beyond explicit rule learning: Automating second language morphosyntax". *Studies in Second Language Acquisition*).

Di rewşa hilberina teginerke weke le ketine de we, tekiliyek bi xevi we bi we re we xwe bide diyarkirin. Ji we hilberin u ragihandin we bibe. Ya ku we di zanina ziman de we, regezên we ji aliye ve we bi cerçoveyê we di rewşa fahmkirine de we bi temenê bi funksyon bike ji we weke ev be. Krashen we di pevajoja teginerke bi zimanê duyem re we, hipoteza fahmkirine bi we gihiştina darêjken nu re we bahsa we bike (çav: Krashen, Stephen D. (1989), "We Acquire Vocabulary and Spelling by Reading: Additional Evidence for the Input Hypothesis", *The Modern Language Journal*). Merrill Swain we 'ketina bi wate' a li hundur we li ser we bisekine u we werene ser ziman. Di nava ast u rejeya girtin u derketine de we tekiliya we di şewayeke de we li we bipirse. Ew girtinen piçuk en bi wate ji we di reneke de we weke di pesketina ziman de we weke fersna fahmkirine ku ew pesdixin we li ser bisekine. Le di dewama we de we, bi teginer ketine we mijare azmune bi ziman re we di reneke de we bi berfireh we bi we re we li ser we were sekin in.

Abdusamet Yigit

Destpêk: zimanê duyem û têketina destpêkê a bi fêrbûna wê

Em di demek teybet de dijîn. Em dema ku em bahsa fahmkirinê bi wê re wê bikin em pêwîstiya wê bi zimanekê pêşketa ê ku em dikarin xwe bi wê re wê werênina ser ziman wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê dihizirin û wê di dewama wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê dihênina ser ziman. Di wê temenê de ew zimanê ku em bi wê re wê xwe werênina ser ziman wê weke zimanekê bingihin û an zimanê zikmaki û hwd wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê wateya ziman wê ji gelek aliyan ve wê weke aliyekê wê yê giring wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê di rengekê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Wê jî di rengekê de wê dikarin wê werênima ser ziman wê, di şewayekê de wê weke aliyê wê yê giring wê mijare ziman wê di serî de wê bi fahmkirinên me ve wê girêdayî wê bibê.

Di ziman de wê, xwe hanîna ser ziman wê weke pîvanek me ya ku em di wê temenê de wê weke ku em bi wê re wê li wê dihizirin. Lê gotina xwe hanîna ser ziman wê dema ku em li wê bihizirin wê di wê çerçoveyê de wê weke gotinek hinekê razber jî wê bimênê. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku em di demek bi zanin û ragihandinê de dijîn û aliyê zaninê û ragihandinê wê ji temen ve wê weke ku wê bi ziman ve wê ji aliyekê ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê mijare ziman wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di awayekê de ku em mijare zaninê wê hildina li dest wê bi wê re wê weke temen bê. Ji aliyê din ve ku em mijare ragihandinê wê hildina li dest wê bi wê re wê weke aliyekê bingihin wê xwe bi wê re wê bide dîyarkiirn.

BI kortasî ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê li wê binerinê û bihizirê wê dikarê wê di dewama wê de wê wê karibê wê werênê ser ziman ku wê ziman wê weyneke zêde giring wê di rewşa me ya xwe bi wê re hanîna ser ziman re wê bileyizê. Her wusa wê diakrê wê werênê ser ziman ku wê di jîyane me de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê dema ku em bahsa ziman dikin û bi wê re bahsa pêşketinê dikin wê di serî de wê zimanê zikmaki wê bi weyn û temenê wê yê ku ew bi mirov re wê çêdikê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê biwê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê er wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê zimanê zikmakî wê di wê temenê de wê bi wê re wê bingihêkê wê yê giring wê bi me re wê hebê. Wê dema ku em dihêna dunyê ji dayika xwe bi amedekeriyek ku em wê fêr dibin em dibin. Di dewama wê de em ziman bi wê re wê em pêşdixin. Di awayekê de wê aliyekê wê yê giring wê bi azmûnên me ve girêdayî bê û aliyek wê bi temenekê weke ku em di rengekê de wê bi hebûna xwe re wê di rengekê de wê, li wê bihizirê bê.

Ziman heta roja me wê dema ku wê wê werê ser ziman wê weke têtgînek ku ew li ser esasê 'bijaartinê' re weke 'ku mirov kijan zimanê hilibijêrê ku ew bi wê bijî û jîyane xwe ideme bikê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê nûqtayê de wê were ser ziman ku 'kî bi kijan zimanê bijî û wê hilibijêrê wê bi azadiya wê re wê were hildan li dest.

Di wê nûqtayê de wê ev ali wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê piştire wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê mijare salixkirinên me yên ku em di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, wan bihizirin wê di wê rengê de wê xwediyê aliyekê giring ku mirov wê di dewama wê de wê, li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare ziman wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di demên dawî de wê bi zêdeyî wê weke bi temenê wê yê newrolojikî û ankû biolojikî û hwd re wê di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê ziman wê, di wê rengê de wê weke bi hinek aliyên wê yên giring ên weke fahmkiirnê, têtgihîştinê, hiş û zaninê û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanî wê di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê di roja me de wê tevi hemû zaninên me yên ku em bi wê dizanin û gihiştina wê hê jî wê weke

mijarek ku ew weke di warê zanina wê û zanina di derbarê wê pirr zêde wê weke aliyekê kê m û li bin wê bimênê. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê bi wê giringiya wê ya ku ew pêwîsta ku ew bi wê re were hildan li dest re wê di rengekê de wê biwê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare ziman wê rast bê ku wê weke mijare giring a fahmkirinê wê xwe di rengekê û şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê di wê temen de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê d ewê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di destpêkê de ku wê weke pêwîstîya wê bi hinekê salixkirinê wê hebê wê, di wê nûqtayê de wê mijare ziman û wê bi hebûna me ve wê çawa wê xwediyê giringi û girêdanekê bê wê di wê temenê de wê pêwîst bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê dikarêwê di dewama wê d ewê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman wê xwe di dewama wê de wê de bide dîyarkirin.

Salixkirinên me yên bi aqilî ku em dikin em bi gotinên xwe re wê dikin û wê dihênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de em mijare aqil û ziman bi hev re wê di rengekê de wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanî wê di awayekê de wê di çerçoveya demê de wê weke xosletekê giştî ê demî wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Kesek wê dema ku ew wê bahsa pêşketina xwe ya bi ziman wê bikê wê karibê herî hindik wê di rengekê de wê bi du zimanan wê werênê ser ziman. Zimanek wê weke zimanê dayikê ê zikmakkî bê. Zimanê din ê duyem jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê karibê wê li wê were lê hizirkirin û ew wê karibê were ser ziman. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanî wê di wê nûqtayê de wê bi awayekê wê weke pêşketinekê wê di rengekê de wê were dayin nîşandin. Li ser temenekê newrolojikî heta roja me lêkolînên bi kesên weke bi du zimanan in wê çawa wê li pêşketina wan a zêhnî û jîrî wê ibkê û wê didewama wê de wê ew wê çawa wê karibin ew di şêwayekê de werina fahmkirin wê karibê wê di awayekê de wê di

dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Mijare bi lêkolînên zimanê duyem û bandûra wê ya li ser mirov wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mieov wê karibê wê biwê re wê li wê bihizirê bê. Ziman wê di wê nûqteyê de wê, piştî wê weke bi hebûna me re wê xwediyê temenekê xwe yê xêvî bê. Wê ji wê aliyê be wê weke ku wê pêşwîst bê ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ziman wê dema ku em li wê bihizirin wê di serî de wê du aliyên wê yên giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê karibin bidina dîyarkirin. Aliyê pêşî wê bi têngîna derûniyê û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê bi fahmkirinên me yên zimanî re em têtikiliyek zêhnî bi pêvajoyên fahmkirinê, civakê, çandê û hwd re wê dihênin. Wê dema ku e bahsa têtikiliyên weke yên çandî dikin em zimên wê weke têtînek çandî wê nikarin wê şîrovebikin wê jî em divê ku em di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê û awayekê de wê werênina ser ziman.

Di awayekê wê di awayekê de wê, di mijare zimanê mirov ê dayikê de wê, dikarê wê di wê nûqteyê de wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring wê pêvajoyên me yên dîrokî ên demdirêj ku wê dervî me û berî me bûna wê di awayekê de wê bi wê re wê bi temenekê xêvî wê weke ku wê têtikiliyek wê ya ku wê ji temen ve wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were danin wê hebê.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê di rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê û rengê de wê karibê wê werênê ser ziman bê

Di mijare fahmkirinên zimanî de wê dema ku em bi wê temenê zimanî re wê di awayekê de wê werênê ser ziman wê, dikarê wê di wê nûqteyê de wê bibêjê ku wê, ziman wê bi azmûnên wê yên di wê de wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê û hwd re wê karibê wê bi wê çerçoveya wê

ya fahmkirinê re wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku em di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê û rengê de wê bi wê re wê fahmbikin û wê karibin wê werênina ser ziman bê.

Dema ku em bahsa ziman wê bikin ji wê aliyê ve wê bi gotina azmûnê wê hinek aliyên wê yên ku em dikarin wê di wê nûqtayê de wê bînina ser ziman wê hebin. Ji xwe ev ali wê weke aliyna pêwîst bin ku ew bîn ser ziman û piştî wê ji wê were derbaskirin. Di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare ziman, azmûn û xêvê wê di wê temenê de wê weke sê aliyên ku wê bi hev re û di temenekê hoyandina hev de ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê bi wê re wê di rengê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê, zimanê dayikê wê azmûnên bi xêvî wê berî mirov wê weke bi rakendiyekê wê hinek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê bi wan bihizirê jî wê hebin. Di wê temenê de wê ev ali wê weke aliyna demdirêj bin ku wê di wê temenê de wê ne tenê wê bi nifşekê lê wê bi gelek nifş û pêvajoyên wan re jî wê di wê temenê de wê karibê bi wê temenê bi girêdana azmûn-xêvê û hwd re wê bi wê re wê di rengê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Chomsky wê dema ku wê bahsa bûyina mirov bi awayekê amede ji fêrbûnê re bikê wê, dema ku wê werênê ser ziman wê weke ku wê di kirdeya wê gotinê de wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bixwezê wê aliyê jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bikirpênê û wê werênê ser ziman.

Lê wê dikarê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare azmûn-xêvê wê di wê nûqtayê de wê dema ku em li wê bihizirin wê li ser wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê ne tenê bi nifşekê lê wê bi gelek nifşên ku ew li dûv hev werin re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi gotinê û ziman re li ser wê re wê werênê ser ziman ku wê ev ziman wê weke rakendiyek wê ya bi wê temenê wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê hebê. Wê demê wê di dewama wê de wê rast bê ku mirov wê bibêjê ku wê çerçoveya mirov a zimanî wê bi wê re wê bi pêvajoyên me yên jîyanî re

wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Ev wê di çerçoveya têgîna zimanê pêşî ê weke yê zikmaki wê di rengekê de wê bi wê re wê di temenekê de wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya gotina zikmakitîyê de wê dikarê wê di wê nûqteyê de wê şîroveyekê wê bikê. BI intibeyek ku wê were fahmkirin wê di wê temenê de bê ku wê çawa wê di rengekê de wê mijare ziman wê weke ji dayikê dihê wê di wê temenê de wê werê û bibê bê. An jî wê weke zimanê pêşî ê ku mirov wê bi wê re wê fêrdibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê were hanîn ser ziman. Ev ali wê çendî ku wê rast jî bin jî lê wê di fahmkirinê de wê weke aliyna ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, kêmbibînê. Ber ku wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku mirov wê di çerçoveya wê zimanê de wê bijî wê serwerî û fahmkirin û fêrsên bi fahmkirinê ku wê li wan wê bigihijê wê hinekê jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê kaeribê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê û awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ziman wê di awayekê de wê bi gotin û têgînên wê re û bi fahmkirinên li ser wê re wê ne tenê wê weke ziman tenê bê ji me re. Wê di wê nûqteyê de ku mirov wê bikê ku wê fahmbikê wê bi hesanî wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman ku wê di wê çerçoveyê de ew pêvajoyên demên bûhûrî û her wusa wê weke bi têgîmnek xêva kûr ku wê di wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê bibê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê sînorê mirov wê zimanê mirov bê wê demê wê ku mirov wê ji wê zimanê dûrket jî wê ew derfîyê wê yê xêvî û weke xêva wê ya dîrokî bi hemû awa û rengên wê re wê weke ku wê li mirov wê direngê de wê bi wê re wê were girtin. Di wê nûqteyê de wê têgîna zimanê duyem wê dikeve dewrê de. Wê dema ku wê kesek wê zimanê pêşî wê ji wê durkeve û wê êdî wê ji zanina wê û karina bi axiftina wê dûrkeve wê di wê temenê de wê ji wan aliyan û fêrsên wê yên fahmkirinê jî wê dûrkeve. Wê hingê wê sînorê mirov wê di wê çerçoveyê de wê ew çerçoveya wê azmûn û fêrbûn û xwandin, dîtîn û fêrsên fahmkirinê ku ew

di zimanê duyem de girtina wê bi wê re wê bi sînor bê. Di wê temenê de wê ya xêva zimanê pêşî wê di wê temneê de wê di regekê de wê were lê girtin. Hinek fêrsên weke bi bandûrî ku wê bikê jî lê wê ev wê ne di temenê têkiliyek esasî de bê. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê, weke ku ew deriyek li lê were girtin û ew di wê de êdî nebînê, ne hizirê, tefkir nekê, fahmnekê, hişnekê, têngihê û hwd. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman.

Li gorî hinek lêkolînên ku di wê temneê de wê li ser zimanê duyem wê werina kirin de wê ew jî wê bi wê re wê were dîtin ku wê bê hanîn ser ziman ku wê, fêrbûnên bi zimanên duyem re ku wê bibin û wê dema ku mirov li zimanê pêşî ê zikmakî bi wê re bi beardewamî serwer bê û bi wê re werênê ser ziman wê hingê wê di temenekê wê hinek aktivasyonên weke ku wê di temenê pêşketinê de jî wê bi mirov re wê bidina çêkirin wê di wê temenê de wê di regekê de wê weke ku wê di awayekê de wê di dewama wê de wê di şewayekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Berî her tiştî ku ew hê bi zimanê pêşî serwer bê û zimanê duyem fêr bibê wê di wê temenê de wê di regekê de wê, weke ku wê xwediyê xêva xwe ya pêşî bê û li ser wê re wê ya zimanê din bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê û azmûnkirinê û hwd re ku ew wê fahmdikê re wê di regekê de wê weke ku wê pêşbixê wê temenê wê jî wê di regekê de wê weke ku wê bide çêkirin.

Di wê nûqtayê de wê têkiliya ziman û xêvê wê di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê ku em hinekê bi wê nûqtayê ve girêdayî di dewama wê de wê li ser wê bisekin in wê weke ku wê pêwîst bê.

Teoriyên di derbarê gihiştina zimanê duyem de

Di wê çerçoveya fahmkirinên me yên bi gihiştina zimanê duyem de wê di regekê de wê bi têkiliya zimanê yekem û yê duyem re wê weke aliyên wê yên ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê mijare zimanê yekem û duyem de wê dema ku wê were lê hizirkirin de wê bi wê re wê were dîtin ku wê hem zimanê yekem û hem zimanê duyem wê weke xwediyê çerçoveyên xwe yên ku ew bi wê re werina fahmkirin bin.

Di wê warê de wê, xabatên li ser ziman ên Staphan Pit Corder wê di lêkolînên li ser zimanê duyem de ku wê bikê wê di wê temenê de wê di wê de wê werênê ser ziman ku wê, xwediyê pergale xwe xwe ya tekakesî a zimanî bê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê xabatên

Corder wê di renekê de wê, di şêwayekê de wê bi lêkolînên li ser rewşa xwendavanan li dibistanê ku wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê bikê ku ew wê bigihijê hinek encaman. Di wê çerçoveyê de wê di lêkolînên xwe wê di wê rengê de wê, 'dahûra şaşiyê' wê di renekê de wê weke têtînekê wê derxê li pêş û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê di çerçoveya xabatên xwe de û têtîna dahûra şaşiyê' de ku wê bêtê ser ziman wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwendavan wê ya ku ew wê bi wê re wê bi gotinê wê têtîkiliya ku ew wê bi wê re wê dênê bo fahmbikê ku ew çendî wê fahmdikê jî di renekê de wê ji aliyekê ve wê weke dervî wê weke bi fêsekê wê bibênê. Di dewama wê de wê di wê temenê de wê êdî wê aliyê wê bikê ku ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ew fêrs wê weke fêsek ku wê di wê temenê de wê têtînek weke ku mirov wê çendî wê zanibê jî wê di awayekê de wê mejiyê mirov wê di renekê de wê hertimî wê bi wê re wê weke bi fêsek jî wê dût wê di renekê de wê bihizirê. An wê bi wê re wê nikaribê wê têtîkiliyê wê weke ku ew wê, di renekê de wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê di wê de wê hizirkirin û aqilmeşandin wê di renekê de wê çawa wê weke aliyên ku wê dervî wê bimênin wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê li wê bihizirê.

Di renekê de wê çendî ku wê zanibê jî wê weke nizanibê. Ber ku wê di wê temenê de wê ya ku ew wê dizanibê wê tenê wê bi awa, salixkirin û gotinên ku ew dihê zanin a li pêşiyê re wê bi sînor bê. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê teoriya Pit corder wê di wê renekê de wê ew wê jî wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê weke ku ew wê zanibê jî wê jî wê weke ji temenekê ku ew wê bi wê ew jî wê derhênê û wê di renekê de wê bi rastîn wê fahmbikê wê weke dût bê.

Gotinên Pit Corder wê ji aliyekê din ve jî wê ji me re wê bina temenê fahmkirinekê. Ew jî wê di wê temenekê de bê ku wê çawa wê di çerçoveya wê zimanê de wê, di renekê de wê bi fêrbûnên bi wê re wê sînorê me yê fahmkirinê wê bi azmûnên me yê di nava wê zimanê de re wê bi sînor bimênê re ku wê weke di renekê û fêsek fahmkirinê de wê bikê ku ew wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê.

Ev fêrsa ku wê Pit Corder wê di renekê de wê werênê ser ziman wê aliyekê wê yê fahmkirinê ku em dikin ku wê bi temenekê biolojikî wê fahmbikin jî wê bibê. Ew jî wê di wê temenê û rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Sînorê me yê azmûnî ê bi zimanî wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê biafirê. Di dema ku wê bi zimanê yekem û yê

duyem wê zanibê wê demê wê li gorî Pit Corder û rengê hizirkirina wî divê kku ew bi zimanê duyem re wê weke zimanê yekem wê zanibê û li wê serwer bê heta ku ew karibê ew ji wê temenê xêva xwe ya bingihên a bii zimanê yekem û ankû zimanê zikmekî ji wê dûrnekeve û ew karibê ji wê sûdbigirê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Weki din wê di mijare têtîna zimanê duyem û yekem de wê bi aliyê wê yê fizyolojikî û biolojikî ku mirov wê li wê bihizirê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku em bihizirin ku wê gotinên zimanekê wê weke mifteyên xêvî wê bo girtinên me bin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê di xwe bidina dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, pêvajoya zimanî wê demê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê çerçoveyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Wê demê wê di zimanê duyem de wê, dema ku me çî jîyankirin de wê bi wê re wê xêvek nû a duyem wê li ser ya zimanê pêşî ê yekem û xêva wê re wê di wê rengê de wê biafirê. Di wê nûqtayê de wê xabatên ku ew dihên kirin wê bi wan wê bê dayin nîşandin ku wê di renekê de wê çendî ku wê di pêvajoya zanina zimanê duyem de ku ew zimanê yekem ew were zanin û li wê serwerî hebê wê di renekê de wê têtîli û bandûrên wan wê di renekê de wê li hev wê karibê bibê. Lê di renekê de wê dema ku wê zimanê yekem ew were ji holê rakirin wê demê wê mijare zimanê duyem wê weke mijare rûxandinê wê di wê temenê de wê di renekê de wê di wê çerçoveyê de wê karibê xwe di renekê de ew bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê dema ku wê, zimanê yekem ew ji wê dûrketin bû wê bi wê re wê, hin bi hin wê bingihê xêva yekem a zimanê yekem jî wê li mirov wê weke girtî wê bibê. Wê di mirov de wê weke odeyek derî girtî ku mirov wê nikaribê li wê bikeve wê li wê were. Di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku wê pêşketina wê ya bi keseyeti û civakî û hwd wê bi hev re wê weke ku wê di wê nûqtayê de wê werina birrîn. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanê duyem wê diwê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê di şewayekê de wê, di pêvajoya afirandina xwe de wê, di wê temenê de wê, bi azmûnên xwe wê, êdî wê bikê ku ew li mirov wê serwer bibê. Lê ev serwerî wê, ne bê

pirsgirêk bê. Di renekê de wê hertimî wê hebûna biolojîkî wê hîsbîkê ku ew ya di xwe de wê weke derî girtî û wê di wê temenê de wê ji wê rewşê wê dûrketinê wê, hîsbîkê, çendî ku ew piştre carna nikaribê wê salix jî bikê. Pirsgirêkên weke bi xuy, tevger û hwd re wê weke ne di rewşek weke stabil de bûyinê wê piştî wê hertimî wê di pêvajoyên fahmkirinê û hwd de wê di renekê de wê bi wê re wê karibê xwe di renekê de bide dîyarkirin. An jî wê rewşên weke ji jîyanê û fahmkirina wê ketinê wê di renekê de wê bibê. Di dewama wê de wê rewşên weke aqilmeşandinê û hwd wê di wê temenê de wê ji wan ketinê wê weke aliyekê wê yê din bê. Aliyên ku ew wê weke bi zimanê duyem wê weke bi hizirkirin û axiftinên xwe ku wê weke di dîmenekê aqilmeşandinê û hwd de ku wê bikê jî wê di renekê de wê, nikaribin ti carî ji mirov û pêşketina mirov a esasî re ew bibina bersiv. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di wê temenê de wê, ji fahmkirinê ketinê û an di rewşên weke hey û hişê wê dûrketinê û hwd wê bi wê re wê bibê.

Di wê temenê de wê ji zimanê yekem dûrketinê û bi zimanê duyem re wê di rewşên weke bi bişavtinê û hwd de ku wê hin rejimên roja me ên weke tirkiya û hwd wê bikin wê di wê çerçoveyê de wê sedemek ji wan wê ew bê ku wê bi zêdeyî wê giringiyê wê bidina pêvajoyên perwerdeyê ên jiberkirinê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, aliyekê din jî ê weke wê temenê wê ew bê ku wê temenê lêpîrsînê û fêrsên bi hizirkirinên lêpîrsînê wê di renekê de wê, ji holê wê rabikin. Çendî ku wê dijberî wê di renekê de wê weke ku wê karibê bi gotinê xwe bide dîyarkirin jî lê ew têkiliyek epistemîkî wê zêde wê bi hebûnê û wan gotinan re wê nikaribê were danin. Wê di wê temenê de wê çendî ku wê bi wê rengê wê gotin wê were ser ziman jî lê di renekê din de jî wê qanc xirab wê ya ku ew hati ser ziman wê xwe li wê girêdanê wê hertimî wê weke xosletekê bingihîn wê xwe bi têgînên weke bi derûnîya wê fêrbûnê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê ber ku wê ti fêrsên din wê ji temen wê li ser wê fêrbûna bi temenekê jiberkirinê ku ew bûya û hwd wê ji wê zêdetirî wê nebê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi wê temenê ve wê di renekê de wê weke bi şibihê kurd û an hinek ji milletên din ku wê kurana arabî wê bixwênin û lê ku ew bi arabî nizanin û ew tenê wê di temenekê jiberkirinê wê di wê rengê de wê dizanin û wê di wê çerçoveyê de wê bi hinek rengên hizirkirinê ku ew dihê danin li pêşî û ji

jê re pêşkêşkirin re ku ew wê weke fahmkirina wê dibînê û wê dihênê ser ziman, ku ew çendî ti alağaya wê fahmkirinê bi wê kuranê re ew nebê jî. Ew wê dixwênê lê ew nizanê ku ew çî dixwênê. Ew wê dixwênê lê ew ya ku ew dixwênê wê fahmnekê û ne di hiş û fahma wê de ya. Di wê temenê de wê di regekê de wê di dîmenekê de wê xwe bi rengê zimanê duyem re wê di wê çerçoveyê de wê karibê di regekê de bide dîyarkirin.

Di fahmkirinên me yên bi zimanî wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi wê re wê karibê wê di regekê de bi wê re were lê hizirkirin. Fahmkirinên me yên bi zimanê duyem wê çendî ku em weke ku em bi wê diaxifin jî wê ji wê rewşa ne zanina arabî û xwandina kuranê bi arabî wê bişibihê wê. Di wê temenê de wê di regekê de wê ev rewş wê weke rewşek ku wê di regekê de wê di awayekê de wê karibê wê, werênê ser ziman.

Minaq ev rewş wê li kurdistanê wê di demên berê de wê zêdetirî wê pêşketir bê. Ber ku wê mirovên demên berê wê zimanê pêşî ê yekem ê zikmaki wê bizanibin. Piştî wê li ser wê re wê êdî wê fêrbûnên bi zimanê duyem wê bikin û wê ew wê bikin ku ew wê fahmbikin. Lê di wê temenê de wê, di demên weke yên roja me de wê ev rewş wê zêdetirî wê di regekê xirabtir de bê. Di wê temenê de wê zimanekê duyem wê li ser zimanê yekem re wê were farzkirin. Piştî wê ew ji wê dîr dikeve. Di wê temenê de ew zimanê duyem wê hertimî wê bi xwe re wê di wê rengê de wê weke ku ew nizanibê lê ew bi wê diaxifê û an fahmnekê weke ku ew fahmdikê wê di rewşekê de wê bibê. Wekê din di dewama wê de wê rewşên weke yên bi zimanê sêyem li ser wê zimanê sêyem re wê ew wê di wê rengê de wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê, weke ya kurdên misilman ku ew kuranê dixwênin lê ew zimanê wê nizanibin. Ew li ser zimanê duyem re wê zimanê sêyem wê di wê temenê de wê weke ku wê ew wê bikin. Wê demê wê zimanê duyem ku ew wê di wê rengê de wê weke ji wê fahmkirina bi wê re wê di awayekê de wê dîr jî bê lê wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi wê ne fahmkirinê wê ne fahmkirina zimanê sêyem wê di wê temenê de wê bikê ku ew weke bi fahmkirinekê wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê ev rewşên bi ziman wê di regekê de wê weke aliyekê ku ew wê pêwîstî bin ku ew bi encamên wê re ew ji hev werina derhanîn û werina fahmkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Kurdên ku ew weke zimanê duyem wê zimanê tirkî wê li ser wan wê were farzkirin û wê weke ku wê çendî zimanê tirkî ew "dizandin" jî lê ewê zanin wê di aslê xwe de wê weke nezaninek zimanî bê. Ber ku wê di wê temenê de wê xêva bingihîn a hebûnê wê dûr bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê rewşên wek ebi fêrbûnê re wê çendî ku wê bi ya ku ew dihê zanin li pêşîyê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bibê û wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, zêde wê ne hizirê. Wê tenê wê bi ya ku ew dihê zanin li pêşîyê re wê weke ku ew mijarên bi xwandinê ên weke bi dîrokê, felsefeyê,, civaknasiyê û heta ku wê çî mijarên din ên weke bi zanyarî û ne bi zanyarî ku ew hebin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi awayekê bêlêpîrsîner wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê ber ku wê, jî zimanê yekem û xêva wê dîrkeve wê di wê temenê de wê jî xate pêşketina xwe wê dîrkeve. Pêşneketin û an fahmnekirinên bi felsefeyî û an jî wan dîrketin wê hinekê jî wê di awayekê de wê di temenê wan de wê ev ali wê zêde wê weke weyneke wê bi derûnî û hwd wê bileyizê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê bi rehetî û weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa zimanê duyem de kengi mirov dikarê wê bahsa zimanê duyem bikê? Li gorî teoriya Pit corder ku mirov zimanê pêşî zanibê û li wê serwer bê û zimanê duyem wê fêrbibê wê hingê wê karibê bi wê re wê karibê wê bahsa wê bikê. Nexwe wê nikaribê bahsa rewşek weke ya zimanê duyem jî di wê rewşê de wê bikê û rewşek weke bi wê re wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di pêvajoyên me yên fêrbûnê de wê weke ku wê, bi teoriyên zimanzaniyê ku wê heta roja me wê werina ser ziman ku em li ser wan re bi awayekê bihizirin wê di wê temenê de wê pêvajoyên pêşketinê mirov de wê ev rewş wê çawa wê weyneke xirab wê bileyizê wê di awayekê de wê karibê wê bi rehetî wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê bi mijare xêva xabatkar re wê mijare zimanê yekem û duyem wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê hinekê bi berdewamî li ser wê bisekinê bê.

Ji aliyê têngîna xêvî ve ku mirov wê mijare ziman wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê di rengekê de wê werênê ser ziman wê xêv û ziman wê çawa wê di hev de wê bi kodkirinên ku ew dibin re wê were ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê jî aliyê têngîna xêvî ve wê mijare fahmkirinê wê dema ku em bi ziman re wê dihizirin wê bi

wê re wê di anava *sêkika ziman*, *azmûnê û xêvê* de wê di rengekê de wê fahmbikê. Wê demê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bi wê re wê, zimanê duyem wê çendî wê di wê de wê sînorê fêrbûnê û azmûnê wê bibê û wê çendî ew di wê de wê pêşkeve wê di rengekê de wê bi we re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zimanê duyem wê weke zimanê yekem bi rewşên xêvî ên weke bi rewşên semantikî, xêva demkort û demdirêj û an mijarên din ên xêvî ên weke bi temenê fêrbûnên bi hebûnê re ku wê di rengekê de wê weke ji hebûnê wê di awayekê de wê bibin wê di wê rengê de wê ji wan wê di awayekê de wê dûrbê. Zimanê duyem wê di wê temen de wê di wê de wê mijare rewşa xêva demdirêj û hwd wê di wê temenê de wê nikaribê wê bahsa wê bikê. An jî wê di rengekê de wê girêdanên xêvî ên weke ku wê di hebûnê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibin wê nikaribê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xêvê wê di nava ziman de wê weke aliyekê ku wê bi pêvajoyên wê yên ku ew dibê re wê bi kodkirinên ku ew li ser ziman re dibin re wê, di rengekê de wê pêşkeve. Lê xêv weke rewşek biolojîyî ya û di wê temen de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di mijare zimanê pêşî ê weke yê yekem de wê ev pêvajoyên fêrbûnê ku wê weke çawa wê mirov ji dayikê dibê wê weke ji wê re û ji fêrbûna wê re wê weke amede bê wê di wê temenê û rengekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di ziman de wê serwerîya wê, ne tenê wê bi ziman bi tenê wê bibê. Di awayekê de wê aliyên weke ku wê bi ziman re wê temenê serwerîyê wê di rengekê de wê çêbikê wê temenê wê yê xêvî ku ew li ser wê bi temenekê fonolojîkî, morfolojîkî û sintaksî û an hevoksaziya û hwd wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyek ku wê li ser temenekê fîzyolojîkî wê avakirî bê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê di dewama wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ziman û xêv wê têkiliya wan a bi hev re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê xwe di şewayekê de wê bide

dîyarkirin. Mijare têkiliya xêv û ziman wê weke aliyekê ku wê di temenê pêvajoyên hîyararşîya zimanî de ku mirov wê karibê wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê dibê û heya wê werênê ser ziman bê. Wê ber vê yekê wê ziman wê bi wê ne tenê wê weke hinek gotinên ku ew bi wê dihê axiftin wê bibê. Wê ji wê zêdetirî wê weke di renekê de wê weke têtîna ku wê di wê de wê bi kodkirinên ku ew bi xêvî bûna re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bibê bê.

Pêvajoyên salixkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê xwe bi wê re wê di awayek de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê salixkirinên zimanî wê xwe di wê şewayê de wê, di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Salixkirinên bi zimanî wê, bi wê temenê de wê rêwîtiyên fahmkirinê wê di renekê de wê biafirênê. Wê dema ku em bahsa ziman dikin wê di wê temenê de wê bi kortasî wê di vê nûqteyê de wê ji du aliyan ve wê giring bê ku mirov wê bi kirpênê. Aliyê bi dema xêvî a demdirêj bê ku ew wê ji demên pîrr zêde kevn wê bîrhanînan wê werênê li bîrê bê. Aliyê din jî ê dem kort wê di çerçoveya funksiyonên wê yên bi hizirkirinê, sazkirinê û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê bibê. Wekî din wê di awayekê de wê di nava jîyane rojane de ku wê tiştê wê werênê li bîrê wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em di nava jîyane xwe ya rojane de wê tiştê wê bi dîyarkirinê wê weke randewûyên ku em herinê de wê di wê temenê de wê bibin. An jî tiştê din weke wê. Lê di wê nûqteyê de wê di wê çerçoveyê wê dîmenekê din jî ê xêva dem kort wê bi çerçoveya wê têtîna afrînerîya wê re wê hebê ku em divê ku wê bi kirpênin bin. Wê di renekê de wê ew jî wê dîmen û fêrsên fahmkirinê ku wê ji ya xêva demdirêj wê bigirê û wê bi darêjk û hwd wê di şewayekê hilberîner de wê di fahmkirinê de wê bi hişbikê û wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê di şewayekê de wê pêvajoyên salixkirinên me wê di wê temenê de wê di renekê de wê di gotinên em de wê bi şewayên weke dihên bi kodkirin re wê di renekê de wê bibê. dîmenekê demî û mekanî wê bi wê pêvajoya demdirêj re wê bibê. Ew di wê temenê de wê çendî ku wê carna wê di dîmenekê razber de wê bi wê re wê bide dîyarkirin jî wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Hizirkirinên me di wê çerçoveyê de wê ev pêvajoya zimanî ku me hanî ser ziman wê di çerçoveya zimanê yekem ê pêşî de wê di renekê de wê

weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê werênina ser ziman bê. Ber ku ew wê xwediyê wan pêvajoyên fahmkiirnê hem bi pêvajoyên jîyankirinê bê û hem bi pêvajoyên di wê temenê de wê bi rêyên weke bi kodkîrinên rakendî û hwd wê bi rêyên weke bûhûrînê û hwd re ku wê were kirin û wê bide dîyarkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê bê.

Zimanê duyem wê nikaribê wê xwediyê wan pêvajoyan bê bo kesê ku ew ziman bo wan ku ew weke zimanê duyem bê. Ew wê di wê temenê de wê ji xwe wê bi pêvajoyên fêrbûnê re wê di wê temenê de wê bi zimanê duyem re wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyek weke ya bi xêva duyem re jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bikê ku ew wê di wê temenê de wê biafirênê û wê di reng û awayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Lê ev çendî ku wê were afirandin û wê weke bi pêvajoyên destpêkê ê zimanê duyem wê bibê jî wê di awayekê de wê nikaribê bi temenê bi serwerîyek bi xêva xabatkar û an ya dema kin û hwd wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de em nikaribin bahsa pêvajoya xêvî a demdirêj bi wê re wê di wê temenê de wê bikin. Wê sînorê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê awayê re wê di çerçoveyek zimanî de wê di wê temenê de wê bi wê zimanê re wê, bi pêvajoyên wên azmûnkirinê re wê di rengekê de wê bibê.

Di wê rengê de wê, di nava ziman û hebûna wê ya ku ew xwediyê wê ya wê kombinyonek bi temenê xêvî wê di wê temenê de wê bi demên wê yên kort û dirêj û hwd wê hebê. Wê di wê temenê de wê di wê rengê de ew wê biwê re wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê pêvajoyên xêvî wê di ziman de wê di awayekê de wê bingihêkê biolojîkî û salixkîrinî wê di wê temenê de wê biafirênê. Minaq em di ziman de wê salixkîrinên weke rengê wê çendî ku wê zor bê ku ew were kirin wê di temenê xêvî de wê bi girtinên wê û hwd re wê di dîmenê bîrkîrinê û hwd de wê weke ku ew wê bi wê re wê di şêwayekê de wê hebê. Ya ku wê ji wê aliyê ve wê li gotinan wê wateya wan di rengekê de wê weke ku wê bide wan jî wê di wê temenê de wê ev ali bê. Di wê çerçoveyê de wê ev ali wê weke aliyekê ku wê bi fahmkîrinê wê xwe di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê di şêwa û rengekê de wê

weke ku wê di rengê û awayê de wê bide dîyarkirin. Ziman wê ji wê aliyê ve wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev ali wê di awayê de wê ji aliyê ve wê cihêbûnên nava zimanê yekem û duyem jî wê bi sînorê biolojikî û pêvajoyên wê yên pêşketinê û hwd re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare têkiliya ziman û xêvê de wê di wê nûqtayê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin wê weke aliyê wê yê giring bê ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Ziman wê di rengê de wê di wê de wê, hebûna ku ew dihê fahmkirin wê bi têkiliyên bi wê re ku ew wê çawa wê di rengê de wê bide dîyarkirin wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Ji wê aliyê ve wê, weke aliyê din wê yê din wê bi mijare gotinê re wê çawa wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di mijare salixkirinê bi gotinê re wê bi têgînek salixkirî a bi fahmkirinê re wê tiştê ku ew dihê ser ziman wê çawa wê karibê wê ew wê weke di wê gotinê de wê were salixkirin û an ew hatibê salixkirin û wê were ser ziman bê. Di aslê xwe de wê di rengê de wê gotin wê hertimî wê fêrsekê wê bide me ku ew ya ku wê dihênê ser ziman wê di rengê de wê li hemberî wê di nava kêmbûnekê de bê. Rengê wê dihênê ser ziman wê tenê wê weke bi navkirin û wê bi qarakterkirin wê rengê wê newênê ser ziman. Wê di wê nûqtayê de em, bi wê rengê tefkirkirinekê wê bikin. Ku em rengê wê hîç wê azmûn nekirî û me ne dîtî ku ew reng çawa ya wê demê wê çawa wê karibê ew gotina ku ew rengê wê dihênê ser ziman wê ew wê karibê wê werênê ser ziman? Yan jî wê piştî ku me ew dît jî wê ew reng wê çawa wê karibê wê salixbikê ku ew wê karibê wê werênê ser ziman? Ev jî wê weke aliyna ku wê di rengê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava fahmkirina tiştê bi xwe de wê hinek aliyên ku wê pêwîst bin ku ew werina fahmkirin wê hebin. Tişt wê di rengê de wê weke tenik û an stûr, zirav û an ne zirav, nerm û an hişk, mazin û an piçûk, giran û an sivik û hwd wê di wê rengê de wê bi gelek aliyên wê yên ku em dikarin wê bi wê re wê di rengê de wê werênê ser ziman wê bibê. Weke aliyê wê yê din jî wê mijare salixkirinê bi gotinê re wê çawa wê karibin bi wê re wê weke wê bînina ser ziman. Di rengê de wê ya ku em wê bi wê re wê dihênina ser ziman wê, weke salixkirina wê dîmenekê semantikî ê xêvî bê ku wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê bide hanîn li fahmkirinê bê. Wê jî wê bi wê re wê dikarê wê werênê ser

ziman ku wê mijare salixkirinên bi gotinê wê, bi serê xwe wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, ne tenê wê rengê wê ew xosletên wê û ji aliyekê wê yê din ve jî wê weke aliyên wê yên weke bi darêjkê, kirde û lêkerên wê re wê bi wê re wê were ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê mijare bi fahmkirina bi xêvê re wê giring bê ku mirov wê di regekê de wê weke ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê di şêwayekê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di regekê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê salixkirinên me wê di wê rengê de wê xwediyê aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê dikarê wê di wê nûqteyê de wê fahmbikê ku wê têkiliya gotinê û xêvê wê di wê rewşê de wê weke ku mirov wê fahmdikê wê weke dîmenekê bi dagerî û an pêjnkirî wê di şêwayekê de wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em tiştê weke ku em navê wê dihildin weke avê wê bi wê re wê fahmdikin. Kesekê din jî wê di regekê de wê bi wê re wê di regekê de wê bi wê re wê dema ku wê bahsa avê bikê û wê nabê wê hilde wê weke ku wê bi heman rengê rengê wê bigihêjê fahmkirinekê. Wê demê wê di wê temenê de wê ev wê weke encama wê wê xwe di regekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin wê gotin wê weke regekê wê salixkirinê û wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê ev pirs wê di serê mirov de wê bibê? Em li ser ziman dijîn û an li ser xêvê dijîn bê. Di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê karibê wê di regekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku em di awayekê de wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê, di regekê de li ser xêvê bi ziman dijîn. Wê demê wê aliyekê wê yê din wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê têkiliya nava gotinê û xêvê de wê, salixkirinên wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Kesekê dema ku wê bi têgînek weke ya bi zimanê duyem re wê bi wê bihizirê wê karibê wê bi rehetî wê bibêjê ku 'ev tişt di wê zimanê pêşî ê yekem de weke ku ew hatiya ser ziman wê zimanê duyem de jî wê were ser ziman.' Ankû ku wê karibê bihizirê û wê werênê ser ziman ku ew di wê temenê de wê demê ku em bi wê re wê bi axifin wê weke hev bê. Wê ti cihêbûn wê di nava wê de wê nebê.

Di wê nûqteyê de wê dema ku em di çerçoveya hebûnek dijî û fahmdikê de wê bihizirê wê rastî wê bi wê rengê wê xwe nede dîyarkirin. Wê ji wê

cihê wê di rengekê din de wê bide dîyarkirin. Rasta ku wê tişteke wê di zimanekê de wê hebê wê zimanê din de jî wê bi navê xwe û kifşkirina xwe re wê karibê were kirin. Ev wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Lê aliyekê din ê giring ku wê di wê temenê de wê jî zimanekê li zimanê din wê nikaribê were bûhûrandin wê hebê. Ew jî wê bi temenê xêvê re wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin bê.

Minaq em tiştê ku wê dizanin û azmûnê dikin û wê jî aliyê xwe ve di zimanê xwe de wê bi gotinê dikin wê di wê temenê de wê jî du aliyên ve wê giring bê. Aliyê pêşî wê di çerçoveya xêva zimên a bi giştîya wê re bê. Aliyê din jî wê bi kes û azmûnkirinên wê yê bi teybet bê.

Di çerçoveya aliyê giştî de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê xwediyê rengekê fahmkirinê bê ku wê pêvajoyên zimanê pêşî wê di rengekê de wê minaq wê dema ku em li ser wê temenê wê li wê bihizirin wê weke ku wê çawa wê kesek wê dema ku ew bû wê bi temenekê amede ê fêrbûnê wê bibê wê di wê temenê de wê, hinek girtinên jî berî xwe wê bigirê wê di wê de wê bibê. Ev jî wê weke aliyê ku wê di pêşketina mirov a fahmkirinê de jî wê di rengekê de wê weke ku wê di weynleyistinekê di pêşketina me de wê xwe bide dîyarkirin.

Wê jî wê bi wê re wê dikarê wê di wê rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên me yê ku em di wê temenê de wê bi wê re wê li wê dihizirin wê di wê çerçoveyê de wê xwe di wê şêwayê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li ser gotinên ziman û karakterên wê û awayên bi karhanînê, dîtinê û hwd re wê, kodkirin û qaydkirinên bi xêvî wê bibin. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya pêşketina kesekê de wê dikarê wê bibêjê ku wê bo kes û zimanê pêşî ê yekem wê sînor pêşketinê wê ne bi wê dema ku ew bûya û fêr dibê re wê sînorê zimanê wê hebê wê karibê wê werênê ser ziman bê. Lê bo zimanê duyem ku ew fêrdibê wê jî wê dema ku ew bidest fêrdibê re wê di wê temenê de wê ew sînor wê hebê. Di wê nûqtayê de wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê aliyên weke bi hêst, hîs, fêrs îma, û hwd bi gelek aliyên din ên weke wan ku mirov wê bi

zimanê xwe wê di rengekê de wê di xwe de wê bi wê re wê bijî jî wê di wê temenê de wê, bi zimanê yekem re wê bibê. Temenê wan fêrsên fahmkirinê ên bi hiş û hîsî û hêstî û hwd wê weke bi fêrsên fahmkirinê ên zimanê pêşî ê zikmakî ku wê di rengekê de wê çawa wê heta berî mirov wê herê. Di zimanê xwe yê pêşî ê zikmakî de wê kes wê karibê berî xwe wê herê û wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di zimanê duyem de ew wê nebê. Di wê temenê de wê ew wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Mijare fahmkirinên me yên bi zimanî wê dikarê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê dikarê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê. Hizirkirinên me yên bi zimanê pêşî ê yekem re wê di wê temenê de wê bingihê wan wê hebê. Lê bi yê duyem re wê ew temenê wê nebê. Di wê temenê de wê fêrsên bi xwe baweriyê, hêst, hîs, fêrs, hiş û hwd wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bingihê wan ê teybet ku em bi temenekê xêvî re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Lê dema ku ew mirov ji zimanê yekem ê pêşî ket wê weke ku ew wê deriyê wê fahmkirina wê jî wê li mirov wê weke ku wê were girtin. Di wê temenê de wê mirov wê ji wê dūrkeve. Wê nikaribê ji wê sûdbigirê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê di wê nûqteyê de wê şîroveyên zimanî wê demê wê bi çavkani û temenê wê û aliyên wê yêmn strûktûrî re wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyna ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Weke ku wê Derek Bickerton wê werênê ser ziman ku ew tenê weke bi serê xwe ji wê temenê fizikî û biolojikî ew hat ser ziman wê weke darek zûwabûyî û hişkbûyî wê di rengekê de wê bibê û wê, nikaribê di pêşketina mirov de ew ziman weyneke di çerçoveyek baş de weyneke bileyizê. Wê jî wê di idewama wê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanê pêşî wê di wê temenê de wê heta ku ew hebê û serwer bê û wê temenê me yê têkiliyê, fahmkirinê û hwd bê wê di wê temenê de wê zimanê duyem jî wê weke aliyekê din ku wê di wê çerçoveyê de wê weke karibê ji wê sûdbigirê û an di çerçoveya zimanê duyem de ku mirov wê bibêjê wê karibê ew ji wê sûdbigirê û pêşketina xwe di wê çerçoveya xwe de bi mirov re ew bi temen bikê.

Lê ji wê dūrketinê wê ew jê wê weke ku wê bê temen wê bimênê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di mijare salixkirinên gotinê de wê di

wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me ên bi zimanî wê di wê nûqteyê de wê di rengê wê bi wê re wê were dîtî ku wê pêşketin û heyina zimanê yekem wê di rengê de wê weke aliyekê giring ku ew weyekê di pêşketina me de wê di şewayekê de wê weke ku wê bileyizê wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bileyizê û wê karibê were fahmkirin.

Wê jî wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê yê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê werênê ser ziman. Salixkirinên bi zimanê pêşî ê yekem re wê di gotinê de wê tenê wê bi aliyekê re wê bi sînor wê nebin û wê nemênin. Di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din wê pîrraliyên bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re ji aliyê hundur ve wê weke ku wê bi wê re wê bibin û wê hebin. Ji wê aliyê ve wê mijare zimanê yekem wê di rengê de wê bi çerçoveyek wê ya giring wê xwe bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê Derek Bickerton wê dema ku ew bahsa ziman û an pêşketina wê dikê û wê şîrove dikê wê ziman wê di çerçoveyek giştî de wê hilde li dest û wê ziman wê bi wê çerçoveya xwe re wê weke 'saxekê biolojiyê' wê bixwezê ku ew wê pênasebikê û wê li ser wê temenê wê di reng û awayekê de wê werênê ser ziman. Ber ku wê ziman û xêv wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê komplike a bi fahmkirinê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin bê. Di ziman de wê aliyê wê yê hizirî û salixkirinê wê di şewayekê de wê ew temenê wê yê xêvî wê ji aliyekê ve wê biafirênê. Em dema ku em diaxifin em bi wê diaxifin û em bi deng û dîtînen xwe û fahmkirinên xwe û hwd re bi qarakterên ku em diafirênin em wê bi deng dikin û wê dihênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weyna ziman wê di rengê de wê weke weyek navbeynkarî bê di wê rewşa ragihandinê de. Di wê rewşa ragihandinê de wê navbeynkariya zimanî wê di rengê de wê weke aliyekê ku ew wê di rengê de wê weke ku ew wê ziman û dengê xêvê û axiftinên wê bê. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku em wê temenê wê yê bi xêvî ê bi fahmkirinê wê ji binê wê derxin wê demê wê ziman û gotinên wê çî wateya wan wê hebê ku ew bi wê werênina ser ziman? Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em bi

wê aliyê wê bi wê re wê li wê bihizirin wê ev wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê xwe bi wê re wê di şewayekê û renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkiriin. Wê demê wê mijare ziman wê ji ya ku em wê fahmdikin wê cihêtirî wê aliyekê wê yê fahmkiirnê wê hebê. Wê dema ku em di ziman de wê bi rêzimanî û hwd re wê li wê dihizirin wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin wê bi fahmkirinên cihê re wê her qarakterê wê karibê wê bi deng û wate bikê wê hinekê jî wê bi wê temenê ve wê ve wê girêdayî wê xwediyê bingihêkê fahmkirinê bê.

Di wê nûqtayê de wê, aliyekê wê yê din jî ê komplike wê xwe bi rewşê re wê di rewşa fahmkirinê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê di wê nûqtayê de wê mijare gotinên zimanê yekem bê. Wê di wê nûqtayê de wê di ziman de wê ew gotin wê di şewayekê de wê, ji du aliyan ve wê bingihê fahmkirinên me wê biafirênin. Yek wê bi çerçoveya gotinê û bi wê re wê afirênê û hwd re bê. Aliyê din jî wê bi şewayê li ser re wê bi pêvajoyên pêşketinê ên bi temenekê xêvî ku wê bi wê werina kodkirin bin. Di çerçoveya aliyê xêvê û yê duyem de wê bibêjê ku wê di wê rengê de wê, bi gotin wê di renekê de wê, bi wê re wê weke aliyên wê yên bi wê fahmkirinê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku em bahsa xêva dem dirêj û hwd dikin wê di çerçoveya rewşên fahmkiirinê ên weke wê de wê, tenê wê weke rewşek ku wê di rewşe zimanê yekem de wê hebê û wê di wê temenê de wê, dikarê di dewama wê de wê bibêjê ku wê xêva xabatkar û an demkort û hwd wê di renekê de wê ji wê jî wê, di razberkirinên me yên bi fahmkirinê de wê di rewşekê û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, xwediyê temenekê pêşketinê û fahmkirinê bê.

Suhrewerdî wê di çerçoveya têgîna 'pêvajoyên wê yên asta bi pêvana yekem û dîyem' de ku wê di renekê de wê werênê ser ziman wê asta duyem wê di renekê de wê ku em empatiyekê bi wê têgîna wî re wê dînin û ni têgînek morfolojikî wê li ser wê bisekinin wê karibê bibêjê ku wê bi têgîna demdirêj a xêvî re wê xwediyê bingehêkê fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de spinoza wê di renekê de wê di awayekê de wê dema ku ew wê di awayekê de wê di wê rengê de wê pêvajoyên xwe yên hizirkirinê ê bi têgîna tozê û hwd re wê li ser pêvajoyên hizirkirinê re wê werênê ser ziman wê ya duyem wê weke demek û pêvajoyek bi aqil a serbixwe, razber û têrî xwe heyî wê di wê rengê û awayekê de wê werênê

ser ziman. Ev nûqtaya ku wê weke bi pîvane û pêvajoya duyem a wê dema hizirkirinê ku wê weke razber, serbixwe û têra xwe heyî ku wê werênê ser ziman de wê, di rengekê de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê kesên ku wê li ser mijare felsefeyê aqil wê ji wê aliyê ve wê bihizirin wê hevbeş bin ku wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê, weke aliyekê giring jî wê di wê temenê de wê biafirênê bê. Ev pêvajo wê di awayekê de wê li ser wê temenê xêva demdirêj re ku wê li wê bihizirê wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê di zimanê yekem de wê weke temenekê afirîner, hilberîner û pêşketinê ê ku ew nebê nabê wê xwe bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên hizirkirinê û aqil ên di wê temenê de ku mirov wê li wê bihizirê wê aliyê fêrbûnê wê weke aliyekê wê biafirênê. Aliyê din jî ê duyem jî wê biheyina di wê de wê çerçoveya xêvî û hwd a bi demdirêjiya xêvî û hwd re ku wê bibê re ku wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê biafirênê. Di wê temenê de wê di nava wê çerçoveyê û bûyina wê de wê, gelek aliyênbi têtikiliyê ên fahmkirinê ku wê bi pirrali wê karibin werina fahmkirin wê di wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê biwê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werînê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê fahmbikê ku wê aliyê hûr ku wê di awaayekê de wê bi ziman re wê were pênasekirin di gotinê de wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê temenê wê hebê. An jî wê mijare zêhnê û di wê de wê bi fahmkirinê û pêvajoyên fahmkiirênê ku wê mirov wê bikê wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Weki din jî wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê wê, bingihê wê yê ku ew bi wê dihê hizirkirin ê bi zêhnî, metafîzîkî, ontolojikî û an epistemikî û hwd wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê di wê rewşê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Di mijare salixkirinên me yên bi zimanî de wê, di wê temenê de wê mijare zimanê yekem û duyem wê di wê temenê de wê weke mijare giring wê di wê temenê de wê weke aliyekê ê yê giring wê xwe di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Minaq ku em bibêjin ku wê bo wê bibê zimanê duyem ku ew çendî zimanê tirkî baş zanibê û di wê de heta ku wê hemû pêvajoyên perwerdeyê bûhûrandibin jî wê nikaribê ji wê sînorê ji dema ku ew fêrî wê bûya derbas bûya. Lê kesekê ku ew hiç nexwendî ku ew şivanek jî bê wê, di wê temenê de wê di fêrsên xwe yên fahmkirinê de wê li ser wê re wê karibê qat bi qat derkeve li ser ya wê ast û pêvajoya yê xwendî di wê rewşa xwe fahmkirinê a bi zimanî de ku ew bi zimanê xwe yê yekem ê pêşîya.

Ev rewş wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê werê ser ziman wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê bi şaş fahmkiirnê wê hebê ku mirov wê fahmbikê wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de bê ku kesekê ew ziman di wê de hemû pêvajoyên perwerdeyê tawakiribin wê demê wê di wê rengê de wê weke ku ew êdî serwerîya wê li wê zimanê heya û ew dikarê bi wê êdî fahmkirina xwe pêşbixê. Lê ev wê di rengê de wê weke aliyekê ku wê ji xwe xapandinê û pê de wê ne tiştêkê din bê.

Di dewama wê de wê li ser wê aliyê re wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnên me yên bi zimanî wê ne tenê bi ya wê dema ku wê di wê temenê de wê tenê wê di wê dema ku ew dihê fêrbûn re wê bi sînor wê hebê. Tenê wê weke kku wê bi têngîna tabula rasa a locke re jî wê nikaribê wê di rengê de wê werênê ser ziman. Wê demê wê weke aliyekê ku wê pêvajoyên şûnpê ên bi pêşketinê ku ew di temenekê xêvî de we hena wê weke redkirina wan wê bibê. Ev têngîna divê ku ew newê wê wateyê ku wê azmûnkirin wê bi wê re wê were redkirin. Lê di wê temenê de wê têngîna azmûnê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê weke ku wê pêwîst bê ku ew li ser temenekê rast û dûrûst were bi temenkirin û fahmkirin.

Di wê rengê de wê dikarê wê bibêjê ku wê di şêwayekê de ku em tenê bi wê dema ku me azmûnkir re em bidest fêrbûnê bûban wê demê ji dema primatan û heta dema mirovê dema me ew pêvajoyên gûharînê û pêşketnê û berheviyê a di xêva mirov de ew nebûban. Wê demê wê nikariba bahsa wan bikê.

Lê em herê bikin û nekin û an zanibin û nizanibin jî wê pêvajoyek bi wê rengê wê di awayekê de wê bime re wê hebê û her dema ku wê mirov wê were dûnyê wê li ser wê asta wê pêşketinê a dawî re wê di temen û awayekê amed ku ew wê fêrbûnê wê li ser wê re wê bikê wê di rengê de wê bi wê re wê bibê û wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê

weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê fahmbikê bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi zimanî wê di renekê de wê, di wê temenê de wê ne tenê wê bi awayê bi watelêkirinê û an lêkerîyê bi tenê re wê bibin. Wê ji wê zêdetirî wê bi kodkirinên û qaydkirinên bi wê ên weke di xêvê de wê bibê û wê her gotin wê biawayên cihê ku wê weke bingihêkê wê yê kodkirinê wê biafirênê wê karibê wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê fûnksiyonên zimanî wê di renekê de wê nikaribê wê tenê wê weke bi gotinên weke ku mirov wê fêr dibê û bi wê re wê dengê derdixê û wê zimanê bi fêrdibê û wê diaxifê re wê bi sînor wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev şewayê fahmkirinê wê mirov nikaribê wê weke fahmkiirnek rast a bi ziman re wê di renekê de wê fahmbikê û wê di renekê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ji wê zêdetirî wê weke ku me li jor wê li çend deveran wê hanî ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê hebê. Di awayekê de wê dema ku em zimanê yekem wê winda dikin em bi wê re wê aliyê biolojikî ê xêvî ku wê bi awayekê bingihin Derek Bickerton wê bikirpênê wê weke ku wê bi awaykê wê dût dikin. Ji wê aliyê ve Derek Bickerton wê kirpendinek giring wê di wê temenê de wê bikê û wê bi hinek lêkolînên newrolojikî û pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê di renekê de wê weke ku wê bi kirpênê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê mijare zimanî wê, di wê çerçoveyê de wê bi temenê wê ve wê dema ku em ji wê aliyê ve em ji wê dût dikevin wê encamên wê yên ku em dikarin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman wê di renekê de wê bi wê re wê bibê û wê karibê wê werênê ser zimann bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên ku em dikarin wê bi wê re wê li wê bihizirin wê xwe di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê karibê wê bide dîyarkirin.

Fahmkirinên bi zimanê duyem re wê weke wê axiftin wê ne bi rewşek hizirkirinê a bi fêrbûnên bi temenekê xêvî û hwd bê. Wê bi temenekê jiberkirinê û li ser wê re alimandinek ku ew wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê bibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were û bibê. Xwe hanîna ser ziman a bi wê jî wê ji sînorê ku ew bi wê re wê were danin li pêşîyê bi fahmkirinê wê ji wê derbas nebê. Wê di wê

temenê de wê ev wê weke aliyekê ku wê ne tenê wê ji wê aliyê ve wê hinek aliyên wê yên bi encamên wê yên nexweş re wê hebin wê karibê wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê zanista derûniyê û an ya gîyanzaniyê wê di rengekê de wê weke pêwîst bê ku em di wê nûqteyê de wê tevli mijarê bikê û wê hinekê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê bibê. Ber ku wê encamên wê yên ku ew wê bibin wê ji wê aliyê ve wê bi gelek ali û awayan wê karibin xwe bidina dîyarkirin bin. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên bi wê re wê, di wê temenê de wê bi temenê jîyankirina bi ziman dêyem wê ber girtiyên û xwe nekarina hanîna ser ziman a bi zimanê yekem ku wê weke zimanê bingihê xêvî ê wê hebê bê wê êdî wê pirsgirêkên derûnî, weke stressê, hertimî bi hêsta nekarina xwe hanîna ser ziman û an hertimî wê di rengekê weke di tengezerîyek keseyeti de wê bi xwe re wê ji aliyê derûnî û civaknasî û hwd de wê bi derfet bê ku ew wê bijî. Di wê temenê de wê, rewşên weke xwekuştinên bi civakî ên bi zêhnî û di asta dawî de wê bi fizikî jî ku wê cih bi cih wê karibê kifşbikê wê bibin. Di wê nûqteyê de wê ev rewş wê hinekê jî wê ji aliyekê ve wê bi derneketinên bi keseyetiyê ve wê girêdayî bin. Yanî nekariya ku ew rêyek weke xwe rehet hîsbikê wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di wê rengê de wê, rêyên weke hertimî hewldanên ku ew bi wê bikê ku ew heya xwe bide ser tişteke din weke ji xwe û weke ji rastiya xse ravînê û hwd wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê di xwe de wê bijî. Di awayekê din de jî wê hêstên din ên cûr bi cûr wê weke xwe di rewşek bêbêhn hiştinê de wê hertimî wê di rengekê de wê hem di kûrahiya xwe de wê bijî û hem jî wê di rewşa serrûya xwe de wê bijî. Çendî ku wê xwe hanîna ser ziman wê hêsta ku ew wê weke xwe ne hanîna ser ziman wê di wê temenê de wê ji temen ve wê bi girtiyên xêvî û xwe ne hanîna ser ziman ve wê girêdayî bê. Ew rewşên xêvî wê di renga de wê ber ku wê bi temenekê rakendî û biolojikî wê hebin wê piştî wê rewşên terikendina zimanê yekem jî wê carna wê weke rewşa mirovê ku ew di xwe de xewnê dibînê lê ew fahmnekê û wateyê nadiyê de wê di xwe de wê biji wê bikeve rewşekê de. Weke van aliyan wê gelek aliyên wê yên din wê hebin ku wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê

weke ku ew wê bijî. Ev jî wê weke aliyna wê yên ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi hinek aliyan wê yên din re wê bîne ser ziman bê. Rewşên ku mirov wê dijî wê di wê temenê de wê hemû wê giyanî bin. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bikirinên ku em dikin û wateyê bi wê nadin û an di wê temenê de wê giyane xwe di tafisînekê de wê dibîne wê weke aliyan ku wê bi wê re wê bijî bê. Di wê temenê de ev wê di rengekê de wê weke hinek encamên wê bi endamên malbatî û an ne malbatî re ku wê kes wê hertimî wê bi giyanî wê di xwe de bê û an dervî hebûna xwe ya giyanî bê ku wê di nava pîrsgirêkên ku wê dawî li wan newê de wê bibîne jî wê aliyekê wê yê ku wê ev weke encama wê bê wê karibê wê biwê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Aliyê pîrsgirêkên derûnî û giyanî û hwd ku wê werina jîyankirin wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi awayekê bi tîkiliya nava ziman û xêvê û ziman ku ew qûtûbûya re wê bingihê wê bibê û wê di wê temenê de wê karibê wê xwe bide diyarkirin. Di awayekê de wê, hinek lêkolênvanên weke Pit Coerder ku wê, mijare şîrovebikin wê li rex van aliyan wê gelek aliyan din wê bi pîrsgirêkên zêhnî û pêşketinê ên weke bi xwandinê û hwd re ku wê bibin jî wê di şêwayekê de wê li ser wan wê bisekin in.

Ji aliyekê din ve jî wê aliyan ku wê Corder wê li ser wan pîrsgirêkên xwendewanan wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê li ser wan wê bisekinê. Di awayekê de wê bi temenekê giyanî û zêhnî wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê di rengekê de wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Tabî wê dema ku em bahsa zimanê duyem dikin em bahsa zimanekê duyem ê ku weke 'zimanê beyenî' ku ew di şêwayekê de wê were fêrbûn li rex zimanê xwe yê esasî wê qast nakin. Di wê temenê de wê ev ali wê weke aliyekê piçûk bê di wê de. Lê aliyê wê yê giring wê di rengekê de wê weke aliyê wê yê giring ku wê li ser esasê zimanê duyem wê ji ziman. Yekem wê feregatê wê bikê wê di wê temenê de wê li leyha zimanê duyem wê zimanê yekem wê an wê were terikandin û an wê ji wê dîrketin wê bibê û ew wê bi demê re ku wê êdî wê di jiyane xwe de wê bikarnehênê wê bi wê ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê yê ku em di wê çerçoveyê de wê dikina mijare lêkolînê.

Ber ku ev ali wê weke aliyekê ku wê çawa wê di pêşketina mirov, stabîlîteya giyanî û zêhnî û hwd de wê weyneyek mazin wê çawa wê bileyzê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê

karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê biwê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê, di rengê de wê bi mijare zimanê duyem re wê çawa wê mijare têgîna xêvê wê di wê nûqteyê de wê wre piştgûhkirin û an ku wê di derbarê wê de wê weke ku wê mirov wê ne xwediyê zaninekê bê wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê mijare pêşketina ziman û wê wêyna wê ya di pêşketina mirov de ku ew dileyizê wê di aslê xwe de wê di wê temenê de wê çendî giring bê wê di wê çerçoveyê de wê bi rehetî wê bi wê re wê weke ku wê karibê wê di rengê de wê kifşbikê û wê karibê wê di rengê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê nûqteyê de wê, ziman û xêv wê weke têgînek hizrî û rewşa bûjenekê wê di wê temenê de wê weyn bileyizê Ji aliyê xêvê ve ku mirov li ziman binerê wê karibê wê weke rewşek fîzîkî a bûjenî bi rewşên wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Weke ku em çawa dema ku em dihizirin ku em amûrekê di jîyane xwe de çêbikin weke kevçiyekê, sênikekê û an tiştêkê din wê di wê rengê de wê afirandinên bi zimanî wê ji aliyê xêvê ve wê weke rengê wê yê ku mirov wê bi wê fêrsa fahmkirinê wê hilde li dest wê hebê. Di xêvê de wê fektorên wên wê yên fenomenî ku ew dibin wê weke di wê de wê weke aliyên wê yên ku ew di wê de wê bi awayekê pirrali wê di ziman de wê bi qaydkirin û kodkirinên bi wan ên di xêvê de re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bibê. Ji wê aliyê ve wê mijare xêv û ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê hebê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê werênê ser ziman bê. Di mijare têgîna zimanî de wê mijare xêvê wê di wê nûqteyê de wê di fahmkiirînên me de wê weke ku wê were dîtîn wê weynek giring û bingihînî wê bi wê re wê bileyizê. Ev wê bi wê re wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê werînê ser ziman bê.

Xêv, hizirkirin û meju bi mijarên fahmkirinê ve girêdayê weke çavkaniyan

Li vir di dewama wê de wê mijare ziman û xêvê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê li ser temenekê biolojikî û fizikî û hwd wê pêşî wê ji hinek aliyên din ve wê weke bi derfet bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Lê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din wê di wê temenê de wê di çerçoveya mijare zimanê pêşî de wê di di çerçoveya mijare xêvê û encamên wê yên bi hizirî û pêşxistinên bi hizirî û hwd ên di jîyane me de wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê balê bikişênê li ser wê bê.

Di kirinên weke yên bi felsefeyê de wê tenê wê bi fêrbûnên bi xwandinê û hwd de wê nikaribê wê bi tenê wê werênê ser ziman. Hinek fêrsên fahmkirinê û aliyên wan ên weke bi darêjkî ku mirov tê digihijê û navaroka wan bi azmûn dikê wê di wê temenê de wê hebê. Ev jî wê bi temenekê xêvî û pêvajoyên demdirêj ên berî hebûna mirov ve girêdayî ku wê di rengekê de wê bi gotinên me yên ku em bikardihênin re wê di wan de wê bi temenekê xêvî ku wê kodkirî bê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê weke ku wê xwe bide dîyaririn.

Kûrbûnên di hizir û felsefeyê de wê, di rengekê de wê hinekê wê ji aliyekê ve wê di kirina di zimanê de wê ev jî wê di rengekê de wê weke ku wê bi temenekê wê bingihê wê biafirênê. Wê biqasî li ser fahmkirinên wan gotina, kirde û lêkerîyên wan re wê were fahmkirin wê wilqasî jî wê bi kodkirinên bi wê temenê xêvî, fêrsên fahmkirinê û kûrahiya wan a bi jîyane demdirêj a ku wê bi wê re wê bibê ve jî wê ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê girêdayî bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Azmûnên min bixwe ên bi nivîsandinê wê ji wê aliyê ve wê fêrsek fahmkirinê a berfireh wê di serê min de wê bide dîyarkirin û wê pîrraniya nivîsandinên me de wê di wê temenê de wê bêgûman ku ez karim wê bênima ser ziman ku wê ev temen wê weke di wê de wê weyneke zêde giring wê bi wê re wê were dîtî ku wê bileyizê. Di çerçoveyê pêvajoyên fahmkirinê de wê di wê çerçoveyê de wê, dema ku em bi têgînek çaprazî wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê di gotinê de wê kûrbûna bi fahmkirinê û berfirehiya bi wê a bi fahmkirinê wê weke du aliyên ku wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Aliyê wê yê ku em dikarin wê di rengekê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê.

Azmûnên min bi min didina fahmkirin ku ez di wê nûqteyê de wê werênima ser ziman wê kesekê bi zimanê duyem ku wê ji wê temenê xwe yê xêvî wê dûrketî bê wê hertimî wê pîrr zêde wê bi têgînek rojaneyî wê bijî û wê tenê bi wê bi ya ku ew weke bo wê hatî hizirkirin wê bihizirê û wê di dewama wê de wê di wê çerçoveyê de wê ne xwediyê kûrahiyek bi dîrokî, civakî û aliyên din ên bi zanistî û fahmkirinê bin. Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê di xwandinên de jî wê berfirehiya ku wê bijî wê bi ya ku ew weke di dîmenekê weke ji aliyekê ve weke jiberkirinekê ku wê pê were dayin fahmkirin re wê bijî. Wê di rengekê de wê pîrr zêde wê hêj dúbare û dúbare temaşakirina dîmen û xwandinên heman tiştê wê bikê. Ew wê ne tenê bo fahmkirinê bê. Wê weke tenê wê di wê fêrsê de wê, bi wê ku ew wê çawa wê dimejî de wê bigirê û wê weke bi fêrsên di wê de ku ew hatina hizirkirin ku ew weke aliyên mihtemel ên bi fêrsên fahmkirin û kûrbûnê re ku ew di wê de wê weke hîsbikê û ew nikaribê wê bikê wê, xwe li wê bigirê. Ev wê di wê dema xwandinê de wê çandî ku wê karibê hêstek xweş û şanaz wê bidê jî piştî wê karibê bikê hêstek vajî wê de. Di wê temenê de wê bêhêvîti û hwd wê di wê temenê de wê li pêş bê. Bi aliyên weke bi derûnî wê, di rengekê de wê, dema ku ew dihizirê wê li hizrên hizirî û hwd wê binerê û an wê li lê bigerihê. Di wê temenê de wê pîrr zêde wê xwediyên girêdanên weke bi çapameniyên civakî ve wê bi derfet bê ku wê bi keseyetiyên bi wê re ew zêdeyî pêşkeve. Ber ku ew ji temenê xwe hatiya dûrkirin wê di wê de wê bi gotin û fêrsên fahmkirinê ku ew dihên ser ziman wê bikê ku ew xwe di rengekê de bibîne. Wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê li xwe bigerihê di fêrsek fahmkirinê de. Lê wê ti carê jî wê xwe di wê de wê weke ku wê nebîne.

Ev bingihê xêvî ê mirov wê di rengekê de wê ne tenê wê bi aliyê zaninî û hwd re wê, weke ku wê were dîtin wê ji mirov re wê bibê temen. Wê ji aliyên weke bi fêrsên derûnî û xuynîşandinên mirov ên bi fizîkî û rewşên mentalî û an derûnî û hwd re jî wê weke aliyên ku wê bêbingihiyek ku wê êdî wê tengezeriyên nû wê bi xwe re wê werênê li holê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Hinek lêkolînên ku wê di wê warê de wê werina kirin wê bi wan re wê bide nîşandin ku ev kes wê derfet zû jîyankirina rewşên fizîkî weke jibîrkirinê û an rewşên weke emneziyê û alzheimer'ê wê di rengekê de wê di temenên zêde ne zêde pîr de wê bi xwe re wê bi nîşanekên wê re wê karibê rû bi rû were.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê, di rengekê de wê hinekê jî wê weke rewşên weke bêbersiv ên xêvî ku wê di wê temenê de wê xwe bidina

dîyarkirin wê di wê temenê de wê girêdanên wê yên bi rewşên din re wê di rengê de wê nebê. Ber ku wê zimanê duyem wê ne bi xêva zimanê pêşî re wê bibê. Wê xêva xwe wê bi pêvajoyên xwe yên jîyanî û hwd re wê biafirênê û wê di wê temenê de wê êdî wê bikê ku ew rewşa xwe ya derûnî, civaknasî û hwd wê bi reng û şêwayên fahmkirina xwe re wê bikê ku ew wê biafirênê.

Di dewama wê de wê jî wê di rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên bi xêvî wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê kifşdikê wê di temenê fahmkirinên me de wê di rengê de wê, zêde giring bin. Wê weke temenekê ku em weke bi wê xwediyê mejuyekê bin û fêrsek fahmkirinê a dîrokî bin. Lê wê bi wê ji wê dûrketinê wê di rengê de wê ew wê weke ku wê ji dest wê herê. Wê di wê temenê de wê dûrkeve. Wê di wê rewşê de wê kes wê weke bêbingih wê di rengê de wê bi wê re wê bimênê.

Di nava jîyanê de wê, di hizirkirinê de wê nikaribê weke kesekê li pêş bibê. Wê hertimî di wê temenê de wê li bendê kesekê ku ew were ji jê re rênîşandinê bikê wê bibê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, fêrsên xwe yên bi serê xwe û hwd wê weke xwe wê nebê. Wê hertimî wê bi hêstên xwe kuştinên zêhnî û hwd wê di nava jiyane xwe ya civakî û civaknasî û hwd de wê bijî. Weke ku wê emile durkheim wê di rengê de wê di xabate xwe ya 'xwekuştinê' de wê werênê ser ziman bi rewşên xwekuştinê wê bi civaknasî û civakî wê encamên wê di xwe de wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê bi hinek encaman re wê rabê û wê xwe bijê. Ev jî wê di aslê xwe de wê di temenê hinek lêgerîn bi ermanca xwe dîtî bin. Lê wê dema ku ew nebînê êdî wê rewşên weke ji ketinê ên weke bêhêvîbûnê, ji xwe çûnê û heta ku wê ketina rewşên tengezeriyên weke bi rewşên civaknasî, derûnî û hwd de wê, di xwe de wê weke ku wê bijî.

Ev alî wê weke hinek aliyên ku em dikarin wê di dewama wê de wan weke encam werênîna ser ziman bin. Lê di wê nûqteyê de wê bêgûman wê encamên wê zêdetirî wê bi fîzîkî, derûnî û an zêhnî wê bibi û wê di wê temenê de wê bibê. Di wê temenê de wê kes û an civakên bi wê rengê wê ber vê yekê wê mejiyê wan ji dîrokê wê qatîyayî bê û wê rewşên weke bi hizirkirina bi dîrokê re wê tefkir nekê û wê nikaribê wê bikê û bigihijê wê hêstê. Di dewama wê de wê nikaribin hizirkirinên bi temen û felsefeyan pêşbixin.

Di wê rewşê de wê pêşxistinên weke bi rewşên bi felsefeyan û hizirkirinên teorîkî û hwd wê netenê wê fêrbûnên me yên bi xwandinên

me û hwd wê tenê wê di temenê wan de wê hebin. Wê ji wê zêdetirî wê fêrsên me yên ji wê temenê mejuya me û hwd jî wê di temenê wê de wê di regekê de wê weke ku wê hebê. Ev herdû ali wê dema ku wê bigihijina hev wê temenekê hilberîner û afrîner wê weke ku wê carna chomsky wê bi gotina rêzimana gerdûnî a hilberîner re wê werênê ser ziman wê ji gelek aliyan ve wê temenê wê jî wê di şêwayekê de wê weke ku wê biafirênê. Di awayekê de wê, dema ku em di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman wê kûrbûnên bi fenomenolojikî ên huserl wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê bi fenomenî wê çawa wê xwe bisipêrênê şêwayekê fahmkirinê ê fêrsî ku wê di wê temenê de jî wê bi gihiştin û derhanînên li bîrkirinê bi temenî wê hebê. Di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman. Heidegger wê dema ku wê bahsa kirina felsefeyê wê ji aliyê têgînên xwe yên hizirî ve wê bikê wê fêrsek fahmkirinê wê bi têgînek ontolojikî ku wê bingihê wê li ser hinek aliyan bi fêrsên fahmkirinê ên ji wê aliyê ve wê bi temen dikê wê werênê ser ziman. Emmanuel Levinas wê di dema ku wê bahsa fahmkirinên 'yê din' wê bikê û wê di wê de wê bi fêrsek fahmkirinê wê kûr bibê wê di regekê de wê ev temen û mejuya wê di regekê de wê ji wê hizirkirina wî û fahmkirinê wê re wê weke aliyekê temen wê weke hilde li dest.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinên me yên ku em di nava jîyane xwe de wê bi serê xwe û weke bi wêretî wê bikê wê di wê temenê de wê ev jî wê di wê temenê de wê di temenê wê de wê hebê. Tiştêkê wê bi serê xwe û weke ji ti kesekê din bê ku ew li bendê tiştêkê û rênîşandinekê û hwd bê ku ew bikê bi xwe û derûnîyek bi azadî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê ev fêrs wê weke ku wê di temenê de bê. Ev fêrsa ku wê Carl Rogers wê gotina xwe ya 'azadiya derûnî' û ya bi gotina 'potansiyalên ku ew ji bûyinê dihên' ku ew wan dihênê ser ziman wê weke di temenê wê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê hilde li dest bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê fêrsên fahmkirinê wê bi temenê wan re wê di wê temenê de wê weke ku me li jor li deverekê wê hanî ser ziman wê tenê wê di regekê de wê bi fêrbûnên me yên derve ku mirov dikê re wê nebê. Aliyê hundûrîn ku em wê ji berçav wê dûrbikin wê ew ya ku em wê fêrdibin ji derve wê ew jî wê weke bêtemen û bêbingih wê weke ku wê bibê û wê bimênê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê di

rengê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare zimanê duyem û zimanê yekem wê di wê temenê de wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê li ser wan ali û temen û bingihan re wê xwediyê rewş û fêrsên fahmkirinê bin. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê zimanê yekem wê di wê temenê de wê ji ziman zêdetirî wê weke bingihê me yê bi fêrsên fahmkirinê û dîrokî û hwd bê, Wê di wê temenê de wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê, di şewayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Ber vê yekê wê giringiya zimanê yekem wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê ne tenê wê weke têngînek zimanî a ku wê tenê bi rewşên weke hinek baş axiftinê û hwd re wê werênê ser ziman bê. Wê bi wê re wê fêrsên weke bi mejuyî bûnê, gihiştina derûnîyek bi temen, civaknasîyek bi bingih û hwd re wê, di wê rengê de wê bi fêrsên me yên fahmkirinê û fîzîkî û hwd re wê di wê temenê de wê temenê wê biafirênê.

Ber hertiştê wê têngînên weke bi felsefeyê ên kûrbûnê wê û ber hertiştê kirina wê bixwe jî wê di rengê de wê bi wê re wê temenê wê hebê. Ji wê aliyê ve wê, dema ku mirov dinerê wê bi awayekê baştirin bi encamên wê re fahmdikê ku wê ber çî weke civakna ku ew ji hizirkirinê, kirina felsefeyê, pêşxistinên bi zêhnî û hwd ên bi serê xwe dîr disekinê wê karibê wê baştirin wê di wê temenê de wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di rengê de wê werênê ser ziman bê, Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê baştirin wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di rengê de wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên zimanî wê di wê rengê de wê tenê wê weke bi aliyên zimanî wê bi tenê wê weke hinek gotinên ku em fêr dibin wê tenê wê bi serê xwe wê bi wê rengê wê were dîtin ku wê mirov wê nikaribê wê fahmbikê bê. Wê ji wê zêdetirî wê di wê rewşê de wê were dîtin ku wê di wê de wê hebê. Wê stabilitayekên me yên bi keseyetiya, pêşketin, bi derûnîyek bi tendûrûst û zaxm bûna xwediyê seknekê û di rewşên weke bi biryardarî, bi serê xwe bûyin û afirandin bi zêhnî û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê weke bingihê zêhnî ê bi wê re wê di wê rengê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re fahmbikê. Di wê temenê de wê ber vê yekê wê ti carî wê zimanê yekem

wê nikarê wê bi hesanî şîroveyekê wê werênê ser ziman û an wê di temenekê weke zimanê duyem de wê fahnmbikê. Ji ber wan aliyên wê yên bi bingihîn ên weke bi xêvî, zêhnî û hwd re wê, di wê temenê de wê mirov nikaribê wê bikê.

Di mijare hizirkirinê de wê dikarê wê hinekê din mijarê wê ji wê aliyê ve wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare hizirkirinê bê, pêvajoyên hizirkirinê û pêşketina wan a bi felsefeyê û hwd bê wê di wê temenê de wê temenekê wê yê zimanî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê kifşbikê û wê bi kirpênê wê di wê temenê de wê bi wê re wê hebê.

Minaq em dikarê wê di wê rengê de wê werênina ser ziman ku wê ew hizirkirinên me wê çawa wê bibin wê bi pirsekê wê bi wê rengê wê hinekê li ser wê bisekinê. Di hizirkirinên me yên di hebûna me de wê temenekê me yê bi xêvî wê hebê. Minaq wê dema ku em tiştekekê wê dibînin wê derk dikin. Em wê bi rengê wê, awayê wê, şeklê wê, şêwayê wê, rewşa ku ew di wê de heya, di kijan demê de ew dihê kirin û hwd wê weke aliyên ku em bi wê rengê bi wan aliyên bi wê dihizirin bin.

Li ser wê re em dihizirin û wê fahmdikin. Wê dema ku wê weke rewşekê bê wê demê wê rewşê wê li kûderê bûya bi mekanî û di kina demê de bûya wê weke bi fêrsa demê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev girtinên me yên bi xêvî wê di renekê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê bi me re wê biafirênin. Wê dema ku em di renekê de çerçoveya gotina zêhnê a freud wê hinekê wê di wê nûqteyê de wê bibîrbikin wê di wê çerçoveyê de wê weke ku ew wê li ser 'pêpêlên (impulses) jibûyinê' ku wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê dîmenekê fahmkirinê wê karibê wê bide me.

Di wê nûqteyê de wê, di mijare hizirkirinên me yên hundurîn de bê, di rewşên weke yên dervî me bin ku em dikin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bibê. Wê dema ku em bertekekê jî bi fizîkî û an derûnî wê didina nîşandin wê di temenê wê de wê hinek girtinên bi hiş ên ku em di wê kêliyê de wê di renekê de wê di temenê wê de wê weke ku wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare derkkirinên me de wê, di wê temenê de wê bi bertekên me re bin wê ne tenê wê bi dîtin û rewşên weke bi fahmkiirên me yên derve ku em dikin wê tenê wê di temenê wê de wê hebê. Ji wê zêdetirî wê aliyekê bi fêrsî û di me de wê weke ku ew ji berê ve heya wê di wê temenê wê de wê hebê. Ya ku wê weke bi çerçoveyê wê xuyên me wê bi wê re wê bide

dîyarkirin wê ji wê aliyê ve wê weke aliyên wê yên giring bin ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê bi mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên me yên fahmkiirnê jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê bi dualiyên hev girtî û an sentezbûyî re wê di wê temenê de wê di temenê wê de wê weke ku wê hebê. Aliyê pêşî wê bi reng û awayekê heyinên me yên girtî ên xêvî wê hebê. Aliyê din jî wê bi aliyên weke yên ji derve wê weke bi dîtînen xwe digirin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Ev aliyê pêşî ê yekem wê di hişkirinên di derbarê tiştê de bê, bi watelê kirinê bê û an di rewşên bi wê gihiştina fahmkirinên cihê û hwd de bê wê weke aliyekê ku wê di temenê wê de wê weke ku wê xwediyê weynekê bê. Wê dema ku em ji wê aliyê ve wê ji aliyê xêvê ve wê li wê binerin wê demê wê bi pêvajoyên xêvê ên demdirêj û dem kort re wê karibê wê di zikhev de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di hinek rewşên têkiliya fêrsên me yên xêvî ên demkort bi ya demdirêj re ku wê bibê wê ji wê derhanînen ku wê di rengekê de wê bikê û wê biafirênê û wê bide dîyarkirin û an wê di rengekê fahmkirinê de wê weke ji wan wê sûdbigirê wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di gelek xabatên ku wê li ser pêvajoyên xêva demdirêj û ya demî û hwd de wê li ser wê werina kirin de wê di wan de wê were dîyarkirin ku ew wê weke pêvajoyek razber a ji gelek aliyên ve wê xwediyên dîmenên afrîner û hilberînêr bê wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di rewşên me yên fahmkirinê û hwd de wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xêvê û fahmkirinên bi zimanî wê di wê nûqtayê de wê weke ku me li jor wê li çend deveran wê hanî ser ziman wê têkiliyên bi wê re ku ew dibin wê hebin.

Mînaq wê mijare xêvê û ziman wê di wê nûqtayê de wê bi teybetî wê karibê di wê rengê de ew were fahmkirin ku wê çawa wê li hev wê rewşek weke ya bi qarakterî û ne biqarakterî a weke bi fêrs û îmayên fahmkirinê û hwd re wê li hev girêdayî û an bi xêvî wê weke kodkirî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Di rewşên weke bi kirina felsefeyê û hwd de wê ji gotinê derhanînen bi wateyê û hwd re jî wê di rengekê de wê weke ku wê ji wê were sûdbigirin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê

ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê biwê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Gotinek ku wê bi çî wê hebê ku mirov di wê nûqteyê de pirsekê bi wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di wê temenê de wê dema ku gotin ji wê dûrket wê weke têngîne li me nenas wê were. Wê demê em nizanibin ku wê gotin wê çî bê. Em dema ku em di zimanekê duyem de jî gotinekê fêr dibin em wê dikin ku wê fahmbikin ku ew ji hundur ve ew çawa bi wê çerçoveyê ew hatiya salixkirin û em di wê nûqteyê de wê dikin ku wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Yanî wê di wê nûqteyê de wê mijare xêvê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di wê temenê û rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê.

Ber vê yekê wê dema ku wê ziman ji têtîliya wê ya hundurîn wê qût bê wê weke ku wê, ji fahmkirinê wê dûrkeve wê bibê. Di zimanê yekem ê pêşî weke yê zikmakî de wê ev temen wê bi fêrsên fahmkirinê re wê bi pirrali wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Ber ku wê di rengê de wê xwediyê fêrsek fahmkirinê a bi xêva demdirêj û pêvajoyên wê re bê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîliya xêvê a zimanê yekem wê di rengê de wê, weke intibayek ku wê carna wê were ser ziman ku wê bigotina weke li zimanê duyem ragihandinê wê were kirin wê were ser ziman. Ev wê di rengê de wê di aslê xwe de wê nebê. Sînorê mirov ê di zimanê duyem de wê bi pêvajoyên wê yên xêvê ên ku ew bi wê ew bi me re heyê bê. Ew wê di wê temenê de wê ne weke pêvajoyên xêvî ê ziman ku ew xwediyê wê re bê. Ji wê aliyê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare ziman û xêvê wê di wê çerçoveyê de wê girêdana wê ya bi fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê di şewayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê bi wê ve girêdayî wê bibêjê ku wê mijare xêv û ziman wê girêdana wê di wê temenê de wê bi kombinasyonên fahmkirinê re wê

di temenekê û renekê de wê weke xwediyê aliyekê fahmkirinê ku mirov wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê fahmbikê bê.

Fahmkirinên me yên bi zimanî wê bi kombinyona nava gotinên ziman, rêzinên wê û temenê semantikî ê wateyî ve wê bi hev ve wê weke ku wê girêdayî bê. Li ser wê çerçoveyê û heyinê wê, fahmkirinên me wê pêşkevin. Di renekê de wê dema ku em bi fêrsên fahmkirinê di awayekê gotinî de di wê kûr dibin û ji wê digihijina fêrsên fahmkirinê ku em bi çî rengê û awayê wê şîrovebikin wê ji wê aliyê ve jî wê bingihêkê wê yê ku ew hê bi gotin nebûya, weke temenekê saf û sade û ne di çerçoveya hiş de ku ew heya wê bi wê re wê hebê. Ji wê têgih û fêrsên fahmkirin ku ew dibin wê werin û wê bikevina çerçoveya hizirkirinê a bi hiş de. Di wê rengê de wê kombinyona nava gotin û fahmkirinê ku ew dibê wê di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveya zimanê yekem re wê xwediyê bingihêk demdirêj a bi temenekê ku wê ji wê were têgihîştin, gihiştin û fahmên nû wê bi wê rengê wê bibê û wê hebê.

Pêvajoya xêva duyem bi zimanê duyem re

Di gelek lêkolînên ku wê li ser zimanê duyem re wê werina kirin wê aliyekê wê yê din ê giring wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di serî de wê di wê nûqteyê de wê bi pêvajoyek girtinî a xêvî wê di wê temenê de wê destpêka girtina wê bi wê re wê di renekê de wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê were sekin in bê. Lê di awayekê de wê hinek pirsên ku wê di wê temenê de wê di serê mirov de wê bibin wê karibê hinekê li ser wan sekinê. Piştî jî wê pêvajoya wê, hinekê li ser wê bisekinê. Pirsê pêşî wê bi pêvajoya bûyina xêva duyem re wê bandûra wê li xêva yekem wê çawa wê bibê.

Wê dema ku em di çerçoveyek aqilmeşandinê de wê di renekê de wê li wê bihizirê wê di wê pêvajoya wê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi pêşketina xêva duyem re wê çawa wê ji xêva yekem wê di renekê de wê weke ku wê dîrketin wê bibê wê di dîmenê pêşî de wê xwe bide dîyarkirin. Di demên bi wê re wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi demê re wê hinbi hin wê ji xêva yekem bi wê re bi dîrketinê re wê pêvajoyên hilberînê wê di renekê de wê were dîtin ku wê di awayekê de wê bi wê re wê hin bi hin wê kêmbin û wê hin bi hin wê ji holê rabin bin. Ev wê weke aliyekê wê yê pêşî bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê pêşî wê li ser wê biseknê û wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê ev rewş wê wê, çawa wê xwe bide dîyarkirin? Di serî de wê, bi pêvajoyên kodkirinê ên bi demê re ku wê li dûv hev wê bibin wê xosletekê wê yê giring wê hebê. Her bîrkirin wê ne tenê wê weke bîrkirinek a di wê demê de ku wê bibê bê. Wê ji aliyekê din ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin ku wê, temenê bîrkirinê ya demên xêvî ên kevn û ankû ji xêva demdirêj ku wê di xwe de wê de ew kodkirin wê bi fêrsên hin kodkirinan wê di xwe de wê bide dîyarkiirn. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê dêyem bê. Di wê demê de wê dema ku wê ev aliyê pêşî ê xêvkirinê wê hin bi hin wê kêmbibê bi zimanê pêşî re wê di wê temenê de wê fêrsên bîrkirinê û ji wê ku wê bi kevneşopîya xêvê re wê bibê wê di rengekê de wê weke ku wê ji holê rabin. Ev pêvajo wê hin bi hin wê bi ber piçûkbûna wê ve wê herê. Yanî wê biber kêmbûna wê û heta ku wê hin bi hin wê fêrsên ên ji xêva demdirêj wê bi tememî wê ji bîrê wê derkevin wê bi wê re wê hin bi hin wê bibê. Her gotinên ku wê di zimên de wê bibin wê di warê xêvî wê wê bi ya ku ew wê di wê demê de wê bi wê re wê were bi xêvkirin wê hinek têgînên bi fêrsî, intibayî, îmayî û hwd re wê di rengekê derhanînê û hwd de wê di wê de wê bêne li bîr. Ev wê bi şîyarî û xortbûna wê ya bi gotinê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zimanê yekem wê di wê temenê de wê mejuya wê xêvî wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê weke ku em çawa dîroka mirovekê ji dema bûyina wê û heta demên pîrbûn û mirina wî diawayekê de wê werênina ser ziman wê ya xêvê jî wê bi wê rengê bê. Lê ya xêvî wê ji wê zêdetirî û derbasbar bê. Di wê temenê de wê diakrê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de ku mirov wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têgîna xêvê de wê, aliyê bi zimanê duyem re wê dema ku ew diafirê wê, bi girtinên wê re wê, di wê temenê de wê çendî ku wê bingihê xêva demdirêj û aliyên din ên bi zimanê yekem re wê bi pêşketina wan û hebûna wan re wê weke ji jîyanê wê dûrbikê û wê ji holê rabikê wê di wê de jî wê nikaribê bahsa rewşek xêvî a bi demê re ku ew heya wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê zimanê duyem ji wê fêrsê û temenê û pêvajoyên bi azmûnî û hwd ên zimanî wê dûrbê. Wê nikaribê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê biwê re wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare zimanê duyem wê çawa wê karibê wê weke aliyekê baş ji wê sîd were girtin. Kengî ku wê bi temenê serwerîya ziman û xêva pêşî a zimanê yekem re ku ew bijî re bê. Lê kengî ku ew ji holê rabû wê di wê temenê de wê ew fêrs, dîrok û meju jî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê ji holê wê rabê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mnîrov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya zimanî de wê her girtin wê dema ku ew dihên girtin wê di wê temenê de wê ew pêvajoyên wê yên girtinê wê weke pêvajoyek azmûnî a di hundurê xêvê de bê û ew pêvajo wê bi hemû hûrgilên wê re wê weke aliyekê ku wê xêv wê weke bi wê xwe di rengekê de wê biafirênê. Ev wê ji hinek aliyan ve wê weke pêvajoyek girtinê ku ew dihên bikarhanîn û jinûve weke adilandin û afirandin û hwd re wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê pêvajoyê wê weke bi girtinê weke bi dîtinekê, tiştê û derkkirina wê, weke di demên hemdem de bi dîtina filmekê û hwd re wê karibê bi gelek ali û awayan wê di wê rengê de wê fahmbikê. Ev wê weke aliyên ku wê di rengekê de wê tîkiliya gotinan wê bi temenekê xêvî wê bidest afirandina wê bikê bê.

Di awayekê de wê, mijare xêvê wê hinek fêrsên wê yên ku ew di rengekê de wê bibin wê di wê temenê de wê li ser fêrsên têrbûn û ne têrbûnê û hwd re wê bibê bê. Minaq wê dema ku em filmekê tamaşa dikin û wê dawîya wê weke bi pirsekê bi dawî bibê û wê piştî wê çawa wê bibê wê weke aliyekê wê yê girîng bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev wê di wê temenê de wê, di mijare zaninekê de wê dema ku wê di wê de wê 'kêm' bûn wê hebê wê di wê temenê de wê, xêv wê bi azmûnên xwe wê bike bi temenekê hipotezî wê temem bikê. Di wê temenê de wê ev weke pêvajoyek afrîner a bi ziman û xêvê ve girêdayî a semanatikî bê. Di wê çerçoveyê de wê poêvajoyên hilberînêrî a xêvî wê bi zimanî wê di wê çerçoveyê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bidina dîyarkirin.

Di girtinê weke komplike de wê di rengekê de wê xêv wê pêwîstîya wê ji hev derxistinê û bi hemû hûrgilên wê re wê fahmkirina wê hebê. Wê demê wê karibê wê bibêjê ku ew li wê serwer bibê. Wê dema ku em bahsa 'fahmkirinekê' dikin wê ji wê aliyê ve wê bi xêvî wê temenekê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê gotina fahmkirinê wê hinekê jî wê bi xêvî

wê wateya wê bi serwerîyekê re wê di rengekê de wê weke ku wê xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Di awayekê de wê di lêkolînên ku wê li ser zimanê duyem de wê werina kirin de wê ew wê bi wê re wê were dîtin ku wê, mijare fahmkirinê wê bi wê pêvajoya xêvî û afirandina wê de wê gihandina li asta li zimanê yekem wê hertimî wê weke aliyekê bi pirsgirêk wê xwe di fahmkiirnê de wê weke ku wê bide dîyarkirin (çav: Slabakova, R. (2010). "Semantic theory and second language acquisition". Annual Review of Applied Linguistics).

Di awayekê din de jî wê di mijare fahmkirinê û bi gotinê wê ghiştina fêrsa ji wê derhanînê û bi fahmkirinên din ên weke bi morfolojîkî û hwd re wê weke aliyê wê yê kêmbê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Gotinek di çerçoveya xêva hebûnê de wê ne tenê wê bi wateya xwe re wê temenê fahmkienekê wê biafirênê. Wê her wusa wê bi xêvî di wê de bi kodkirinên ku ew didin re jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê weke ku wê ew wê bikê. Ber vê yekê wê aliyê ku wê bi wateyê a bi gotinê re wê kêmbimênê wê weke aliyê ku wê bi wê aliyê din ê bi fahmkiirnên li ser rewşa kodkirinê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku ew wê temem bikê wê ji aliyekê ve wê were dîtin ku wê bi wê re wê weynekê wê bileyizê. Ber vê yekê em dema ku em zimanekê wê fêr dibin em nikaribin bibêjin ku em bi fêrbûnên semantikî ên li ser rewşa wê ya ferhengî û hwd re wê bi wê bi tenê re wê fahmdikin û wê karibin wê fahmkirina xwe û encamên bi hizirkirinê û hwd re wê tenê wê bi wê re wê bi tenê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku ew aliyê din ê tememker nebê wê her beş wê weke piçkên bi têgînên gotinî ên ku ew wê bi wan re ku em bihizirin wê weke aliyekê wê yê zor bê wê xwe bide dîyarkirin bê.

Li vir wê di dewama wê de wê weke aliyekê ku em di çerçoveya têgînek paradigmatî de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê xwe bide dîyarkirin. Manfred Pienemann wê dema ku wê mijarê li ser fahmkirinê re wê hilde li dest wê bi teorîkî wê weke yek ji wan kesan bê ku wê ji aliyê têgînek modeli wê ji wê aliyê ve wê li ser mijare bi fahmkirinên bi gotinê re ku şîrovebikê re wê hilde li dest bê. Richard Schmidt wê ji aliyê têgîna 'hipoteza farkirinê' wê werênê ser ziman û wê bi têgîna rewşa xwendevanekê ku ew bi girtinên bi zimanê duyem wê ketina farqê a bi hiş de wê li ser wê re wê di wê nûqtayê de wê bal bikişênê li ser wê. Michael Long bi hipoteza bandûrî û Merrill Swain wê di wê çerçoveyê û

di renekê weke di dewama wê de wê bi 'hipoteza derkkirinê' re wê li ser temenekê fahmkiirnê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê.

Di zimanê duyem de wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê çawa wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Di awayekê de wê heta salên 1990î jî wê, di renekê de wê di paramatreyên fahmkirinê de wê têkiliyek zanina zimanî û ya derûniyê wê li ser temenekê zêhnî wê weke ku wê bi hev re wê hebin. Lê piştî wê hin bi hin wê di renekê de wê ew cihêbûna navê wê zêdetir bibê û wê dûrketina ji hev wê zêdetirî wê di renekê de wê bibê.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku ew rewş wê dide dîyarkirin wê di rewşa zanina ziman de wê hê qadên wê yên ku ew werina kifşkirin û pêşxistin wê bi wê re wê zêdeyî wê hebin û ew wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di rewşa ziman de wê bi têtînek gelemperî ku wê ji wê demê û pê de wê derkeve li pêş li ser têtîna 'rêzimanîya gerdûnî' ku wê chomsky wê temenê wê pêşbixê wê di renekê de wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman ku wê ziman wê xwediyê heman rêgezên bingihên bin. Lê her ziman wê bi parametreyên xwe û wê li gorî wê di xwe de wê, rêzin û rastkirinên ku ew wê bikê bê. Di wê rewşê de wê, di ziman de wê di mijare fahmkirinê de wê di renekê de wê di rewşek giştî de wê, çerçoveyek fahmkiirnê a bi temenê kûr re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ev têtîna chomsky wê di rennekê de wê, di dîmenekê de ku em bi wê re empatiyekê wê dênin wê karibin wê werênina ser ziman ku wê bi temenekê fahmkirinê ê xêvî re wê karibê wê ji wê aliyê ve wêbi mijare zêhnê wê fahmbikê. Di awayekê de wê bi girêdanên xêvî re wê di renekê de wê di awayekê de wê fahmbikê.

Lê di zane min de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare xêvî wê weke aliyekê wê yê giring bê û wê di wê temenekê zêhnî de wê bi çerçoveyek semantikî wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Pêvajoyên zimanî wê di renekê de wê ji aliyekê ve din wê bi wê temenê xêvî wê dikarê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku em wê dema ku em di awayekê de wê bi wê re wê li wê dihizirin em di şewayekê de wê bi mijare xêvî û têkiliya wê ya zimanî û girêdanên wê re wê fahmdikin wê didina dîyarkirin. Wê di dewama wê de wê piştî ku ew gotin û fahmkirina wê ya semantikî hat dîyarkirin û pê de wê di awayekê din de wê, di wê temenê de wê karibê wê xwe li ser ya

hatî ragihandin û weke bi gotin û hwd hatî kirin re wê weke pêvajoyek ser wê re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide diyarkirin. Di wê çerçoveyê de em nikarin gotinên ziman wê tenê wê bi rewşek weke tenê bi salixkirinekê wê ji wê dût bi wê fahmbikin. Ber ku wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê girêdanên wê di destpêkê de wê bi pêvajoyek ku em wê di hundurê wê de wê li sê deman wê beşbikin bi fahmkirinê re wê bibê. Ya pêşî wê bi têtîliya xêvî û afirandina wê ya hundurî û an zêhnî ku ew wê bi darêjkbikê bê. Ya duyem wê bi pêvajoya bi gotinkirinê û ziman û sazûmane wê ku ew bi wê re wê di dîmenekê fenomenî de wê karibê wê fahmbikê bê Pêvajoye sêyem jî wê li ser xêvê û têtîliyên wê yên li ser ya gotina hatî ser ziman re ku ew di kijan demê û mekanê ew bûya wê bi kodkîrinên bi wê re ku wê bi temenê xêvî wê bikin re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê ku wê î ro wê gelek lêkolînên ku ew dihên kirin de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê temenê de wê di şêwayekê de wê, çawa wê bi kodkîrinên bi xêvî ên bi gotinê wê bibin re wê, were lê hizirkirin bê. Ev wê, li ser temenekê zindîbûnê û hwd re wê, bêsînor wê weke aliyekê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê. Em wusa empatiyekê bi gotinekê bikin ku em çûn deverekê me bihîst û li wê demê û deverê wê pêşketinna cihê wê bûn û em çûn deverek din a duyem û me heman gotin bihîst û li wir hinek pêşketinên cihêttirî li wê bûn, ji wê deverê jî em çûn devere sêyem û me bi rengekê heman gotin dengkir û wê di wê deverê de rewşek ku wê ji ya rewşa yekem û duyem jî cihê ku wê li wê rûdabê wê hebê wê demê wê di wê nûqteyê de wê bi wê bihistina me re wê, di gotinekê de wê rewşên ku wê werina qaydkiirn û wê bi wê gotinê re wê di her sê nûqteyan de wê bibê. Wê dema ku ew hat bîra me wê di wê nûqteyê de wê hersê rewş bi kombînyasyonên wê re wê cihê wê bi serê xwe yek bi yek wê di nava sînorên xwe yên fahmkirinê û dîtîne de wê weke ku wê werina li bîrê.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê ku wê rewşa fahmkirinê a bi zimanî ev rewşên xêvî wê di awayekê de wê dervî rewşa watrya gotinê a semantikî wê di rengekê de wê bi temenekê xêvî ê hebûnê wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê bibê.

Di rewşên bîrkirinê de wê di awayekê de wê di dîmenekê sentetikî ê hiş de wê bibin. Minaq wê rewşa dilxalineyekê de jî wê ew wê aliyekê wê yê bi wê rewşa hiş ve wê girêdayî ku mirov wê fahmbikê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê dîmenê wê yê hiş ku ew dibê wê, di wê temenê xêvî de wê bi girtinên di wê de ku ew dibin wê bi têkiliya bi wan re wê di awayekê de wê bibê.

Li vir wê ev rewş wê aliyekê din wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dikarê wê bihizirê ku wê rewşên bibîrkirinê wê çawa wê weke rewşên ku wê di awayekê de wê rewşa bandûrê û hwd wê bi têkiliyên wê yên fîzîkî-hebûnî a mirov re wê bibê wê karibê wê jî aliyekê din ve wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê rewşên xêvî wê bi rewşa fîzîkî re wê jî navikê ve wê xwediyê têkiliyek navendî a dîyarkirinê jî bin. Di wê temenê de wê encamên wê yên bi reaksiyonên fîzîkî û hwd wê, di wê temenê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê din wê li wê bihizirê. Wê demê wê jî dîmenekê din ve wê di nava wê têgîna bi hizirê û rewşa fîzîkê ku wê, çawa wê xwediyê rewşek bandûrî bê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di wê nûqteyê de wê rewşa fizikê wê di wê çerçoveyê de wê jî navenda hizirkirinê wê bingihên rewşên weke yên diyarkirinê û hwd wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê. Danişandina tevgerekê, xuyekê, kirinekê, wînekê û hwd wê, di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare xêvê û ziman ziman de wê têkiliya wê ya bi hev re wê weke aliyekê wê yê giring ê dîyarker wê di wê temenê de wê di rewşa hebûnê fîzîkî de wê xwe bi wê re wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê nûqteyê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê fahmbikê ku wê rewşa xêvê wê, di rewşa ziman de wê, gelek aliyên wê yên ku ew wê di wê çerçoveyê de wê werina fahmkirin wê hebin. Di mijare rewşa ziman û xêvê de wê li hev hoyandinên ku ew bi wê re ew di wê temneê de xwe didina dîyarkirin wê weke aliyê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Aliyê bi pêvajoyên li dîv ev ên zimanî ku wê werina fahmkirin û pêvajoyên afirandinên bi hizirkirinê û hwd re wê li wê bihizirê wê di nava wê pêvajoyê de wê weke pêvajoyek girêdanê a di

nava heyina hebûnê a heyî û ya jîyankirinê û derkkirinên wê de wê weke rewşekê bê. Lê wê ne weke rewşek hemû û giştî bê.

Di nava zimanê yekem û duyem de mijare pirsgirêka heyê a fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê hilde li dest bê.

Weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê aliyên bi mijare xêvê ve girêdayî bi pêvajoyên afirîna zimanê duyem re ku wê li ser wê bisekinê wê hebin. Lê di wê nûqtayê de wê, di dewama wê de emê wê werênina ser ziman. Lê li vir wê pêwîst bê ku mirov wê mijare din jî wê tevli mijarê bikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de ku wê werênê ser ziman wê bibê. Minaq wê mijar heyê û nekarina çêkirina wê û an berhevkirina wê bikê wê weke aliyekê wê yê din ku wê derkeve li pêş bê.

Li vir wê berî ku em rastarast wê werina li ser wê hinek aliyên wê yên din wê hebin ku mirov wan li ser wan bisekinê bê. Pêşî wê di wê nûqtayê de wê li ser rewşa fahmkirinê û pêvajoyên wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de wê bi zimanê duyem re wê di wê temenê wê aliyekê wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ew jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê wê di wê nûqtayê de wê mijare fahmkiriinê a weke li ser gotinê re bê. Di zimanê duyem de wê têkiliya bi xêva zimanê pêşî re wê nebê, çendî ku wê hinek fêrsên weke yên bi fahmkirinê wê weke di dîmenekê û hisekê de wê ji wê sûdbigirê bê.

Lê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zimanê duyem wê di mijare fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi gotinên weke zêdetirî wê razber li mirov werin wê bibê. Ku ew çendî weke gotinên weke şenber jî bin wê fêrsên ne naskirinê û hwd wê di wê temenê de wê biafirin. Ev wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê ku mirov wê digotinê de wê, bi temenekê xêvî û hizirkirinên bi wê çerçoveyê wê di rengekê de wê weke ku wê bikê ew bihizirê, têkiliyê dênê di nava têgînan de û fahmkirinê wê pêşbixê. Lê xêva zimanê duyem wê ber ku wê di awayekê de wê nebê û an di pêvajoya fêrbûnê a di destpêkê de wê, ew ali wê di wê de wê bi sînor bin û an wê nebin.

Di mijarên hizirkirinê de wê weke aliyekê wê yê bi pirsgirêkî ku wê karibê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê, di rengeke de wê bi wê re wê bihizirê bê.

Pirsgirêka bi zimanê duyem û fahmkirina wê re wê ji wê aliyê ve wê bo kesê ku ew ji wî û an wê re weke zimanê duyem bê ew weke bêbingihiyekê xwe bide diyarkirin bê. Ev wê di wê nûqtayê de wê, bi monstrebûyina li ser gotinê û wateyên wê yên ku ew hatina fêrbûn re wê di rengekê de wê weke ku wê bikê ku ew wê bikê. Lê wê di wê nûqtayê de wê, di mijarên aqilmeşandinê û hwd de wê, çendî wê karibê wê serwerîyê wê çêbikê û ew bi wê hebê wê ew wê bikê. Lê ew serwerî jî wê ne serwerîyek bi zaninê bê. Di wê temenê de wê ew wê, di rengekê de wê weke serwerîyek di temenê wê de wê weke li ser temenekê jiberkirinê bê. Wê weke avahiyek li kolonan bilind dibê û ji temen ve wê têkiliya lingê kolonan û temenê wê bi hev re wê weke ku wê nebê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê yê din jî wê çawa wê, kes wê dakeve wê temenê û wê bi wê re wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê ku ew wê ji wê re wê weke pirsgirêkekê bê.

Di wê temenê de wê mijare xêvê û bi wê hizirkirinê wê di wê rengê de wê, nebê. Wê girêdan wê nebê. Ber vê yekê rewşên bi fizîkî û xuyî ê zêde bi girêdanên bi rewşan ku wê bibê wê karibê wê bibê. Di wê temenê de ev girêdan wê weke ya kesekê ku ew çawa tiryakiyek wê ya bi vexwartina çixarê heya wê di wê rengê de wê di wê temenê de wê bibê. Dervî wê di rengekê de wê bibê. Wekî din wê li ser temenekê nixî û hwd wê pirsgirêka têkili danina bi hêstî û hwd wê, xwe di awayekê de wê weke ku ew bibê. Ji wê jî wê, êdî wê di rengekê de wê nikaribê zêde bi fêrsên weke derhanînê û hwd re ew pêvajoyek hizirkirinê ew di rengekê de wê bikê. Wê fêrbûnên xwe yên ku ew dijî wê bi wan re wê weke statik bê. Wê, ber vê yekê wê, bi sînorê fêrbûna gotinê re bê û ew ku ew dawî lê hat wê weke dawî li wê fahmkirina wê re jî wê bibê. Pirsgirêka di wê nûqtayê de a herî mazin bi qada jîyanê û pîretikê re têkiliyek bi fahmkirinê danîna wê bê. Ji wê aliye ve wê weke aliyekê wê yê giring wê ji temen ve wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê di rengekê de wê karibê wê bide diyarkirin bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinê a weke bi fêrsên wê yên dervî gotinê û wateya wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Di wê rewşê de

wê təkiliya wê wateya gotinê û rewşê wê weke ku wê astengiyek weke perdeyekê di fahmkirinê de wê hebê wê di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê karibê ew di renekê de ew bide dîyarkirin.

Di wê pêvajoya bi pêvajoya zimanê duyem de wê dema ku wê bi zimanê yekem hê serwer bê û xwediyê rewşa hizirkirinê bê wê ew wê wan valahiyan wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê weke ku wê bikê ku ew dagirê û tişî bikê. Lê wê dema ku ew bi tememî ji zimanê yekem durketibê wê ew valahî wê êdî wê weke valahiyek newê tişî kirin wê xwe bide dîyarkirin bê.

Pirsgirêkek din jî wê bi fahmkirinê re wê kesê ku ew weke ji piçûka xwe bi zimanê duyem re ew mazin dibê û bi demê re wê zimanê yekem wê pêşketina wê nebê. Ew wê di wê temenê de wê di renekê de wê pirsgirêkên xirabiyê ê bi fahmkiirnê wê di wê rewşê de wê zêdetirî wê karibin xwe bi wan kesan re di renekê de bidina dîyarkirin. Di wan kesan de wê sînorê wan ê fahmkirinê hem bi zimanî û hem bi xêvî wê destpêka ku wan zimanê duyem bidest bikarhanîya bê. Wê zimanê pêşî û xêva wê bo wan wê weke rewşek winda bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê di wê rewşê de bi wê re wê werênê ser ziman ku wê rewşa zimanê duyem wê di wê temenê de wê di renekê de wê, ne xwediyê xwediyê kûrahiyê bê. Ber ku wê kûrahi wê zêhnî û hwd wê bi temenekê xêvî bê.

Kesekê tirk bi zimanê tirkî re wê ji yê kurd ku ew wê zimanê tirkî wê bo wan wê weke zimanê duyem bê wê di wê fêrsa girtin û fahmkirinê de ku ew yê kurd ew çendî di wî zimanî de fêrbûn û perwerdeyê hilde jî wê ne weke yê tirk bê. Wê di wê temenê de ew wê çerçoveya wê ya ku wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê k uwê xêv wê mejuya wê ya demdirêj wê hebê. Wê di wê çerçoveyê de wê dema ku ew qatbûn di nava wê de hat kirin wê êdî wê weke kesekê ku ew di warê zêhnî de weke astengdar bê wê di rewşek ji wê ne dûr wê bi fêrsekê wê xwediyê rewşekê bê.

Di wê çerçoveyê de wê di rewşa fêrbûnê de wê, zimanê duyem serrûyîya wê û zimanê yekem kûrahiya wê bi xêvî û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyên wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Ziman duyem û hipoteza lêketinê (Input hypothesis)

Di mijare zimanê duyem de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê hipoteza lêketinê bê. Di wê têngîna wê ya hipotezî de wê ew wê, di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê têkiliya ziman wê bi fêrbûnê re wê were danin û an wê fêrbûn ji ziman wê werina kirin bê.

Weke çavkaniya zaninê wê ziman bixwe bê. Ya ku wê bi zimanê weke zimanê zaninê bê wê weke zimanê têkiliyê bê û wê di wê nûqteyê de wê, têkili û temaşa wê diwê temenê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Ew temas wê weke bingihê bi fahmkirinê wê xwe di rengê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Ya ku wê di ziman de wê weke aliyekê wê yê tevkariyê wê xwe bide dîyarkirin wê bi wê têkiliyê re wê rewşa girtinê bê. Girtin wê di rengê de wê pêwîst bin ku ew di rewşek fahmker de bin. Minaq wê dema ku wê tiştê wê bigirê wê ji du aliyan ve wê pêwîst bê ku ew wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê bi ziman û gotinê wê û an rêzina wê bê. Aliyê duyem wê bi têkiliya bi rewşa bihiş dihê kirin bê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Stephan krashen wê têngîna 'modela monitorê' wê di wê temenê de wê ser rewşa lêketinê re wê di rengê de wê pêşbixê. Di çerçoveya têngîna Stephan Krashen de wê, ew strûktûra ku ew were fahmkirin wê weke ku ew wê were fahmkiirn. Lê wê dîsa wê, temenên ne hatina fahmkirin wê di xwe de wê bihawênê. Li gorî wê derkkirinek wê karibê weke di dîmenekê weke ku ew were fahmkirin de bibê. Lê ew dîmenê wê yê ku ew weke were fahmkirin wê di wê de wê di rengê de wê temenên nehatina fahmkirin wê di xwe de wi hawênê.

Li gorî wê salixkirinek û fahmkirinek wê weke bi tememî wê weke ne zelal bê wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Krashen wê aliyekê wê yê din wê bi lêpîrsînê wê li lê bihizirê. Ew ya ku wê weke hatina girtin û derkkirin û weke hatina 'fahmkirin' jî wê, ew bi tememî li rewşek weke ya fahmkirinê bûna û an li wê hatina wergerandin û an nebûna û ne hatiya wergerandin wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê.

Di wê nûqteyê de wê, di wê rewşê de wê di fahmkirinê û wê rewşa wê de wê ne zelalî wê weke ku wê xwe di wê rewşê de wê li gorî wî bide dîyarkirin. Di wê çerçoveya têngînek bi pîvanî de wê ew gotin û derkkirin wê li ser wan wê di rengê de wê were lê hizirkirin. Lê di wê nûqteyê de wê rewşa derkkirinê a bi gotinê wê di şewayekê de wê ya ku wê krashen wê werênê ser ziman jî wê di xwe de wê hinek rewşên weke ne dîyar wê

weke ku wê li ser wê were sekin in wê karibê di xwe de ew bihawênê. Ew ne dîyarî jî wê di wê nûqteyê de bin ku wê çawa wê di rengê de wê weke ku wê, ew weke hatibê fahmkirin û ew ne hatibê fahmkirin de wê bibê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ew çerçoceya xwandinê û an fahmkirinê bo ku ew baş û bi tememî were kirin wê di rengê de wê çawa ew gotin berê ku ew di şêwayekê de werina zanin wê, ji aliyekê ve wê pêwîstiya wê hebê. Aliyekê din jî ez di dewama wê de dikarim bi rewşên ku min li jor hanîna ser ziman ên bi tememê girêdanî ê xêvî di dîmenekê fêrsek fahmkirinê a sentetikî de ku mirov wê karibê wê di rewşekê û awayekê de wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê fahmbikê bê.

Krashen wê dihênê ser ziman wê minaq wê di çerçoveya xwendina xwendavanan de ku wê ew pîvan li asta ku ew were li ser ya ku ew wê pêwîst bê were fahmkirin de ku ew bibê bê. Wî ketinek û an derkkirinek bi têngîna 'i+1' re wê di rengê de wî salixkir û hanî ser ziman. Krashen wê di rengê de wê di dîmenê ku ew wê dihênê ser ziman wê de wê bixwezê ku ew wê mijare têngîna chomsky a bi çerçoveya rêzimanê gerdûnî ew di awayekê de ku ew bi şopênê wê di rengê de wê biwê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman. Krashen wê tiştekê din jî wê di wê nûqteyê de wê bi kirpênê wê di pêvajoya girtina bi zimanê duyem de wê, çawa wê, rewşek xemê û hwd ku wê sekinandinê di girtinên bi ziman re wê bidina çêkirin wê bi wê re wê li wê bizirê. Ev wê weke rewşek pêşilêgertinê wê di rengê de wê pênasebikê û wê di wê temenê de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Di têngîliya zimanê de wê aliyên ku wê bi têngîna samantikî a fahmkirinê re ku wê werê ser ziman wê ji du aliyên ve wê karibê wê bihizirê. Aliyê pêşî wê di rengê de wê hişek bi dîtbarî bê. Aliyê din jî wê hişek bi rewşa hîs û an hişkirinê bê. Di wê temenê de wê ya duyem wê weke têngînek hîskirinê ku wê di wê de wê aliyên weke fêrsê, û hwd wê di dîmenekê de wê di wê de wê weke weyn wê bileyizin.

Di têngîliyên bi hizrê û hişê re ên bi hêstî wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê şêwayekê hizirkirinê ê bi wê temenê wê di rengê de wê weke ku wê biafirênê û wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê. Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi mijare wa ketin û an derkkirinên ku ew wê bibin wê pirsgirêka pêşxistina wan bê. Di wê temenê de wê karibê wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê bê. Di mijare ji wê ketinê derhanîn weke bi fêrsên fahmkirin wê ji aliyekê ve wê bi rewşa heyê û li ser wê pêşxistinê û hwd re wê di

rengê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Weki din wê di wê nûqteyê de wê gûharandinên ku ew di wê warê de li ser fahmkirinê re wê werina kirin wê çawa wê werina kirin krashen wê hinek lêkolînan wê di wê warê de wê bikê ku ew li ser wê bikê. Di wê rewşa ketinê de wê weke rûyê wê stûr wê rewşa gotinê wê de bide dîyarkirin. Aliyê din jî wê di wê rewşê de wê weke bi serrûya wê re wê, dîmenên ku ew weke ji wê werina girtin wê çawa wê bi semantikî wê werina fahmkirin bibin.

Krashen wê dema ku wê hipoteza lê ketinê wê şîrovebikê wê li ser pênc temenan wê şîrovebikê. Ew jî wê pêvajoyên pêşî wê 'girtinek hevîrtî' bê ku wê, di wê rewşê de wê di çerçoveya afirandinên ku ew dihên kirin wê li ser rewşa xwendevanan re wê şîrovebikê bi rewşa pêşketin û an pêşneketinê re. Rewşa duyan wê bi hipoteza fêrbûnê bê, Li gorî krashen wê di nava ya girtinê û fêrbûnê de wê bi tememî wê cihêbûnek wê hebê. Wî girtin weke rewşek 'binmeji' û an binhiş' ew şîrovekir. Lê ya fêrbûnê wê weke pêvajoyek bi tememî di xwe de a bi hiş wê şîrove bikê û wê bi wê hişê û rewşa wê re wê şîyariyek bi hişmendî wê çawa wê biafirê wê balê bikişênê li wê. Ev pêvajoya ku wê krashen wê werênê ser ziman wê di aslê xwe de wê weke pêvajoyek hinek kûr û pirrali ku wê di zikhev de wê bibê û wê bi fenoimenên wê û têkiliya nava wan û di wê çerçoveyê de wê di wê pêvajoya bi darêjkkirîna û fahmkirinê û hwd re wê karibê wê bi hinek pêvajoyên fahmkirinê re wê hilde li dest.

Di wê nûqteyê de krashen wê idiyek ku wê karibê bibê mijare nîqaşê wê biavêjê li holê. Jêhatiyên zimanî wê girêdayê girtinê bê û wê di wê de wê ne rewşa fêrbûnê re wê weke xwediyê pêvajoyekê bê wê bîrê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê bi têngîna pêvajoya hipoteza çavdêriyê wê bîrê ser ziman ku ew wê derketinên wê yên zimanî wê ew wan bişopênê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Weki din wê hipoteza çarem wê di rengê de wê, ji têngîna sazûmanekê ku wê çawa wê di dewama wê de wê bisazûman û hiyararşîyekê wê fahmbikê û ew wê derkeve li holê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ev wê di rengê de wê têngîna hiyararşîyî a chomsky wê di rengê de wê weke ku ew wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ji xwe Krashen wê di têngîna xwe ya hipota derkirinê û fêrbûnê de wê, mijare ji temen ve wê weke têngînek jîbûyinê ku wê şîrovebikê wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê di pêvajoya fêrbûna ziman de ku wê weke bi sînorbûnê û fihêtkirinê a ji axiftinê ku wê bikirpênê wê weke hipoteza

sehî wê di renekê de wê pênamebikê û wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê ev aliyê dawî wê weke aliyekê wê di pêvajoya fêrbûnê de wê çawa wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de ev rewşên hêstî ku wê bijî wê çawa wê di renekê de wê jêhatiyên zimanî wê di rengelê de wê, bi sînor bikê wê di wê temenê û awayê de wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê li ser têngîna hipotezî a krashen wê mijare azmûnkirina wê bê. Di wê nûqteyê de wê, di nava girtinê û an derkirinê û fêrbûnê de wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê aliyekê din jî ku wê weke têngînek krashen a zimanî ku wê bi zêdeyî wê ser wê were sekin in wê, têngîna têrfîya zimanî û jêhatiyên wê di binhiş de wê di rewşekê de wê werina bi dest xistin re wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê pêvajoya fêrbûnê wê di dewama wê de wê ji xwe re wê weke pêvajoyekê wê were jî wê weke têngînek krashen ku wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê hinekê jî wê pêvajoya fêrbûnê wê weke ku em ji wê gotina krashen wê fahmdikin wê bi rewşa giyanî ve wê girêdabide û wê di renekê û şewayekê de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê ew wê jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê xwendevanek di bin pêvajoya weke stresse û hwd de bê wê ew pêvajoya fêrbûnê wê di awayekê de wê çawa wê xirabibê wê di renekê de wê li ser wê bisekinê û wê di awayekê de wê bixwezê wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, pêvajoyên stresse wê di renekê de wê weke pêvajoyên ku ew di renekê de wê karibin weke deriyê bi hişkirinê di renekê de wê bigirê û di nava têngîna gotinan û an fahma wan de qûtbûnê di şewayekê de wê weke ku wê karibê bide çekirin. Aliyekê din jî wê krashen wê bi mijare derketinên zimanî an weke ragihandinên wê çawa wê li ser jêhatiyên wê bandûra wê hebê û an nebê wê weke mijarek ku ew wê li wê bihizirê bê. Li gorî krashen wê ya ku wê were dîtîn wê di dîmenekê de wê weke ku wê ew bandûr nebê wê di dîmenekê de wê were dîtîn bê.

Li ser têngîna krashen û hizirkirina bi wê rengê ku ew dikê wê di wê çerçoveyê de wê hinek aliyên ku em dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ên cihê jî wê hebin. Di wê temenê de em di

çerçoveya mijare xwe de wê di rengekê de wê bi wê re wê dikarin wê werênina ser ziman.

Li gorî Krashen wê dema ku wê 'î' wê, têrîya zimanî û ya dervî ziman weke zaninê wê numinêr dikê wê demê karibê î+1'ê wê fahmbikê û ji 'î' li î+1''yê ku em derbasbûna wê di rengekê de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di têtîna weke ya zanina derve de wê ya ku weke dûnya derve, bi girtinên ji wê û hwd ve wê karibê wê di rengekê de wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê. Li gorî têtîna krashen ku em bikarhanîna ziman bi hijmarên xwezayî weke (1..2..3..) û hwd re wê werênina ser ziman wê demê wê 'î' wê darêjka ziman a ku ew dihê fêrkirin wê numinêrbikê û di dewama wê de wê, î+1' wê weke temenekê ku wê di dewama wê de wê were fêrkirin wê di rengekê de wê weke bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di çeroveya hipoteza lêketinê a krashen de wê aliyên ku wê weke encama wê werina fahmkirin wê karibê bi kinasî di bin sê serekan de were berhevkin û were ser ziman. Ya pêşî bi gotina 'axiftin wê weke kirina pîretikê nebê' re wê werênê ser ziman. Li gorî wî axiftin wê bi bidest xistina ziman re wê bi encam nebê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ku wê axiftin wê bi awayekê ne rastarast ku ew wê temenê fêrbûnekê wê karibê wê çêbikê jî lê wê ne sedema girtina ziman bê. Di dewama wê de wê ya ku wê weke derketina zimên wê were fahmkirin jî wê bandûra ziman bê.

Di aliyê din ê duyem de jî wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman ku wê bi awayekê têr wê dema ku wê lêketin bûn wê hingê wê, asta î+1'ê bi têtîna têrîyê re wê weke ku wê were bidest xistin. Ew wê lêketinên ku ew dibin wê di rengekê de wê weke rewşek li rex ya rêzimanê û zanina wê ya zimanî wê weke temenekê pêşketinê wê bixwezê wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê dema ku wê minaq xwendavan wê bi awayekê têr lêketin bidest xistin û pêvajoya fêrbûnê ew ji wê re amede bû wê hingê wê rewşek weke ya fêrbûnê ji ya rêzimanî û zanina wê cihê li ser wê re wê zaninek û pêşketina wê bi wê re wê weke ku wê were bidest xistin.

Weke aliyê din ê sêyem jî wê mijare ziman û bi fêrbûna wê re ku wê bi gotin û têtîna 'sazûman fêrbûnê wê xwe ne sipêr sazûmanek xwezayî a fêrbûnê' re wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê mijare rewşên xwezayî ên fêrbûnê ku wê di rengekê de wê çawa wê bibin û di dewama wê de wê çawa wê cihêbûnên wê di wê temenê de wê bibin wê di wê rengê de wê li wê bihiirê. Ziman di awayekê de wê dema ku ez li wê

nexwezayîya wê dihizirin wê di dîmenekê weke yê matematikê de wê di awayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê aqilî ê sentetikî ku wê di awayekê pirrali de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bibê wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare ziman û fêrbûnên wê de wê, di wê temenê de wê, li ser zimanê duyem re wê bi teybet wê, rewşek weke ya bi gotinê ku ew çendî weke bi hişkirinekê wê bibê lê wê di rengê de wê hişmendiya wê weke neyi wê di rengê û fêrsekê de wê bibê. Ev wê weke rewşek ku wê meji û pêvajoyên wê yên fêrbûnê ên bi zimanê yekem ku ew li ser wê re wê weke ku wê li hemberî wê li berxwe didin wê karibê wê weke rewşek weke bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Ziman wê ew temen û çerçoveya wê ya bi tûrî a newrolojikî wê strûktûra wê ya bingihînî a biolojikî ku mirov wê li berçav wê bigirê wê di wê nûqteyê de wê bi rehetî wê karibê bi hesanî wê rewşa weke berxwedanaka biolojikî wê weke di rengê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Di mijara rewşên weke yên bi têgînên gotinê û fahmkirinên wê di rengê de wê, carna wê rewşek weke li ev dihê bûhûrandin a bi biolojikî jî wê karibê di rengê de wê xwe di wê rewşê û rengê de wê karibê bide dîyarkirin. Mirov wê di şewayekê de wê çî gotinê û an têgîna zimanê duyem wê bikarbênê wê ne di farqê de wê weke wê karibê weke ku ew bi zimanê yekem wê dikê û fêrs û hişa heyina zimanê duyem wê di wê rengê de wê weke ku wê ji berçav û mejî wê winda bibê wê di wê temenê de wê xwe di rengê de wê karibê bide dîyarkirin. Meji tenê wê dizanê ku ew bi ya pêşî wê dijê. Lê em weke ku em ne di farqê de na ku em wê dikin.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku wê weke rewşek hevgirtinekê beremberî hev wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê. Lê çendî ew rewş wê di wê rengê de wê bibê jî lê meji wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê bibê jî lê meji wê, weke nadê bi hişkirin ku ew rewşa zimanê yekem a bi yê duyem re wê dikê. Ev carna bi hin gotin û fêrsên wan ên fahmkirinê bê û an bi hin bîrkirinên dervî me ku wê bi me re wê were kirin wê weke em li wê werina şîyarkirin re wê di rengê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibê.

Ev jî wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê ji zimanê yekem wê li zimanê duyem wê bibê

wê di renekê de wê, weke di renekê mutasyonên biolojikî de ku wê bibê wê di dîmenekê de wê bibê. Di wê temenê de wê ew rewş wê di rewşa dawî de a ku ew bû wê bi serwerîya wê re wê ya din wê li şûn bimênê. Ev wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanê duyem wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê di rewşa biolojikî de wê weke bi rewşên weke xirakirina heyê, û hwd re jî wê di renekê de wê karibê xwe bide dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê mijarên weke konsentrasyonê û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyên ku wê weke bi awayên pirsgirêkî wê xwe bidina dîyarkirin bin.

Di wê nûqtayê de wê, di dîmenekê de wê fizik û bioloji wê bixwezê ku wê konsentrasyonê wê bide çêkirin. Lê ji ber ku wê hemû girêdanên berê wê, li ser yê zimanê kevn re bin wê di wê temenê de wê êdî ev wê di renekê de wê tevlihevî û xirabûnên konsentrasyonî wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke ku wê bibin.

Ev wê ne weke rewşek ku wê dema ku em piştî zimanê duyem wê fêrbûn û wê bi wê re wê ji holê wê rabê bê. Vajê wê di her demê de wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin û wê mirov wê bi wê re wê bijî. Ev wê di her rewşên bi xwendinê û hwd de wê, bijî. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê kesek wê dema ku wê minaq wê metnekê wê bi zimanê duyem wê bi nivîsê û bêl ku ew di farqê de bê wê ji zimanê yekem wê gotinekê wê û an zêdetirî gotin û dengên wê di wê de wê bikarbênê wê karibê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê rewşên weke hertimî wê bi fêrsên weke ne têrîyê ên xwe hanîna ser ziman de wê di renekê de wê bikê. Heta ku wê di hin rewşna de wê, meji wê gotinên ji zimanê duyem wê weke ku wê bixwezê li şûn bide hiştin û weke di rewşek weke jibîrkirinê de bide hiştin. Nekarina wê hanîna li bîrê wê hinekê jî wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Di dewama wê de wê mijarên xêvî ên weke bi xêva hanîna li bîrê û an a derxistina li pêş li hiş û hwd jî wê weke aliyekê wê yê din bê bê ku wê di çerçoveya mijarê û di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê dimijare bîrkirinan de wê sê rewş wê bi derfetî wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Yan wê rewşên weke ji zimanê pêşî wê weke mirov ne di farqê de bê wê derxê li

pêş wê bibê. Weke aliyê din ê duyem jî wê karibê rewşên bi zimanê duyem re wê ketina zorê a derxistina wan a li pêş û an di bi derfetî aqilmeşandinekê de wê weke ku wê ketina rewşek zor de bibê bê. Rewşa sêyem jî jî wê di wê temenê de wê, xirabûna konsentrasyonê a fizikî û biolojikî wê kijan rewşên ku wê derkevina l pêş ku ew di wê de weke ne zelali dibê wê, bi tememî derneketinek li pêş wê bibê. Zû ji bîrkirînan di temenê mirov ê ne zêde pîrûkal de wê hinekê jî wê bi wê ve girêdanî wê weke karibê bi derfetî bibê. Mijarên weke di temenekê zûr de pêşketina nexweşiyên bîrkirinên ên weke **alzheimer** ê û hwd ku wê bibê wê karibê li ser wê temenê bi derfet bê.

Ev rewş wê li ser temen û çerçoveyek zimanî a weke ku wê çawa wê di rengekê de wê, li ser zimanê duyem re wê ziman pêşî jî wê û fêrsên wê yê fahmkirinê ên bi aqil û zimanî ku wê dûrketin wê bibê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke ku wê bibê. Wê dema ku wê bahsa zimanê duyem wê were kirin wê bi sedemên weke bişavtinê û hwd ku ew wê çawa wê, di rengekê de wê, ew were jîbîrkirin bi mirov û wê bi yê duyem wê were jîyankirin weke rewşekê esas digirê bê. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê mijare zimanê sêyem minaq ku wê li ser zimanê duyem re wê, bikê ku ew fêr bibê, weke kurdekê ku ew bi zimanê tirkî zimanekê din ê europî û hwd fêr bibê wê çawa wê di rengekê de wê weke ku wê ji wê fêrsê wê dûrkeve û wê di temenekê jiberî de wê fêrbûnê wê bikê û wê di rengekê de wê di awayê monstrekirî de wê bi wê çerçoveyê wê bikê de wê bibê. Di gelek rewşên ku wê zaroyên kurd perwerdeyên xwe nivçû dihêlin û an wê weke di rewşek serkevtî de wê bibin wê hinekê jî wê bi wê aliyê ve wê bi awayekê ve wê girêdayê bê. Ber ku ew ziman wê temenê wê yê xêvî ê ku ew bi wê re wê fahmbikê wê bi wê re wê nebê. Ya ku ew diafirênê û wê dikê bi wê ew wê bikê jî wê têrê nekê û wê ne temenekê ku ew karibê ji jê re bibê alikar. Rewşa fêrbûna zimanê sêyem wê li ser wê zimanê duyem ku wê bi temenekê zêhnî û biolojiya mejî û hwd re wê di dîmenekê beyenî de wê bibê wê bi wê re wê ew wê bikê. Ziman ku ew tîkiliyên wê yê zêhnî, bingihî ên weke newrolojikî û an biolojikî bi wê rengê windakir wê weke gotinên statik ku ew wê çawa wê weke qarakterekê û wateya wê ku ew weke 'jîberbikê' wê di dîmenekê de wê bo mejiyê wê bimênê. Ev wê di demên piştre ên xwendinê de jî wê mejî ber rewşa yekem wê herê nekê. Wê di dewama wê de wê, mirov wê bi pirsên weke di rengekê derûnî de ên zêhnî û hwd ên fahmkirinê û an bi fahmkirinê jî wê di şewayekê de wê bi wê re wê bijî. Ber ku wê girêdanên bingihîn wê bi xêvî wê nebin wê, di

rengê de wê bi serê xwe wê weke di dîmenê jiberkirinê de wê di awayekê de wê bibin. Hinek rewşên ji zimanê pêşî ên axiftinê biriqinên wan jî wê di wê rewşê de wê karibin bibina alikar.

Teoriya Krashen wê jî mirov bi wê re wê bibêjê ku wê weke aliyekê wê yê giring wê di dîmenekê wê weke li zimanê yekem bi serweryinê wê û karibîna di wê de her cûre fahmkirînê wê bikê û hwd ve wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Di wê nûqtayê de wê dema ku em teoriya krashen wê ji wê aliyê ve wê hildina li dest wê weke aliyekê wê yê ku ew ne hatî ser ziman wê di wê temenê de wê bimênê.

Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de ev teoriyên zimanî wê aliyekê wan ê giring wê armanca wan ew bê ku ew wê çawa wê, pêşketinekê wê bi fêrsên fahmkirinê ên baştir re wê bidina çêkirin û pêşxistin wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di teoriya krashen de wê, bi hipoteza derkkirin û fêrbûnê de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de wê derkkirin û fêrbûn wê weke du aliyên ku wê karibê bi wê re wê di çerçoveyek bi sazûmanî a fahmkirinê de wê li wê bigihêjê li fahmkirinê jî bê.

Di mijare têngîna zanîna zimanî de wê teoriya krashen wê aliyekê wê yê din wê di wê temenê de wê were ser ziman. Ew jî wê ew bê ku ew wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya derkkirina zimanî û fêrbûnê wê weke pêvajoyek binhiş a ji navaroka zêhnê ku wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê weke pêvajoyek ku ew ji aliyê hundurîn ve li derve ku wê di temenê girtin û fêrbûn de wê di wê çerçoveyê de wê bibê wê di şewayekê û rengê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnê wê xwediyê aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê ew temenê ku wê krashen wê bi kirpênê weke temenê binhiş, û sehkirinê ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di rengê de wê werênê ser zima. Di mijare têngîna sehkirinê de wê, bi wê rengê wê bi wê re wê krashen wê werênê ser ziman. Wê ew pêvajoya wê ya ku ew pêşdikeve wê weke ku wê kes wê ji wê bêagahî û an bêtûce bê. Di wê temenê de wê di rengê de wê bi awayekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Yanî bi gotinek din mirov wê weke bi rengê ku wê krashen wê werênê ser ziman mirov wê pêvajoyek ji

wê bêhey bê wê bijî û wê piştî wê li ser wê re wê direngê de wê ew wê, bi wê re wê bi fêrbûnan û tîkiliya wan fêrbûnan bi hiş re ku wê dênê û wê li wan wê şîyariyan wê bikê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê bikê bê. Ev tîgîna krashen wê nûqtetek ku me berê gelek caran wê hanî ser ziman û wê kirpend wê bi temenekê xêvî û fêrbûna bi wê û bi wê temenê ku wê bibê re wê, di rengê de wê weke ku wê bi xwe re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtetek de wê mijare ziman wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê wê bi temenekê bi hiş bê ku mirov wê fahmbikê bê. Wê jî wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bibêjê ku wê gotin wê di çerçoveya zimanê yekem de wê weke dîmenekê li wê zêde bi hiş û fektorên şîyariyên bi hiş lê şîyar in ku ew dibin bin. Lê bi zimanê duyem re wê weke qarakterna ku ew weke werina fêrkirin û di wê temenê de werina fahmkirin bin. Ev pêvajo wê weke ji hev cihê wê weke bi herdu zimanan re wê di rê û hevraziya xwe de wê di şewayekê de wê weke ku wê pê de wê herê.

Di awayekê de wê di mijare ziman de wê, gotinek din a krashen wê bale mirov wê di wê nûqtetek de wê bikişênê. Ew jî wê di wê temenê de wê bi mijare tîgîna zanin û girtina wê re bê. Li gorî wê jî wê ew wê ew bê ku wê dema ku wê kes wê zaninekê wê bigirê wê di destpêkê de wê weke ku ew wê nizanibê ku ew girtîya û an ew bi wê gihiştîya. Di wê nûqtetek de wê tîgîna krashen wê ji wê aliyê ve wê dikarê wê bi du aliyan wê pêşî wê fahmbikê. Ew jî wê di wê rengê de bê ku wê gotina ku me li jor bi zimanê yekem re wê weke 'dîmenekê' wê hanî ser ziman û li wê û di wê de wê çawa wê şîyariyên zêde bi hiş wê hebin wê di gotina zimanê duyem de wê weke bi qarakterek nayê fahmkirin û diderbarê wê de ne xwediyê kirdeyekê û wateyek bi fahmkirinê a bi zanînê bê wê di wê dîmenê de jî wê di rengê de wê karibê tîgînekê û tîgihîştinekê ew di wê temenê de ew bi xwe re wê bide me.

Temenê zimanê ê bi zêhnî di wê temenê de wê hizirkirina li wê bi aliyên wê yên weke dervî hiş û an weke bi aliyên wê yên di çerçoveya hiş de ku ew dibin wê di wê çerçoveyê de wê weke hinek fêrsên wê yên bi fahmkirinê ên ku mirov wê karibê direngê de bi wê re fahmbikê û wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanî wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê şewayekê fahmkirinê bê. Di mijare rewşak weke bi gotinî an weke bi devkî û an bi nivîskî a bi ziman

re wê di rengekê de wê, di wê çerçoveyê de wê di zimanê mirov de wê awayê weke ji wê dihê fahmkirin û an monstrekirî wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Ew çendî dihê zanin. Pêvajoya fêrbûnê bi zimanê duyem re wê ji aliyekê ve wê dikarê wê bi awayekê bi şibihê wê dema ku wê zaroyek wê zimanê dayika xwe wê fêrdibê. Lê di wê temenê de wê derfeta zaro wê bi temenê wê yê xêvî û biolojikî û girêdanên bi wê ên newrolojikî ên temenî û esasî re wê hebê. Di mijare zimanê duyem de wê kesê ku ew wê weke di wê rengê pêvajoya zaro de wê fêr dibê wê weke ku wê ji wan aliyan wê bêpar bê.

Aliyek me li jor wê çend caran wê hanî ser ziman em dixwezin ku wê li vir wê cardin wê di rengekê de wê bi kirpênin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de û di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Ew jî wê têkiliya wê temenê fêrbûnê bi temenekê xêvî ên weke bi demdirêj û demkort û an awayên wê yên xêvî ên semantikî û hwd re wê hebê. Ev wê weke ppêvajoyên bi zimanê pêşî re wê bibin bin. Wê dema ku wê zimanê duyem wê bi çend pêvajoyên nîşî wê were fahmkirin û bi karhanîn jî wê dîsa wê weke ku wê ji wê temenê û çerçoveyê wê weke dûr bê. Wê di wê temenê de wê ji wê temenê wê weke ku wê bêpar bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Ev wê bo zimanê duyem wê di wê rengê de wê di hevrasta wê û fahmkirina wê de wê bibê. Wê bi pêvajoyên wê yên xwe yên xêvî û afirandina wê re wê bikê ku ew temenê xwe çêbikê û ev jî wê ji temen ve ji pêvajoya zimanê pêşî û xêva wê û hwd wê bi tememî wê weke di çerçoveya qûtbûnekê de wê di rengekê de wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke di dema pêvajoyek weke bi tememî bi dil û an ne bi dil ji zimanê xwe yê pêşî were dîrxistin de wê bi wê re wê bibê. Di dewama wê de wê, dema ku ew zimanê pêşî wê were terikandin wê ji xêv û zanina wê ya bi hezaran salan wê di rengekê de wê weke ku wê dîrketina wê jî wê di wê temenê de wê bibê. Di zimanê duyem de wê dúbare wê dikarê wê bibêjê ku wê sînorê wê bi fahmkirina wê de wê azmûnên kirinên bi wê çerçoveyê û hwd re ku ew çendî bûna wê bi wê re wê bi sînor bê. Di wê çerçoveyê de wê, wê têgîna krashen a weke ji temenekê binhiş fêrbûna ziman ku ew bi gotin dikê û wê dihênê ser ziman û di rengekê de wê, gotina fêrbûnê bi zaninê ên weke mirov wê ne di heya wê de bê ku wê werênê ser ziman wê weke du argûmanên ku wê di wê

nûqteyê de wê ji temen ve wê weke me bi piştgir bikin û wê piştrast bikin û wê bi temenekê birhanî wê karibê wê li ser wê temenê di temenê têgîna 'zimanê kûr' a gotina chomsky ku ew dihênê ser ziman de wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê bê.

Lê li vir wê di dewama wê de wê hinek aliyên wê yên din jî wê hebin ku mirov wê karibê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê hebin. Ew jî wê di mijare fêrbûnekê de bê. Li gorî Krashen wê mijare fêrbûna zimanê din de wê, di dema bi gotinkirinê û hwd de wê ji wê zimanê fêrbûnê zêdetirî wê di derbarê zimanekê de wê weke bi teorikî fêrbûnna bi rêzimanê ku ew wê di dîmenekê de wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ev têgîna krashen wê were çî wateyê? Wê dema ku em hinekê wê li ser wê bihizirin wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Ev wê di rengekê de wê gotinên zimanî ên razber wê di rengekê de wê weke têgîna ku ew wê di wê temenê de wê fêrbibê wê di rengekê de wê weke ku wê hilde li dest.

Di wê çerçoveyê de wê bi gotina têgîna 'teorikî' û 'modelî' wê bi hev re wê di ahengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê çerçoveya zimanekê de wê, di wê rengê de wê dema ku em bi teorikî û modelî wê weke ku wê Krashen wê werênê ser ziman ku wê zimanê duyem wê fêrdibin wê demê ew teorizekirina bi rêzimanî wê karibê wê weke fêrbûnek zimanê wê di rengekê de wê şîrovebikê bê wê weke pirsekê wê di serê mirov de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteylê de wê têgîna modelê û hizirkirina bi aliyên wê yên teorikî emê li **jêr wê werina li ser wê. Lê li vir wê weke** weke aliyekê wê yê din ê giring wê di serî de wê aliyê teorikî û modelizekirinên bi wê re wê di rengekê de wê pêşî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê weke ku wê krashen wê werênê ser ziman wê bi fêrbûnên sehî û zêhnî wê ji temen ve wê di rengekê de wê bibin. Lê di wê nûqteyê de wê hinek nûqteyên ku wê di fahmkiirinê de wê weke pêwîstin werina levkirin û levhanîn wê xwe bidina dîyarkirin. Li jor me bi têgîna krashen wê hanî ser ziman ku wê çawa wê di rengekê de wê weke bihizirê ku wê ziman wê weke pêvajoyek weke dervî hiş wê ji temen û bingihînî ve wê bibê. Wê demê wê di wê temenê de wê ev pêvajoya rêzimanî a teorikî wê di wê temenê

de wê di dewama wê de wê karibê wê weke pêvajoyek bi hiş û fahmker û an jî bi şîyarîyek bi hişmendî ku mirov wê farqêya wê de bê? Ev wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê li ser wê têngîna krashen re wê weke pîrsekê wê di rengekê de wê karibê wê di dîmenekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di têngîna krashen de wê mijare zimanê xwezayî wê pêşektina wê di şêwayekê de wê wek ku me li jor wê hanî ser ziman wê ji xwe re wê di awayekê de wê pêşkeve. Mirov wê bi pêvajoyekê pêşketinê dijî û piştî wê re wê weke ku wê di rengekê de wê bihiş bikê. Wê demê ku wê pêvajoya bi hiş wê piştî wê were wê demê li ser têngîna krashen re wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê ku ew têngîna semantikî wê weke pêvajoyek teorikî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di çerçoveya zimanê de wê di nava têngîna teorikî ya semantikî û fahmkirina wê de wê cihêyîya nava wê de wê ew wê xwe bide dîyarkirin ku wê di şêwayekê de wê çawa wê semantikî wê fahmkirina bi gotinê bê. Lê teorikî wê karibê weke têngînek di derbarê mijarekê û an tiştê ku ew dikarê bi hebûn her tişt bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, ji wê fêrsa têngîna teorikî a krashen wê tê digihê ku wê weke bi teorizebûna wê re wê weke ku wê di rengekê de wê di awayekê de wê weke ku wê weke aliyekê wê li wê bihizirê. Mijare rêzimana zimanî û zanina wê di meji de wê weke bi rewşek bi hiş û şîyariyek weke bi hiş re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring di çerçoveyek salixkirinî de wê were dîtin.

Di mijare têngîna hişê zanina rêzimanî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Li gorî krashen wê di pêvajoyek fêrbûnê de wê, zanina zimanî wê awayekê de wê têngîna hipoteza 'monitorê' re wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Ev wê were çi wateyê? Di wê nûqteyê de wê ev wê were wê wateyê ku wê dema ku wê têngîna rêzimanî wê dema ku wê meji wê ragihandinekê wê bikê wê ji aliyekê ve jî wê şêwayekê sehêbar wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê bi wê re wê pêşbixê. Ew jî wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê li gorî têngîna krashen wê meji wê bi

mejiyê xwendevan re wê di rengekê de wê berî ku ew têgînekê wê çêbikê weke fahmkirinekê wê bi ya ku ew hatî fêrbûn re wê lêgerînek şaşbûnê li wê bigiherê. Ew wê weke xwe bi xwe sererastkirinê wê di şewayekê de wê pênasibikê û wê dihênê ser ziman. Wê dema ku wê hevokekê wê bibêjê wê di wê çerçoveyê de wê piştî wê re wê ew wê pêkwere. Di awayekê de wê, bi têgîna 'hipoteza monitorê' re wê xwe şopandin û sererastkirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê weke têgînekê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê derxê li pêş.

Di wê nûqtayê de krashen wê pêvajoya fêrbûnên zimanî ên bi hiş wê weke aliyekê wê yê din wê bikê ku ew wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de ew pêvajoya bi hiş wê çawa wê bibê wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Di wê nûqtayê de wê bi teorikî wê zêde kûrbûnekê wê nede dîyarkirin. Lê hizrên wî yên ku ew di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman jî wê çerçoveyek fahmkirînê ku em karibin wê mijarê û aliyê bi hizra wê re wê şîrovebikin wê têrê hebin.

Di awayekê de wê têgîna hipoteza monitorê wê dema ku wê werênê ser ziman wê li ser sê temenan wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê 'rêgeza fêrbûnê' bê. Bi dana berhev bê û an bi têgînek weke hilberînê û hwd bê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê çerçoveya makanismaya meji a hizirkirinê wê weke fermanek girtinê ku ew wê biafirênê wê di pêvajoyekê de ku ew derbas dibê wê di rengekê de wê bixwezê wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, pêvajoya sehêbarîyê wê di dewama wê de wê li ser ya fêrbûna zaninê re ku wê bikê û an wê pêxistina wê re wê li rastitiya wê bihizirê. Wê rastîtîya wê û hizirîna li wê, krashen wê weke rêgeza düyem wê dibînê û wê dihênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di wê hanîna xwe ya li ser ziman de wê hem li watayê û hem li awayê wê bi wê re wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di çerçoveya rêgeza sêyem de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê li şewayên weke fonolojikî û morfolojikî ku wê li awayên awaz û an tonên deng wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê ji wê bikê ku ew bigihêjê wê fahmkirinê. Lê di wê nûqtayê de wê, di hizirkirina krashen de wê nûqtayek wê bale mirov wê bikişênê wê weke ku wê di rêgeza duyem a hipoteza monitorê de wê li wê bihizirê wê weke ku wê bi fêrsên zimanê pêşî û yên wê yên afirandinê wê weku wê li rewşa duyem wê bihizirê û ev rewş wê hertimî wê nikaribê wê weke di rewşa zimanê pêşî de ku wê encama ku ew bi wê were bi dest xistin di rewşa zimanê duyem de ku ew heman encamê weke bi wê bi derfet bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de

wê pêvajoya 'şopandinê' a hipoteza monitorê kue wê şîrove dikê wê di wê de jî wê têgînek wê di wê temenê de wê xwe di awayekê de wê bi fêrsa fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê di fahmkirina wê de wê bi derfetî ku wê karibê wê bikê zorê de wê ev ali bê.

Di awayekê de wê rêgezên zimanî wê di çerçoveya têtîya zimanî de wê tenê wê aliyekê wê biafirênin. Wê bi pêvajoyên rêzimanî û hwd re wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê nûqteyê de wê karibê wê bigihênê li wê were lê hizirkirin. Lê di rengekê de wê di çerçoveya rêgezên hipoteza monitorê de wê karibê were fahmkirin wê di mijare şopandinê de wê weke hizirkirinê, afirandinê û şopandina wê û rast û ne rastîtiya wê li wê weke pêvajoyek bi hiş ku wê li ser wê re wê xwe bide dîyarkirin bê. Ji wê aliyê ve wê ev wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê zor ê bi fahmkirina krashen re jî ku wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Piştî girtinê û hipoteza sazûmana xwezayî

Piştî girtinê wê weke pêvajoyek fahmkirinê a ku wê dervî ya rêzimanîya ku wê zaro bi zimanê xwe yê pêşî re wê xwediyê wê bê wê weke têgînek ser wê re wê di ya zimanê duyem de wê çawa wê li wê bigihijê bê. Di wê nûqteyê de wê fêrsên me yên fahmkirinê wê çawa wê di wê çerçoveyê de wê tevbigirihîn û wê karibê wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Di awayekê de wê ew rêzina bi zimanê duyem ên fêrbûnê wê di awayekê de wê bi hesanî wê karibê were dîtin ku wê ji yê pêşî wê cihêtir bê. Di hin xabatên ku ew wê weke li ser zaroyan re wê di rengekê de wê di wê temenê de wê werina kirin de wê bi pêşketina zimanê zaro ê pêşî re wê hevgyrtinek wê were kifşkirin. Lê ew hevgyrtin bi heman rengê wê bi zimanê duyem re wê newê dîtin ku wê bibê.

Di awayê lêkolînên li ser zimanê duyem re wê bi hiş û hêstî wê lêkolînên ku ew dihên kirin re wê di rengekê de wê, piştrastkirinên weke ew li pêştir wê di awayekê de wê, newê piştrastkirin. Di wê çerçoveyê de wê di lêkolînên ku ew dihên kirin de wê xwendevan wê beş û an qatkên zimanî ku ew dengdikê wê wan bikarbênê û wê di rengekê de wê, ji wan bikê ku ew bigihêjê encaman. Wê di pêvajoya fêrbûnê de wê weke ku wê girêdanên ku wê çêbikê wê di rengekê de wê li ser temenekê azmûnî û pêvajoyek fêrbûnê a alimandinê re wê di rengekê de wê bi rengekê wê were dîtin.

Ku gotin di cih de bê wê weke çawa wê heywanek wê fêrî alimandina hin xuyna wê were kirin û wê di wê de wê were dûbarekirin wê di wê rengê de wê rewşa zimanê duyem wê di şêwayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Aliyên bi pirsgirêkî ên bi zimanê duyem re wê derhanînên bi morfolojî û fahmkirina bi hişmendîya temenekê morfolojikî ku mirov re wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Lêkolînvânên weke Stephan krashen û hwd wê dema ku wê ji aliyê zimanê duyem ve wê li wê bihizirin wê li ser temenekê xwezayî bi karhanîna wê weke aliyekê ku wê li ser wê lêkolîn bikin û wê bi girêdanên bi hişmendî wê bi wê re wê di renekê de wê ew wê bikin. Aliyên ku ew wê di renekê de wê bi girêdanên wê re û bi temenê re wê weke bi aliyên bi kêmasî wê bibînin jî wê di wê van herdû waran de wê xwe di renekê de wê bi wan re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Li gorî şîrove û lêkolînên stephan krashen wê were fahmkirin wê **zimanê zirkmakî** wê bi qalibên wê re wê zêdetirî wê di wê temenê de wê xwediyê temenekê girêdanî ê bi hiş û hwd re wê were dîtî ku wê bibê. Wekî din wê di wê warê de wê gelek lêkolînên ku ew dihên kirin de jî wê di wê temenê de wê ew wê bidina dîyarkirin ku wê zimanê duyem wê di girêdanên xwe yên bi hişmendî, rewşên xwezayî û hwd de wê li şûn bimênê. Di demên dawî de wê pîraniya lêkolînên li ser têgîna girêdanên hişmendî û rewşa zimanî a xwezayî ku wê werina kirin wê di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê de wê renekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di renekê û awayekê de wê bide dîyarkirin.

Lêkolînvânên weke krashen wê di wê temenê de wê di renekê de wê balê bikişênina li ser qalibên zimanî ên xwezayî ku wê bi temenê zimanê pêşî re wê biafirin û wê di wê de wê rewşên weke yên bi girêdanên hişmendî û hwd wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê xwezayî û bingihîni wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di wê warê de lêkolînên me bixwe jî wê di renekê de wê bi awayekê zelal wê bi med ana fahmkirin ku wê zimanê pêşî wê di wê temenê de wê bi girêdanên wê re wê di wê çerçoveyê de wê pêşî wê were. Di wê rengê de wê, girêdanên weke bi wê re ên weke bi hiş, hêst û hisiyetî û hwd wê bi wê re wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê zimanê duyem wê ji wan aliyan ve wê bi kêmesî bibê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke ku min di xate xwe yên li ser ziman bi lêkolînên bi xêvê ên fonolojikî, morfolojikî û sintaksî ku wan

kir re wê, di wan de wê di wê dîmenê wê de wê were dîtin ku wê çawa wê, ziman wê bi temenekê xêvî wê xwediyê wan fêrsên fahmkirinê û girêdanên bi wê bin. Di wê çerçoveyê de wê mijara girêdanên xêvî û fahmkirinên wê re wê di rengekê de wê ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zimanê pêşî wê girêdanên wê yên xêvî wê ji hebûna mirov a ku ew bi wê diaxifê wê derbas bibê. Di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman ku ew girêdanên ku wê bi têgînaên felsefeyê ên weke bi matafizikê û hwd re wê werina ser ziman bi ontolojikî û hwd wê, di rengekê de wê dîmenekê wê yê berdewamî ê demdirêj bi temenê xêva dirêj re wê di nava herîkina demê de wê, di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku ev fêrsên fahmkirinê wê bi wê rengê wê temen û dîmenekê wan ê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya gihiştina wan fêrsên fahmkirinê bi felsefeyî jî wê bitemenekê bi wê rengê ê bi zimanê pêşî ve wê girêdanî wê hinek aliyên wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di mijare girêdanên me yên ontolojikî de wê aliyekê wan ê bingihîn ê epistemikî wê di wê warê de wê bi wê rengê wê bi felsefeyî û hwd wê hebê ku wê di şêwayekê de wê çawa wê di awayekê de wê, bi girêdanên weke yên bi bi wê temenê û fêrsên fahmkirinê ên bi girêdanên wê re wê li ser fêrsek demî û xêva wê re wê bi temenekê demdirêj re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî dikarê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê û ziman jî wê di wê temenê de wê bi temenekê girêdanên bi hiş ku em dikarin bi fêrsên fahmkirinê wê hilde li dest wê hebin. Li jor li deverekê me hanîbû ser ziman ku wê di wê temenê de wê ev temen wê di temenê kirinên bi felsefeyî û hwd de wê hebê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Felsefe wê di wê nûqtayê de wê wateya wê çi bê? Di serî de wê ji têgînek felsefeyî zêdetirî wê di dîmenekê fahmkirinê de wê çerçoveya demdirêj a fahmkirinê wê bi wê re wê di fahmkirinekê de wê bihizirkirinê re wê xwe bide dîyarkirin.

Wê bi dîmenekê morfolojikî li ser wê çerçoveya xêvî re derhanînên ku ew bi wê dibin re wê karibê wê fahmbikê.

Lê ku em dîsa li mijare xwe vegerihin wê karibê wê di mijare ziman û fahmkirinên wê de wê çawa wê girêdanên bi hiş û hêst û fêrsên wê yên fahmkirinê û qalibên bi wê temenê ên xwezayî wê weyn bileyizin di fahmkirinên me de wê weke aliyên wê yên ku em dikarin wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di wê dema ku wê mirov wê di zimanê duyem û yekem de jî bê wê gotinên weke hev çêbikin û bi fêrsên bi karhanînê wê werênê ser ziman wê di yê pêşî de wê girêdanên bi temenê xêvî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ew aliyên ku wê stephan krashen wê bi awayekê wê di çerçoveya 'nebûna girêdanek bi hiş' de wê bi kirpênê wê di rengekê de wê, temenê wê yê xêvî ve wê aliyekê wê yê girêdanî wê hebê. Aliyê pêşî ê zimanî wê bi fêrsên fahmkirinê û girêdanên wê yên bi zimanê pêşî re wê bi hiş û hebûna girêdanên bi hiş re wê bide dîyarkirin. Lê di zimanê duyem de wê ew girêdan wê nebin. Ew pêvajoya bi afirandina xêva xwe a zimanê duyem jî wê weke pêvajoyek ku ew nikaribê wê temenê wê di rengekê de wê bi wê re wê biafirênê û wê nikaribê wê werênê li holê bê.

Di wê çerçoveyê de wê xabatên Roger Brown ên li ser morfeman ku wê bikê bi zimanê pêşî re wê çawa wê xwediye weke stablîteyekê bê bi sazûmana wê ya xwezayî re wê kifşbikê. Di awayekê de wê ew rewşa sabit a morfemî bi sazûmana wê re wê weke modelekê wê çawa wê xwediye şewayekê pêşketinê û fahmkirinê bê wê kifşbikê. Di çerçoveya xabate Roger brown de wê ji wê aliyê ve wê, weke aliyekê ku em di çerçoveya xabate xwe de dikarin ji wê sûdbigirin wê bibê. Ew piştî wê girtinê wê çawa wê di rengekê de wê bi gotinê û hwd re wê şêwa, reng û awayekê fahmkirinê wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin bê.

Xabatên ku wê di wê warê de wê werina kirin wê bidina dîyarkirin wê di wê pêvajoya fahmkirinê de wê ziman wê di awayekê cihê de wê ji ya pêşî wê weke dîmenekê duyem wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê bi gotin û rewşên girtinê û fahmkirina piştî wan jî wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke ku wê bûhûrîner bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, mijare ziman wê di wê rengê de wê, bi xabatên ku ew dihên kirin re wê ji fêrbûnek ferhengî zêdetirî wê di dîmenekê morfolojikî, newrolojikî û an biolojikî û hwd de wê bi temen û strûktûra wê ya bi fahmkirina wê re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li wê têbigihê û wê werênê ser ziman.

Di pêvajoya piştê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê di rewşa pêvajoya fahmkirinê a ku ew dibê mijare fahmkirinê wê di wê de wê rengê têtîngînê fahmkirinê ên ji gotinê wê were fahmkirin bê. Ellis Rod Di xabate xwe ya bi navê «The Study of Second Language Acquisition» ku wê bikê de wê van aliyan wê di şewayekê de wê bikê mijare lêkolînê û rewşa piştî girtinê a bi fahmkirinê û lê têtîngînê wê di xabate xwe de wê li ser wê bisekinê. Wê mijare fêrbûna zimanî wê di wê çerçoveyê de wê encamên ku ew wê deerxê li holê wê li ser wê çerçoveyê wê bêtê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê hinek têtîngînê ku wê bikê mijare fahmkirinê wê di çerçoveya têtîngînê weke yê bi fêrbûna zimanî (Language Learning) re ku wê li ser wê bisekinê Gabrielle kesper wê di xabate xwe ya ku ew bi kenneth rose re wê bikê ya bi navê «Pragmatic Development in a Second Language» ku wê di sale 2003'an de wê bikin wê bi wê li ser wê bisekinin. Li ser awa û û dîmenê wê yê dihê dîtîni wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were dîtîni ku ew wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê di awayekê û şewayekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Xabate kesper û rose wê ji aliyekê ve wê bi xosletên zimanî ên pragmatikî wê piştî girtinê wê bi awayekê berfireh wê bikin ku ew li ser wê bisekin û wê di awayekê de wê bikin ku ew wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê qalibên yê zimanê pêşî û yê zimanê duyem wê bidina ber hev û wê di reng û şewayekê de wê bikin û wê bixwezin ku ew wê di rengekê de wê fahmbikin. Di çerçoveya ku ew wê fahmdikin de wê bal bikişênina li ser pêşketinek ku ew wê teorize dikin. Lê di wê nûqtayê de wê weke nûqtayên temenî ên weke stephan krashen ku wê balê bikişênê li ser wan ên weke yê mijare hebûna girêdanên bi hiş wê weke aliyekê ku wê bi zêdeyî wê li ser wê bisekin û wê li wan bigirin. Weke aliyekê ku wê di wê xabatê de wê weke aliyê wê yê zor jî wê biafirênê wê ji wê aliyê ve wê di xabatê de wê were dîtîni ku wê xwe bide dîyarkirin. Di nava xabatê de wê, xwendevanê xwediyê zimanê xwe yê pêşî û serwerîya wê bê wê çawa wê di rengekê de wê ji wê bibandûr bibê wê di rengekê de wê kifşbikê. Kesper û rose wê aliyekê din wê bi wê re wê bixwezin ku ewê bi rêzina gotinê a ziman re wê fahmbikin ku wê çendî wê ew girtinê ji zimanê yekem wê çiqasê wê bi hiş û çiqasê wê dervî hiş bê wê bikin ku ew wê fahmbikin.

Di girtinê de hipoteza hêstî

Di fêrbûnên ziman de û an bi zimanê duyem re wê weke aliyekê wê yê din ku wê li ser rewşa peyamê û hwd re wê bi têngîna hipoteza hêstê re wê were li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê li ser têngînên hizirvanên weke krashen re hizirvanên weke Wolfgang Butzkamm û John A. W. Caldwell wê mijare ziman wê di wê nûqtayê de wê li ser ya zimanê pêşî û weyna wê ya bi hêstî û an hipoteza hêstî re wê hildina li dest. Di wê nûqtayê de wê mijare zimanê zikmakê wê wek eku wê bi xabatên Butzkamm re wê were dîtin wê were derxistin li pêş.

Ji wê aliyê ve wê rewşên weke yên bi hêstî wê di rengekê de wê çawa wê bi aliyekê têngînên weke yên derûnî wê bi girêdanên fahmkirinê, weke bi derkkirinê û hwd re wê weynekê herênî û an nerênî wê bileyizin wê li ser wê re wê li ser wê bisekin in û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama xabatên krashen de xabatên Butzkamm wê di rengekê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê were dîtin ku ew wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê mijare fêrsên bi hêstî wê di wê çerçoveyê de wê di pêvajoya fêrbûnê de wê weyna wan çendî wê giring bê wê ji aliyekê ve wê werina hildan li dest.

Di mijare ziman û fahmkirinên wê de wê pêşî wê weke bi gotinên derûnî û an fêrsên fêrsên derûnî wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê. Li gorî min fêrsên ku em dikarin bi têngînek weke ya bi hipoteza derûnî re wê li wê bihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê, awayekê wê weke bi rewşên hoyandinê wê çawa wê weynekê wê bileyizê wl weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin bê.

Minaq em mijare derûniyê wê li ser rewşa hêstên wê re wê hilde li dest wê, di rengekê de wê fêrsên weke hoyandinê, di awayekê hûnandinê û hwd wê, weke aliyê wê yên giring wê xwe bidina dîyarkirin. Wekî din gihiştina wan hêstên derûnî jî wê weke ku mirov wê bi xabatên Butzkamm re wê fahmdikê wê di rengekê de wê, bi zimanê zikmakî re wê di şewayekê de wê bibin. Krashen ku em li ser xabatên wî re di wê warê de empatiyekê bi fahmkirinên wî re bikin û em bi têngînek morfolojikî bikin ku em derhanînekê bikin wê di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoyek fahmkirinê a xêvî a demdirêj re jî wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihziirê.

Wê demê wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê di şewayekê de wê karibê wê were fahmkirin ku wê çawa wê di rengekê de wê xwediyê rewşek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê, çawa wê bi wê re wê,

temenekê wê li wê bihizirê bê. Lê krashen wê têngîna hêstî wê ji aliyekê ve wê bi têngîna 'filtreya pêşîlêgirtinê' jî wê di rengekê de wê were dîtî ku ew wê li wê bihizirê. Di rewşên weke yên tirsê û hwd de wê hêstî wê çawa wê di rengekê de wê di hizirkirinên mirov de wê bi wê rengê wê weyn bileyizê wê li ser wê bisekinê.

Di wê nûqteyê de wê hinek şewayên ku wê di wê nûqteyê de krashen wê bi wan wê bihizirê ên weke 'bêdeng hizirkirinê' wê weke şewayekê ku ew wê di wê nûqteyê de wê bikirpênê. Di wê çerçoveya têngîna bêdeng hizirkirinê de wê, têngînen weke fêrsên fahmkirnê ên cihê wê karibin li ser ser ya ku wê, were lê hizirkirin re û bi girêdanên empatikî re wê, di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê bibê. Di wê nûqteyê de wê têngînek din wê bi têngînek hipotezî wê karibê wê kifşbikê. Ew jî wê têngîna hipoteza empatiyê a di fêrsên fahmkirinê de bê.

Ji aliyê hêstî ve wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare empatiyê wê di wê de wê hinek aliyên bi fêrsî ên ku mirov wan bikê ku wan kifşbikê wê li ser şewayên salixkiriinên hêstan re ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê karibê xwe bide dîyarkirin. Krashen wê aliyê wê ser wê ne sekinê. Ew wê gotina hestê wê di wê nûqteyê de wê bi çerçoveyek gelemper û hinek gotinên gelemper re wê di rengekê de wê weke ku wê hilde li dest. Lê wusa dihê dîtî ku wê ev aliyê hêstî bi têngînek hipotezî wê di wê çerçoveyê de wê di wê de wê, çerçoveyek berfireh a ku mirov wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê û rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinên me de wê hipoteza hêstê wê di wê rengê de wê hipotezên din ên weke yên bi emptyîyê û hwd re wê di xwe de wê bihawênê û wê bi çerçoveyek berfireh a fahmkirinê û dîmenekê pîrrali wê weke ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Hêst wê şewayekê derkkirinê ya û wê di temenê wê yên pîrr zû gûharîne de wê, hinek fêrsên bi fahmkirinê re ku mirov li wan bihizirê û an wan kifşbikê wê bi wê re wê hebin. Weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê ku wê mijare fêrsên fahmkirinê wê bi wê re wê, di dîmenekê morfolojikî de wê weke awayekê dewlemend wê biafirênê. Ew dîmen wê Butzkamm wê di çerçoveya têngînek temenî a zêhnî de wê li wê bihizirê. Gotina bingihîni a ku wê Butzkamm wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê werênê ser ziman wê di wê de wê têngînek bi pêvajoyên fahmkirinê ên xêvî re ku mirov wê karibê tefkirbikê wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê di

rengê de wê di temenekê morfolojikî de wê weke bi gotinên weke «gelek zêde heya´, ´gelek zêde wê bide´ re wê di rengê de wê, dîmenekê hizirkirinê ku wê bikê wê di wê rewşê de wê li wê bihizirê. Di têtîna derhanînê de wê di wê temenê de wê weke bi têtînen ´ku ez mazin bûm´, û an ´dema ku ez mazin bûm´ de wê di ahengekê levkir de wê di morfolojiyek berdewamî de wê li wê bihizirê. Butzkamm di rengê de wê mijare zimanên beyenî wê hilde li dest. Lê di wê nûqtayê de wê bingihê wê û çavkaniyên wê yên fahmkirinê wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dîmenê hizirkirina Butzkamm wê mijare azmûnê wê derkeve li pêş. Di şewayê Butzkamm de wê, di awayekê de wê fêrbûna zimanên beyenî de wê zimanê zikmakî wê weke çavkani û bingihê de wê di rengê de wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê weke zimanê zikmakê ê bingihînê wê, serwerîya wê derxê li pêş. Li ser wê re wê zimanên din ên beyenî wê pêvajoyên wê yên fêrbûnê wê bixwezê ku ew wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di ziman de wê bi gotinkirina dûnya derve û bi pêjnkirinên bi wê re wê çawa wê weynekê di fahmkirina bi wê de wê bileyizê wê li ser mijare hêst û fêrsên wê yên biderhanînê bi çerçoveyek hipotezî wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê bêtê ser ziman.

Di mijare xwendevanan û serketina wan de wê têtînek ku min li jor hanî ser ziman a bi têtîna xêvê de ku em ji wê re weke têtînek piştrastkirinê wê werênina ser ziman wê mijare berheviyên hevî di pêşketin û serkevîtinê bi fahmkirinê ên xort û kûr de wê çawa wê weyn bileyizê li ser ziman zikmakî re wê, li ser wê bisekinê.

Di wê nûqtayê de wê ya ku wê ji aliyekê din ve jî wê bi xabatên Butzkamm re wê bale mirov wê bide kişandin li ser xwe. Jerome bruner wê di çerçoveyek pergali de wê di girtina zimanî de wê, çawa wê fêrbûnê bi derfet bikê wê li ser wê temenê wê di rengê de wê were kifşkirin ku ew wê li wê bihizirê. Bruner wê bii zêdeyî wê ji aliyê têtîna derûnî a hişmendî ve wê nêzî mijarê wê bibê û wê fêrsên fahmkirinê wê li ser hinek fêrsên morfolojikî wê bi têtînek hipotezî wê werênê ser ziman. Wî ji awayê fêrbûnên zarokan dest bi lêkolînê a li ser ziman kir. Di teoriya fêrbûnê a bruner de wê ew wê were dîtin ku wê ya ku ew weke heya û aktiv wê ji wê çawa wê bi ber pêvajoyek dagerî û pêjî ve wê çûyin wê bibê li ser ya dihê fêrkirin re wê di dîmenekê de wê werênê ser ziman. Ew wê bi temenekê sazûmankirinê wê çawa wê fêrbûn wê were pêşxistin wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê li ser pêvajoyên fêrbûnê wê

bisekinê. Di rengekê de wê dîmenekê zêhnî ku ew weke li xuyan hoyandin wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew wê, di rengekê de wê minaq di nava holkê de li dibistan memoste li şûna gotinên weke cezabikê û hwd wê çawa wê, reşên teşwîkê wê pêşbixê wê bi wê bihizirê û wê hizrên xwe wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Mijare heyê û balkişandinê wê bo teoriya fêrbûnê a bruner wê, weke aliyna giring ên ku ew wê li ser wan re wê, pêvajoyên fêrbûnê bi hey çûna li ser re wê bikê re wê bènê ser ziman. Di nava wê rewşa heyê de wê, kifşkirinên bi hişmendî wê bikê û wê di dewama wê de wê fêrbûna xwe wê kûrbikê wê bènê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê têtîna bruner wê, dîmenekê zêhnî ê di wê de ê kifşkirinê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya têtîna hipoteza hêstê de ku em wê li wê cardin vegehihin wê karibê wê werênê ser ziman ku wê di wê de wê bi kifşkirinên ku ew dibin re wê, di rengekê de wê bi aliyekê wê bibê. Krashen wê bi hem aliyên wê yêmn pêşxistinê û aliyên wê yên weke pêşilêgirtinê re wê li ser wê bisekinê. Ji wê aliyê ve wê hinek aliyên wê din jî ên ku mirov wê karibê werênê ser ziman wê bibin.

Di kirpendinên krashen de wê li ser hipoteza hêstê re wê temen û çerçoveyek weke ya kodkirî ku ew dihê û dibê û wê weke bi fahmkirinê wê kodkiirî wê têtîgihê wê bixwezê wê ji aliyekê din ve wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Di pêvajoyên fêrbûnên bi xwandinê û hwd de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê mijare fêrbûnên me bi girtinên wê re wê di têtîkilyek fêrsî a hêstî û bi hev re wê danîna wê re wê, di nava rewş û têtîgî, û an ziman û gotinê û hwd de wê, bi awayekê ew wê were kirin. Di fahmkirinê de wê weke ku em minaq bêjin 'seat çend a' ku em wê dibêjin wê weke bahsa demekê bikê. Lê ji wê zêdetirî wê weke pêwêstî ku ew ji aliyê xwendevan û an kesê fêrdibê re wê zanibê hebê.

Di dewama wê de wê di girtin û hipoteza wê de wê ne tenê wê weke bi aliyekê û an rengekê ew têtîna ku ew dihê girtin wê hebê. Lê em wê bi awayekê wê fahmdikin. Aliyên din jî wê bi aliyên hipoteza hêstî û hwd ve wê girêdayî wê hinek aliyên wê hebin û ew wê bi pêvajoyên hizirkirinê ên weke bêtengî û 'hîskirinên di wê de' ku wê bèn kirin re wê di şewayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bibê.

Di axiftinekê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê karibê wê ji du aliyên ve wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Yek wê ji aliyê gotinê ku ew wê çî qat bikê bê. Di wê temenê de wê di temenekê hizrî de wê bi

wê re wê di rengê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Li gorî têngîna kashen wê dema ku mirov, çî di gotinê de ku ew dihê qastkirin ku wê fahmbikê wê kod û mifteyên axiftinê wê ji hev derxê. Di wê temenê de wê di rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê bibê. Lê Butzkamm wê dema ku ew wê li wê nûqteyê wê bihizirê wê, bi têngîna ya ku wê dervî ya ku ew di gotinê de dihê qastkirin wê li ser ya ku ew wê weke têngînekê di gotin de ew heya jî wê di rengê de wê li ser wê bisekinê. Wê di nava herdû aliyên de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê ku wê têtikiliyek çawa wê hebê.

Di wê nûqteyê de wê aliyê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di têngîna Krashen de wê weke ku wê were dîtin wê mijare fahmkirinê wê, bi gotinê di rewşekê de wê, çî bi wê were qastkirin û wê were ser ziman ku ew wê, weke destpêkek giring a fahmkirinê wê dibînê jî lê wê ji hinek aliyên ve ku wê weke ku wê hem bi hizrên wî re jî û hem bi yê Butzkamm re jî wê têtikiliya fektora hipoteza hêstê wê weke aliyekê wê yê din wê weke dînenekê sêyem di nava ya qast dihê kirin û ya dihê fahmkirin ji gotinê weke têngîna wê re wê li wê bisekinê.

Li jor me hinekê bahsa têngîna hipoteza hêstê kir. Di wê nûqteyê de wê hîpoteza hêstê wê weke aliyekê ku wê di xwe de wê hinek fêrsên fahmkirinê û an rêyên wê yê têtikilidanîne ên bi fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Hêstîyarî wê çendî ku wê weke dervî aqil jî wê carna wê were şîrovekirin û wê rewşa bi hêstbûnê wê 'weke ji aqil dîrketinê' wê were şîrovekirin jî lê em dikarin wê bi rehetî wê fahmbikin ku hêstîyarbûyinek wê temen û bingihê wê li ser fahmkirinek bi hiş ku wê li wê tê were lê têngiştin bê. Di wê çerçoveyê de ku ew nebê wê ji xwe wê weke ku ew hêstîyarî jî wê nebê.

Di wê rewşê de wê mijare hêstê wê di rengê de wê, ew wê, rewşê wê bi têngîna têtikilidanîna bi hebûnê re wê ji aliyekê din ve wê weke di dîmenekê dervî hiş de jî wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Di tiştê û fahmkirina wê de wê bi hizra wê re wê ya bi hiş ku wê têtikiliya wê were danîn wê dervî wê ew tişt wê bi dîmenê wê yê bi aqîe sentetîkî wê çawa wê xwediyê biriqînek û hinek refleksiyonên bi fahmkirinê bin wê di wê rengê de wê karibê wê ji aliyekê din ve wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê, fektor û hipoteza hêstê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di rengê de ew bide dîyarkirin. Wê dervî ya bi hizir a

têkilidanînê wê bi hebûna heyî û dîmen, awa, şekl û şamale wê re wê di şêwayekê de wê weke renekê wê yê bi têtikiliyê re wê bi wê re wê weke ku wê hebê.

Hêst wê di wê çerçoveyê de wê, bi hîskirinê a li ser heyinê û an fêrsa fahmkirinê a heyinê û bi têtikiliya wê ya bi bandûr re wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werên ser ziman ku wê fektor û fêrsên wê yên bi fahmkirinê ên ji tiştê weke li mejiyê me ragihandinê ku wê bikin wê bandûrên wê di wê rengê de wê ne tenê bi têtînek bi hizrî bi tenê wê bibê. Aliyê wê yê fektora hipoteza hêstê wê di wê rengê de wê temenekê têtikiliyê wê dênê û wê di wê nûqtayê de wê fenomenên hêstî wê di xwe de wê hinek barkirinên ku em weke bi hiş û fahmkirinê a wan re hildina li dest û pêwîstin ku em wan fahmbikin wê bi wan re wê hebê.

Di awayekê de wê, di renekê de wê di gotinê de wê, dema ku em mijare hipoteza fahmkirinê wê li vir wê kirpendinekê wê li wê bikin wê, di wê nûqtayê de wê di rewşek fahmkirinê de em dikarin bi rastî wê bibêjin ku wê têtikiliya me bi fahmkirinê wê bi wê re wê hebê? Di wê nûqtayê de wê ev ali wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê fahmbikê. Di ya weke bi têtîna qastkirinê de wê carna ji ya ku wê gotin wê fahmbikê û wê bide fahmkirin wê cihêtirî wê têtînekê bi watebikê û wê bide me. Di wê nûqtayê de em wê weke ku em wê çendî wê di wê rengê de wê weke tê digihjin lê wê di aslê xwe de wê ya fahmkirina gotinê wê weke dervî wê bimênê weke ne hatî fahmkirin. An jî weke ne fahmkirî.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku ez bêjim «min xwest ku tu wê bixwênê» wê di wê de wê têtînek weke bi fêrsa 'ez dixwezim tu wê bixwênê û wê fahmbikê' wê di wê de wê hebê. Di wê nûqtayê de wê çendî ku wê têtîna fahmkirinê wê newê ser ziman jî lê wê di wê de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ya ku ew dihê qastkirin wê hertimî wê weke têtînek dervî ya fahmkirina me ya ji gotinê wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Di dîmenê krashen de wê di aslê xwe de ya ku wê di bin dîmenê qastkirinê de wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê were dîtin û fahmkirin wê dîmenekê ne dîrî wê ji fahmkirina gotinê bê. Wê demê wê di wê nûqtayê de wê di fahmkirina gotinê de wê ya dihê

qastkirin û ya diihê fahmkirin wê weke pêwîst bin ku ew ji hev cihê di dîmenekê û awayekê de ew diihê werina fahmkirin û bèn ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê temenê de wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê ê teybet bê. Di ya ku em qast dikin de wê karibê weke hizrekê tefkirekê, têgihîstinek, an tiştê ku ew diihê hişkirin û hwd bê. Weke têgînek ku ew wê bi fahmkirina ku ew diihê fahmkirin jî weke ku ew hatî qastkirin jî wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman. Wê demê wê di wê nûqteyê de wê tiştê ku ew xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê di hizrên me de wê, qastkirin wê di awayekê de wê weke bi çî armancê û mêylê û hwd em bi wê hizirîn wê hinekê jî wê weke ku wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê miya diihê qastkirin û ya diihê fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê di çerçoveya hipoteza fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê di dewama wê de wê hinekê din wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê, di rengekê de wê karibê weke rewşek bi ya gotina zimanê duyem re wê karibê were fahmkirin. Ev wê, di dîmenekê de wê weke ku wê piştî ast û pîvanekê ku wê Krashen wê bi pîvane navîn û ya ast bilind a ser wê re ku wê diihê ser ziman re wê karibê hinekê li wê bihizirê bê. Lê ev wê bi zêdeyî wê weke şêwayekê fahmkirinê ku wê di temenê xwe de wê hinek fêrsên bi zimanê pêşî re wê di rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê di rengekê û şêwayekê de wê bihawênê bê. Wê di wê rengê de wê karibê wê hinekê din di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê weke du aliyên wê yên din ên giring wê karibê bahsa hipotezên jêhatiyê û yên fahmkirinê ku wê bi hev re wê bedemê fêrbûnekê wê biafirênê wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê tîkiliya hêstê û fahmkirinê a bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê hinekê din wê li ser wê bisekinê wê di mijare ya fahmkirinê a bi têgîna hêstê û ji wê têgihîstinê wê temenê wê yê ku ew dibê wê bi wê re wê ji aliyekê ve ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din wê mijar hipota fêrbûnê wê di rengekê de wê hinekê li ser wê bisekinê. Li vir wê di rengekê de wê teoriya Merrill Swain wê di rengekê de wê li ser wê temenê wê karibê

wê hinekê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de Swain wê dema ku wê li fêrbûnê û hipoteza wê bihizirê wê bi girtin û têkiliya wê ya bi ziman re wê çawa wê were fahmkirîn û wê karibê hev werênina ser ziman û an wê çî rêgezên fahmkirînê wê di temenê wê de wê hebin wê bikê û bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Swain wê ji sê aliyan ve wê bi temenî wê li wê bihizirê. di awayekê de wê bi têtîna hipoteza farqêbûnê bê. Bi wê re wê, di nava ya ku ew dibêjê û ya ku ew dixwezê wê bibêjê wê çawa wê valahi wê hebê û an nebê wê ji wê aliyê ve wê mijarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Aliyê din ê hipoteza ceribandîna weke ya ku em wê dibêjin wê fêrsên weke testkirînê ku ew çawa rast a bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin bê. Ji aliyekê din ve jî wê bi têtînek weke ya 'metalinguistisk'î ku wê li wê bihizirê bê. Ev wê, di rengekê de wê li ser zimanê ku ew fêrdibê re bihizirê û hwd re wê di rengekê de wê bihinek hipotezan re wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê mijare sehetkirînê wê hevgirtinê wê yên hundurîn û sehet wan nava wan wê çawa wê di rengekê de ew bibê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê li ser têtîna hipota girtinê wê ji wê aliyê ve wê di mijare dîyarkirinê de wê rexnegirtinê krashen wê di wê nûqtayê de wê, xwe bidina dîyarkirin ku wê hipoteza girtinê çawa bibê û were fahmkirin û di dewama wê de ew çî bibê weke aliyên bi wê hipotezê re ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare axiftina bi zimanî wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê di wê nûqtayê de wê fahmbikê wê di dema axiftinê de wê mijare çêkirina darêjkên nû bê. Wê ji du aliyan ve wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Yek wê bi awayê wê weke wê di awayekê salixkirînê weke bi dîmenekî bê. Di wê awayê de wê li ser dîmenê ku ew dihê berhevkirin û hevgirtinê ku ew wê bi wê re wê bibê û wê bi wê re wê girtin wê temenê wê biafirê bê. Aliyê din jî wê li ser heman dîmenê re wê bi têtîna dîmenekê din ê rengê ku wê weke rengekê din ê demî ku wê bi darêjkî wê xwe bide dîyarkirin. Mijare rengê di têtînek zimanî û ragihandina wê ya bi qarakterên wê re wê weke aliyekê wê yê zor wê biafirênê. Lê ev wê çendî ku wê weke kêr weke dihê ser ziman dimênê jî lê wê di dîmenekê aktiv û hilberîner ê zimanî de wê ji wê aliyê ve wê xwe di rengekê û awayekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê mijare têgînek hipotezî a rengê wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê bi wê û pêvajoyên ku ew bi wê re wê direngê de û di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di rengê de û di dîmenekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê karibê wê werênê ser ziman ku wê hipoteza rengê wê ziman de wê dîmenê wê yê afrîner wê di axiftina dengî û dîtinê de wê xwe di rengê de wê cihê wê bide dîyarkirin. Ev wê weke rewşna ku mirov di awayekê de wê bi temenekê xêvî ku mirov wê karibê wê di rengê de wê, werênê ser ziman jî lê wê di nava wê qarakterê û wê pênasikirina wê de wê azmûnkirinek xêvî wê bi temenî wê di wê çerçoveyê de ku wê girêdanê bi dîmenekê sehî û sentetîkî wê di de dîyarkirin û afirandin wê karibê wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê, di awayekê de krashen wê di rengê de wê li ser dîmenekê salixkirinê de wê bi wê re wê bihizirê. Lê ew di awayekê de wê weke ku wê nekeve nava mijarên rengê û salixkirina wê de. Wekî din ew hipotezên weke li ser pêwîstîyê û hwd jî ew nêzî wan nabê û wan weke rast nabînê wê, di dîmenekê de wê weke ku wê nêz bibê.

Di wê nûqtayê de wê, dema ku em mijare ziman wê hildina li dest bi girtinê wê re wê demê wê çawa wê karibê wê werênê ser ziman wê dema ku wê hilberînek nebê wê çawa ew girtin wê bibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, aliyekê wê yê din wê, dema ku wê bahsa fêrbûnê û hipoteza wê were kirin de wê, di rengê de wê pîvanek bi fahmkirinê re wê çawa wê were lê hziirkirin wê di fahmkirinê de wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Krashen wê li ser gotina berfirehkirina gotina fahmkirinê wê di rengê de wê weke wê di dîmenekê de wê li ser wê bisekinê û ya ku wê Buztkamm jî wê di rengê de wê weke ku wê ji wî re wê weke pêşniyarbikê jî wê di aslê xwe de wê ev nûqte bê. Di hem zimanê xwezayî de û hem yên beyenî de wê pêşketinê di xwe d ewê qaydbikê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê bê.

Buztkamm wê dema ku wê bahsa berfirehkirina wateyê û an fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê bikê wê li ser du temenan wê bikê. Yek wê li ser hipoteza rewşî bê û ya din jî wê li ser hipoteza funksiyonî bê. Wan

herdû aliyân wê di rengekê de wê weke du aliyên ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Li vir dîsa wê dema ku em li wê dihizirin wê mijarek ku me li jor wê hinekê hanî ser ziman a ya weke bi gotinê a 'qastkirinê' û ya dervî wê qastkirinê ku ew wê were ser ziman wê çawa wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê karibê wê bihizirê bê. Di ziman de wê qastkirin wê di aslê xwe de wê di rewşek zimanî a weke ji ziman dûr bê di fahmkirinê de wê were dîtin. Bi têngînek weke ya qastkirinê ku mirov bihizirê. Weke mînaq, ez dema ku ez wê bikim tu jî bi min re bê. Lê wê bi min re bûnê wê, karibê gelek têngînên din ên ku ew ji wê werina fahmkirin wê bibin. Weke bi axiftinê tevlibûnê bê, weke kirinekê de ew jî weke wê bibê bê û an tiştekekê din ku ew bi wê rengê bikê bê. Di wê çerçoveyê de wê weke ku em bi rêzimanek zimanê û an gotinên zimanekê diaxifin lê em zêde wê ne serwer in di fahmkirina xwe de. An em ne di wê fêrsa fahmkirinê a wê rêzimanê û ji hev derxistina wê de bin.

Ev wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê karibê bide dîyarkirin ku wê mijare salixkirinên m eyên bi fahmkirinê ên ku ew xwe didina dîyarkirin bin. Di mijare qastkiriinê de wê têkiliyek bi fahmkirinê a zimanî wê ji wê zêdetirî wê têkiliyek rewşî a bi têngînekê wê weke di dîmenekê de wê xwe di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Em di wê çerçoveyê de wê mijare salixkirina wê dikin. Em bi gotinekê weke pêjnekê û an dagerekê wê dihênina ser ziman. Di wê nûqtayê de wê şiyariya me ne li wê gotinê û an dagerê û yan jî pêjnê wê hebê. Wê li wê ya ku weke em bi wê dihênina ser ziman û an em qast dikin wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê hizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de ya ku em dibihîzin em wê fahmbikin. Di wê çerçoveyê de wê aliyekê din wê bi gotina 'ya ku em wê fahmdikin wê fahmbikin' re wê karibê xwe di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Di ya ku em wê weke fahmdikin wê di wê de wê fahmkirina ku em wê bigihjinê de wê di dîmenekê razber û hinekê jî wê weke di awa û dîmenekê ne dîyar de wê carna wê karibê xwe di fahmkirinê de ew bi wê re bide dîyarkirin. Di mijare fahmkirina zimanî de wê zelalî wê weke aliyekê ku wê di fahmkirinekê de wê were lê

legerîn û ev tenê bi ziman re wê weke rewşek ku wê pêknewê bê. Ji wê zêdetirî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi aliyên fahmkirinê ve girêdayî û wê têkiliya ahengî a nava gotinê û hwd re wê karibê di dewama wê de wê hinekê li wê bihizirê bê.

Çavkani:

*Krashen, Stephen D. (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford

*Krashen, Stephen D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford

*Krashen, Stephen D. (1985), *The Input Hypothesis: Issues and Implications*, New York: Longman

*Krashen, Stephen D. (1989), "We Acquire Vocabulary and Spelling by Reading: Additional Evidence for the Input Hypothesis", *The Modern Language Journal*

*Krashen, Stephen D. (2002), "The Comprehension Hypothesis and its Rivals", *Selected papers from the Eleventh International Symposium on English Teaching/Fourth Pan-Asian Conference*, Taipei: Crane Publishing Company

*McQuillan, Jeff; Krashen, Stephen D. (2008), "Commentary: Can free reading take you all the way? A response to Cobb (2007)", *Language Learning & Technology*

*Nation, P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press

*Schmidt, R. (1990). "The role of consciousness in second language learning". *Applied Linguistics*

*Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press

*Ellis, R. (2005). "Measuring implicit and explicit knowledge of a second language: A psychometric study". *Studies in Second Language Acquisition*

Anderson, J. R. (1992). "Automaticity and the ACT theory". *American Journal of Psychology*

*Ellis, R. (1997). *Second language acquisition*. Oxford, New York: Oxford University Press

*Butzkamm, W. & Dodson, C.J. (1980), "The Teaching of Communication: From Theory to Practice." In: *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*

*Butzkamm, W. (2000), "Monolingual Principle". In: Michael Byram (eds.), Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning. London and New York: Routledge

*Butzkamm, W. (1998), "Code-Switching in a Bilingual History Lesson: The Mother Tongue as a Conversational Lubricant". In: International Journal of Bilingual Education and Bilingualism

*Dodson, C.J. (1967/1972), Language Teaching and the Bilingual Method. London: Pitman

Ev xabat di sale 2013'an de hatiya nivîsandin, di sale 2020an de bi hinek rastkirinan piştre hatiya weşandin.

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2020